

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**KUR'ÂN SÛRELERİNDE ve ÂYETLERİNDE BAĞLAM
ve ANLAM BÜTÜNLÜĞÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN: Ümit MUHACİROĞLU

DANIŞMAN: Doç. Dr. Hasan HALİLOĞLU

AĞRI - 2025

ÖZ**KUR'ÂN SÛRELERİNDE ve ÂYETLERİNDE BAĞLAM ve ANLAM
BÜTÜNLÜĞÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜMİT MUHACİROĞLU

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI TEFSİR BİLİM DALI

DANIŞMAN: Doç. Dr. Hasan HALİLOĞLU

AĞRI-2025

Hz. Muhammed (sas)'in vasıtasıyla tüm insanlığa tebliğ edilmiş olan Kur'an-ı Kerim'in hakkıyla anlaşılıp hayata tatbik edilmesi için *Ulûmu'l-Kur'an* başlığı altında ele alınan, Kur'an ile alakalı olan ve Kur'anla bağlantısı bulunan birçok ilim tedvin edilmiştir. Bu ilimlerden birisi de âyet ve sûrelerin birbiriyle ilişkisini inceleyen münasebat ilmidir.

Bu çalışmamızda âyet ve sûrelerin birbiriyle olan ilişkisini; Kavramsal Çerçeve, Mushafın Tertibi, Kur'an'ın Üslûbu, Esbabu'n-Nüzul, Müşkulu'l-Kur'an ve Mübhematu'l-Kur'an gibi spesifik başlıklar altında ele alarak ayetleri bağlamından koparmadan yorumlamak gerektiğini ve bağlamdan bağımsız yapılan yorumların sebep olduğu sakıncaları ortaya koymaya çalıştık. Ayetlerin kendi aralarında sahip olduğu konu bütünlüğünü tesbit ederek parçacı yorumlamanın yanlış bir yaklaşım olduğunu vurgulamaya gayret ettik. Bu vesileyle ortaya koymuş olduğumuz bu çalışmadan maksat, “*Yaratan Rabbinin adıyla oku!*” ayetiyle nüzûl süreci başlamış olan Kur'an-ı Kerim'in hakkıyla anlaşılıp hayata tatbik edilmesidir. Çaba bizden takdir Allah'tandır.

Anahtar Kelimeler: Siyak-Sibak, İç bağlam, Dış bağlam, Doğru anlama ve yorumlama

ABSTRACT**INTEGRITY OF CONTEXT AND MEANING IN THE SURAH AND VERSES OF
THE QURAN**

MASTER'S THESIS

ÜMİT MUHACIROĞLU

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN UNIVERSITY**DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES DEPARTMENT OF Tafsir**

ADVISOR: Assoc. Dr. Hasan HALİLOĞLU

AĞRI-2025

Hz. In order for the Holy Quran, which was communicated to all humanity through Muhammad (pbuh), to be properly understood and applied to life, many sciences related to the Quran and related to the Quran have been presented, which are discussed under the title of Ulûmu'l-Kur'an. One of these sciences is the science of relationship, which examines the relationship between verses and surahs.

In this study, we examine the relationship between verses and surahs; By discussing them under specific headings such as Conceptual Framework, Organization of the Mushaf, Style of the Quran, Esbabu'n-Nüzul, Müşkîlû'l-Kur'an and Mübhematu'l-Kur'an, we tried to reveal the necessity of interpreting the verses without removing them from their context and the drawbacks caused by interpretations made independently of the context. We tried to. The purpose of this work your Lord, the Creator!" The effort is from us, the appreciation is from Allah.

Key Words: Siyak-Sibak, Internal context, External context, Correct understanding and interpretation

İÇİNDEKİLER

ÖZ	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	VIII

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı	3
Araştırmanın Önemi	3
Araştırmanın Yöntemi	4
Konu ile Alakalı Çalışmalar	4
Bağlamın Önemi	6
Bağlamın Kapsamı	7

BİRİNCİ BÖLÜM KUR'ÂN İLİMLERİNDE BAĞLAM

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
1.1.1. Siyak	9
1.1.2. Sıba	10
1.1.3. Siyak-Sıbak İlişkisi	11
1.1.4. Bağlam/Siyak-Sıbak İlişkisi	13
1.1.5. İç/Metinsel Bağlam	13
1.1.6. Dış/Metin Ötesi Bağlam	15
1.2. MUSHAFIN TERTİBİ	17
1.2.1. Mekkî ve Medenî Sûreler	17
1.2.1.1. Mekkî Sûrelerin Özellikleri	18
1.2.1.2. Medenî Sûrelerin Özellikleri	18

1.2.1.3. Sûrelerin Tertibi	19
1.2.2. Ayetlerin Tertibi	22
1.3. KUR'AN'IN ÜSLÛBU	25
1.3.1. Üslûp ve Bağlam İlişkisi	25
1.3.2. Kur'an'ın Üslûp Özellikleri	27
1.3.2.1. Kur'an'ın Ses Nizamındaki Ahenk	27
1.3.2.2. Lafız ve Mana Dengesi	27
1.3.2.3. Aynı Anda Farklı Seviyelere Hitap Etmesi	28
1.3.2.4. Konuların İç İçe Bulunması	28
1.3.2.5. Beyan Tarzının Çeşitliliği	28
1.4. ESBÂBU'N-NÜZÛL	29
1.4.1. Esbâbu'n-nüzûl Kavramı	29
1.4.2. Esbâbu'n-nüzûl Rivayetleri İçin Kullanılan Kalıplar	33
1.4.3. Esbâbu'n-nüzûl Rivayetlerinin Çeşitliliği	33
1.4.4. Kur'an'ın Anlaşılması Açısından Esbâbu'n-nüzûl'un Sonuçları	34
1.4.4.1. Olumlu Sonuçlar	34
1.4.4.2. Olumsuz Sonuçlar	35
1.5. MÜŞKİLÜ'L-KUR'AN	37
1.5.1. İşkalın Çözümü	40
1.5.1.1. Te'vil ve Te'lif Yöntemi	40
1.5.1.2. Nesih Yöntemi	41
1.5.2. Semavî Şeriatlarda Nesih	41
1.5.3. Neshin Kısımları	44
1.5.3.1. Hükmü Bâkî Metni Mensuh Ayetler	44
1.5.3.2. Metni Bakî Hükmü Mensuh Ayetler	45
1.5.3.3. Hem Hükmü Hem de Metni Mensuh Ayetler	47

1.5.4. Kur'an Sünnet ile Nesh Edilir mi?	48
1.6. MÜBHEMÂTU'L- KUR'AN	49
1.6.1. İsm-i Mevsûller ve Manaları	50
1.6.1.1. Hâss İsmî Mevsûller	51
1.6.1.2. Müşterek İsmî Mevsûller	51
1.6.2. İsmi İşaretler ve Manaları	52
1.6.2.1. Müşârun İleyh (işaret edilen kişi)	52

İKİNCİ BÖLÜM

ÂYETLERDE ve SÛRELERDE BAĞLAM

2.1. KUR'AN'IN BÜTÜNLÜĞÜ ÜZERİNE	53
2.1.1. Ayet Bütünlüğü Gözetilmeden Yapılan Yorumlar	53
2.1.2. Pasaj Bütünlüğü Gözetilmeden Yapılan Yorumlar	59
2.1.2.1. Kur'an'ı Kerim'e Abdestsiz Dokunulabilir mi?	59
2.1.2.2. Müminler Dahi Herkes Cehenneme Girecek mi?	61
2.1.2.3. Kur'an'ı Kerim'de Ruhun Mahiyeti	65
2.1.3. Sûre Bütünlüğü Gözetilmeden Yapılan Yorumlar	67
2.1.3.1. "Dilini Aceleyle Kımdatma" Ayetinin Muhatabı Kim?	67
2.1.3.2. "Yazıklar Olsun O Namaz Kılanlara" Ayetinin Muhatabı Kim?	69
2.1.4. Kur'an'ın Bütünlüğü Gözetilmeden Yapılan Yorumlar	71
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	74

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
vd.	: ve diğçerleri
s.	: Sahife
Çev.	: Çeviren
b.	: İbn/oğul
Thk.	: Tahkik eden
Yay.	: Yayınları
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
ty.	: Tarih yok
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
a.g.e.	: Adı geçen eser
vb.	: ve benzeri/benzerleri
C.	: Cilt
Bilay	: Bilimsel Araştırma Yayınları
C.C.	: Celle Celâlühû
Hız.	: Hazreti
r.a.	: Radiyallahû anhu/ anhâ
?	: Şüpheli, kesin değıl
Trc.	: Tercüme eden
nşr.	: Neşreden
D.E.Ü.	: Dokuz Eylöl Üniversitesi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
İfav.	: İlahiyat Faköltesi Vakfı

ÖNSÖZ

İnsana şan, şeref ve nimetler vererek diğer varlıklardan üstün kılan Yüce Allah (cc), insanı başıboş bırakmamış ona bazı sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumlulukların neler olduğunu Kur’ân-ı Kerîm’de genel hatlarıyla açıklamış, uymamız gereken emir ve yasaklarını Hz. Muhammed (sas) vasıtasıyla insanlığa tebliğ etmiştir. Bu sorumlulukları hakkıyla ifâ edebilmenin koşulu Kur’ân-ı Kerîm’i okuyup doğru anlamaktır. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm, insanları cehaletin, sapkınlığın, inançsızlığın karanlıklarından kurtararak; ilmin, adaletin, hak ve hukukun ışığına kavuşturmuştur. Nitekim Yüce Allah (cc) şöyle buyuruyor: “*İşte size Allah’tan bir nur ve apaçık bir Kitap (Kur’ân) gelmiştir*”.¹ Kur’ân-ı Kerîm’den önceki döneme bakıldığında görülen şey yalnızca koyu bir vahşettir. Kız çocuklarını diri diri toprağa gömecek kadar cehaletin bataklığına saplanmış olan o dönemin insanları, Kur’ân-ı Kerîm’in hayat veren nuruyla aydılandıktan sonra o dönemin en adil, merhametli, medeni, örnek insanları haline gelmişlerdir.

Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerini doğru anlayabilmek için iyi bir Arapça bilgisine sahip olmak yeterli değildir. Bunun yanında ayetlerin öncesine-sonrasına (siyak-sıbak), iç ve dış bağlamına, ayetlerin ve surelerin tertibine, mekkî ve medenî surelerin özelliklerine, ayetlerin ve surelerin nüzul sebeplerine vakıf olmak gerekir. Ayetleri doğru anlayabilmek için Kur’ân-ı Kerîm’i bir bütün olarak ele almayı gerekli kılan tüm bu unsurlar, Kur’ân-ı Kerîm’in bağlamını ifade eder. Kur’ân-ı Kerîm’in bütünlüğü göz ardı edilerek parçacı bir yaklaşımla Kur’ân-ı Kerîm’i doğru anlamak mümkün olmadığı gibi, bunun birtakım sakıncaları da vardır. Biz de bu çalışmamızda, Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerini doğru anlamaya çalışan insanların ona bir bütün olarak yaklaşması gerektiği üzerinde durduk. Ayetlerin öncesine-sonrasına, iç ve dış bağlamına dikkat etmenin önemini vurgulamaya çalıştık, bunları örneklerle açıklamaya gayret ettik. Ayrıca her dilde olduğu gibi Arapça’nın da tarihi süreç içinde uğramış olduğu anlam kaymasına, daralmasına, genişlemesine semantik açıdan yaklaşmak gerektiğini izah etmeye çalıştık.

Çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Kur’ân-ı Kerîm’i doğru anlamamanın önemini, Kur’ân-ı Kerîm’in bütünlüğünü, bağlama sadakat göstermek gerektiğini özet olarak ele aldık. Birinci bölümde ayetlerin siyak-sıbakını, iç ve dış bağlamını,

¹ Mâide 5/15.

mekkî ve medenî surelerin özelliklerini, ayet ve surelerin tertibini, bu konudaki ihtilafları ve Kur'ân-ı Kerîm'in üslup özelliklerini detaylı olarak inceledik. İkinci bölümde ise, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması açısından iç bağlam, dış bağlamı ve bu ana başlıkların alt başlıkları olan sure ve pasajlarda işlenen konuların tespitini, ayet bütünlüğü gözetilmeden yapılan yorumları, pasaj bütünlüğü gözetilmeden yapılan yorumları, sure bütünlüğü gözetilmeden yapılan yorumları, Kur'ân-ı Kerîm'in bütünlüğü gözetilmeden yapılan yorumları ve sebebi nüzul göz ardı edilerek yapılan yorumları açıklamaya gayret edip araştırmamızı noktalamaya çalıştık.

Bu çalışmanın tamamlanması için maddî ve manevî desteklerini benden esirgemeyen başta anne ve babama, aileme, Yüksek Lisans Tezimi yazarken defalarca okuyup tashihlerini ve katkılarını sunan danışman hocam Doç. Dr. Hasan HALİLOĞLU'na, Jüri Üyeleri Doç. Dr. Musa TURŞAK ve Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK hocalarıma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde Doç. Dr. Rıfat Akbaş hocama, Dr. Ahmed Akil'e çok teşekkür ederim. Başarı Allah'tandır (cc).

Ümit MUHACİROĞLU

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı

Âlimlerimizin yazmış olduğu onca eserler ve tefsirler ilahi vahyin doğru anlaşılması içindir. Biz de bu amaçla Kur'an-ı Kerim'in bağlamını esas alan bir çalışma yapmaya karar verdik. Olaylar, durumlar, bağlantılar anlamına gelen "bağlam", birim veya birimler bütünü demektir. Kur'an-ı Kerim açısından değerlendirdiğimizde ayetler, sureler, pasajlar arasındaki olay örgüsü kastedilir. Bu olay örgüsü asıl manaya ulaşmamıza katkı sağlar. Bundan yoksun bir değerlendirme olaylar arasındaki bağlamın koparılmasına sebep olur ki bu her yönüyle eksik ve yanlış bir değerlendirmeye yol açar.

Ayetlerin bütünlüğü gözetilmeden yapılan yorumlar Kur'an-ı Kerim'in amacına, gereği gibi anlaşılmasına zarar vermektedir. Parçacı yaklaşım diyebileceğimiz bu yöntem çoğunlukla tercih edilmekte hatta bazı ilim ehli kişiler bile bu ayrımtıdan habersiz olarak Kur'an-ı Kerim'i bağlamından koparıp yanlış yorumlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmenin önemli şartlarından biri de Kur'an-ı Kerim'in bağlamını esas almaktır. Hatta bağlamından koparılarak bir tefsir yapılmamalıdır. **Kur'ân Sûrelerinde ve Âyetlerinde Bağlam ve Anlam Bütünlüğü** adlı çalışmamızın amacı Kur'an-ı Kerim'i bir bütün olarak ele alıp yorumlamanın ve ayetler arasındaki bağlam örgüsünü göz ardı etmemenin gerekliliğine vurgu yapmaktır.

Araştırmanın Önemi

Yapılan araştırma ve inceleme sonucunda Kur'an-ı Kerim'in bağlamıyla ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar olsa da, bu çalışmalar daha çok bağlamın belli bir kısmıyla sınırlandırılmıştır. Biz ise, ayetlerin siyak-sıbakı, iç ve dış bağlamı, ayetlerin tertibi, surelerin tertibi, Mekkî ve Medenî surelerin özellikleri, Kur'an-ı Kerim'in üslubu gibi pek çok unsuru bulunan bağlam konusunun unsurlarını kapsayan bir tez çalışması yapmayı hedeflediğimiz için araştırmanın önemine inanıyoruz.

Yaptığımız bu çalışma neticesinde, Kur'an-ı Kerim ilimleri açısından büyük önem arz eden bağlam konusuna dair usul ve esasların neler olduğu ve bu esaslara uyulmadığı takdirde ne gibi sakıncaların ortaya çıkacağı net görülecektir. Ayrıca bu sakıncaların azımsanmayacak

kadar çok olduğu ve bu konuya gereken hassasiyetin yeterince gösterilmediği de ortaya çıkacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Genel olarak yöntem; bir amaca ulaşmak için izlenen yoldur. Bilimsel yöntem ise, bilinenler alanını genişletmek, yani bilimi amacına ulaştırmak amacıyla izlenen yoldur. Bu yolda; varsayım kurulması, bilginin elde edilmesi, düzenlenmesi, genelleştirilmesi, bilimsel yasalar ortaya konulması ve kuramlar oluşturulması için çaba gösterilmektedir.² Bu çalışmamızda doküman incelemesi ya da doğrudan veri toplama tekniği kullanılacaktır. Ayrıca kitap, dergi, gazete, makale vb. gibi yazılı dokümanlardan da imkân dâhilinde istifade edilecektir.

Konu ile Alakalı Çalışmalar

Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, İstanbul, Şule Yayınları, 2008.

Bozan Alhamad, *Siyak ve Lafızların Beyanındaki Etkisi*, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, 3/2, (Temmuz 2017), 130-142.

Adem Baak, *Kur'an-ı Kerim'deki Cihat Hükümlerinin Anlaşılmasında Vahyin Bağlamı ve Sebeplerinin Etkisi*, Yalova, Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Ahmet Öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*, İstanbul, Hikmet Yayınları, 2016.

Ali Bakkal, *Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi*, İlim Yayma Vakfı, 2009.

Deniz Doğan, *Rahman Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Amacı ve Bağlam İlişkisi*, Kahramanmaraş, Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29, (Haziran 2017), 265-283.

Fatih Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul: Şule Yayınları, 2020.

Kemal Atik, *Ayet ve Surelerin Tevkifiliği Meselesi*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/6, (Ocak 1989), 201-218.

² İsmet Daşdemir, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2021, s. 10

Karim Farok Ahmed, *İmam Zerkeşî'ye Göre Kur'an-ı Kerim'de Siyak Delaleti ve Yöntemleri*, Yozgat, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10/10, (Aralık 2016), 37-50.

Mustafa Ünver, *Tefsirin Temel Bir İlkesi Olarak Siyaka Riayet – Elmalılı Tefsir Örneği-*, Tefsir Araştırmaları Dergisi, 1/1, (Nisan 2017), 73-120.

Mustafa Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara, Sidre Yayınları, 1996.

Muhammed Enes Yılmaz, *Sebeb-i Nüzul Rivayetleri ve Bağlam*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Musa Bilgiz, *Ayetler ve Sureler Arası Münasebet*, Ankara, Araştırma Yayınları, 2006.

Mehmet Bağcıvan, *Kur'an Yorumunda Bağlamın Sınırlayıcılığı*, Yalova, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

M. Faik Yılmaz, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, Ankara, DİB, Yayınları, 2009.

Mustafa Çetin, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet ve İncicam*, İzmir, D.E.Ü. Yayınları, 1989.

Mustafa İslamoğlu, *Kur'an Surelerinin Kimliği*, İstanbul, Akabe Vakfı Yayınları, 2015.

Muhammed İsa Yüksek, *Kur'an'ın Anlaşımında Bağlam Bilgisi Referansları ve Sınırları*, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.

Nihat Uzun, *Bağlam ve Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine*, Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Nurettin çiftçi, *İç Bağlamın Kur'an Ayetlerinin Anlamına Ekisi*, Hakkari İlahiyat Dergisi, 1, (Aralık 2022), 120-138.

Recep Demir, *Bağlamından Kopuk Kur'an Okumalarının Serencamı*, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20/2, (Eylül 2020), 573-604.

Şafak Çatal, *Kamer Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Bağlam İlişkisi*, Baberti, 18, (Aralık 2023), 58-75.

Yasemin Yel, *Kur'an Ayetleri Bağlamında Tedrici Metodun Eğitime Katkısı*, Batman, Batman Üniversitesi, Yüksek Lisan Tezi, 2023.

Bağlaman Önemi

Hem maddî hem manevî hastalıklara şifa³, insanlara rahmet ve rehber⁴, nuruyla cehaletin karanlıklarına ışık tutan, çok tekrarlanmakla eskimeyen, Hz. Muhammed'in (sas) ebedî mucizesi ve hükmü kıyamete kadar sürecek olan Kur'an-ı Kerim; İslam dininin temel kaynağıdır. Kur'an-ı Kerim'in nüzul süreci toplu olarak dünya semasına inmesiyle başlamıştır. Daha sonra insanların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yaklaşık 23 yıllık bir süreçte bu nüzul süreci tamamlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in nüzul sebebi, insanların Allah'ın (cc) emir ve yasakları doğrultusunda doğru bir hayat yaşamaları içindir. Bu da ancak Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılıp hayata tatbik edilmesi ile mümkündür. Bunun için ciltler dolusu tefsir eseri telif edilmiş, rivayetler yapılmış, âlimlerimiz bu uğurda göz nuru dökmüşlerdir. Hepsinin de yegâne amacı ilahi vahyin doğru anlaşılmasıdır.

Kur'an-ı Kerim, inanç, ibadet, ukûbat ve muamelat açısından İslam dininin temel kaynağıdır. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması son derece önemlidir. Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması için bağlamını göz ardı etmemek gerekir. Bağlamdan kastettiğimiz şey, vahiy ortamını göz önünde bulundurarak Kur'an-ı Kerim'i yorumlamaktır. Neticede vahyin hitabı öncelikle vahyin tanıklarınadır. Vahiy ortamından bağımsız yapılan yorum ve değerlendirmeler her açıdan eksik kalır. Çünkü Kur'an-ı Kerim, o dönemin şartlarını, örf ve adetlerini, ahlaki ilkelerini, inanç sistemini, toplumun yaşayış tarzını esas alarak inmiştir. Tüm bu özelliklerden bağımsız olarak yapılan değerlendirmeler Kur'an-ı Kerim'in bağlamı açısından doğru bir yaklaşım olmaz. Bu tür değerlendirmeler sonucunda ortaya çıkan yanlış anlaşılmalara azımsanmayacak kadar çoktur. Örneğin, Kur'an-ı Kerim'in indiği ilk dönemlerde toplumda takva sahibi, günahlardan uzak duran insanlara "*tâhiru's-siyâb*" denildiği için, (وثيا بك) ⁵ ayeti bu bağlamda inmiştir. Daha sonra ayet bağlamından koparılarak "*elbiseni temizle*" şeklinde bağlamından kopuk, zahiri bir manayla yorumlanmıştır.⁶ Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kısaca ifade etmeye çalıştığımız şey, Kur'an-ı Kerim'in bağlamına sadık kalmak ilahi vahyin daha doğru anlaşılması açısından hayati bir öneme sahiptir.

³ Bkz: İsra 17/82.

⁴ Bkz: Yunus 10/57

⁵ Müddessir 74/4.

⁶ Bkz. Salih Akdemir vd. *Tefsir Metinleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2018, s. 34.

Bağlamın Kapsamı

Kur'ân-ı Kerîm'in bütünlüğü ifadesi, Kur'ân-ı Kerîm'in sureleri ve ayetleri arasındaki bütünlüğü, sure içerisindeki ayetlerin bütünlüğünü, tarihi bütünlük, teşrî bütünlük ve bağlam bütünlüğü gibi geniş bir alanı kapsamaktadır.⁷ Kur'ân-ı Kerîm'e bir bütün olarak baktığımızda pek çok surede farklı konular ihtiva eden ayet gruplarını görmek mümkündür. İlk bakışta birbirleriyle alakasızmış gibi görünen bu ayet gruplarını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, aralarında sıkı bir irtibatın var olduğu görülecektir. Ayrıca ayetlerin tertibinin “tevkifi” yani Allah'ın (cc) muradına uygun bir şekilde Hz. Cebrail'in Peygamber'imize (sas) bildirdiği gibi düzenlendiğini de göz önünde bulundurursak, ayetlerin rastgele serpiştirilmediği, burada bir hikmet aramak gerektiği daha net anlaşılabacaktır. Dolayısıyla ayetleri bağlamından kopararak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz.

Ayetleri kendi bağlamında değerlendirmek gerektiğine dair Mustafa Ünver'in *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü* adlı eserinde verdiği örneği burada nakletmeyi uygun gördük: Bazen bir ayet, Kur'ân-ı Kerîm'de farklı yerlerde birkaç defa aynen geçerken, bazen de ayetlerin başı aynı, sonları farklı konulardan bahsedebilmektedir. Örneğin, İbrahim suresinin otuz dördüncü ayeti ile Nahl suresinin on sekizinci ayetinin başlangıç cümleleri aynı olmasına rağmen, son kısımları farklı şekilde bitmektedir:

“...Allah'ın size vermiş olduğu nimetleri saymaya kalksanız sayamazsınız. Ama gel gör ki insan çok zalim, çok nankördür”.⁸

“Allah'ın size verdiği nimetleri saymaya kalksanız sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok affedici, çok merhametlidir”.⁹

Bu iki ayetin başlangıç cümleleri aynı iken, son kısımlarında farklı konulardan bahsedilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu tür örnekler çoktur. Burada farklı gelmesinin sebebini ayetin iç bağlamına baktığımızda anlayabiliriz. Yukarıda verdiğimiz birinci ayette, (İbrahim, 14/34) Allah'ın (cc) insanın hizmetine verdiği ve onun için yarattığı gökyüzü, yağmur, yiyecekler, güneş, ay, gece ve gündüz gibi nimetler hatırlatılmakta ve ayet, insanın bu nimetlere

⁷ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, İstanbul: Şule Yayınları, 2008, s. 207.

⁸ İbrahim 14/34.

⁹ Nahl 16/18.

ve nimeti verene karşı tutumundan bahseden bir bağlamda geçmektedir. Dolayısıyla bu durumda insanın zalim ve nankörlük gibi vasıflarından söz edilmesi uygun düşmektedir.

Diğer ayet ise, (Nahl, 16/18) Yüce Allah'ın (cc) ulûhiyetinin ispatından ve sıfatlarının tecellisinden bahseden bir bağlamda geçmektedir. Bu durumda ayetin, Allah'a (cc) ait olan sıfatlardan söz edilerek bitirilmesi de gayet uygun düşmektedir.¹⁰

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُتَّقِينَ “Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte hidayet üzere oldukları umulanlar bunlardır”¹¹ ayeti de diğer bir örnektir. Ayetteki “imar” kelimesi mescitler tesis edip onların maddi ve manevi olarak devamlılığını sağlamak anlamında kullanılmıştır. Maddi imar ve tamir herkesçe bilinir. Manevi imar ise müminlerin, mescitlerin temel işlevlerini yürütmesini sağlayacak nitelik ve davranışları sergilemeleriyle yani iman-amel bütünlüğü içinde olmakla gerçekleşir. Ayetin asıl vurgu yaptığı konu da budur.¹² Ama genellikle ayet bağlamından kopararak sadece mescitlerin maddi imarına yönelik değerlendirilmektedir.

Bu mucize kelamı doğru anlamak için Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğüne dikkat etmek gerekmektedir. O'nun bir yönünü ön plana çıkararak, bir konudaki ayetlerini sloganlaştırmak diğer ayetleri göz ardı etmek doğru değildir. Bu şekilde davrananları Kur'an-ı Kerim, “İnsanlardan kimi de Allah'a yalnız bir yönden ibadet eder”¹³ diyerek yermiştir. Tarih boyunca Kur'an-ı Kerim'i bir yönüyle ele alıp ona göre hareket etmenin sonucu olarak Müslümanlar, büyük yanlışlara düşmüş aralarında fitneler ve savaşlar ortaya çıkmıştır.

¹⁰ Mustafa Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara: Sidre Yayınları, 1996, s. 79.

¹¹ Tevbe 9/18.

¹² Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an'ı Kerim Mealî*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011, Tevbe 9/18.

¹³ Bkz. Hac 22/11.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN İLİMLERİNDE BAĞLAM

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Şimdi sırasıyla siyak ve sibak kelimelerinin kavramsal çerçevesini belirleyip bu kelimelerin siyak-sibak ilişkisi ve bağlam/siyak-sibak ilişkisi şeklinde kendi aralarındaki ilişkilerine ve ayetlerin bağlamına ne derece etki ettiklerine yakından bakalım.

1.1.1. Siyak

Arapçada siyak, kök olarak *sevk etmek, uymak, tâbi olmak, göndermek, sürmek*¹⁴, *ruhunu çıkarmak*¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Aynı kökün mufâ'ale babından mastar olan “*müsâvaka*” ise peş peşe olma, ardışıklık demektir. Siyak kelimesinin diğer anlamı *sözün gelişi, konuşmanın akışı* manasıdır. Arapçada orduyu sevk eden komutana “*saik*” denilmektedir. Kaf suresinin yirmi birinci ayetinde geçen “*saik*” ifadesi, kişiyi mahşere götüren melek¹⁶ şeklinde yorumlanmıştır. Yine aynı kökten gelen “*es-sûk*” kelimesinin “çarşı” anlamında kullanılması, belki de satılması için oraya gönderilen, sevk edilen bir şeylerin olmalarından dolayıdır. Kadına evlilik öncesi verilen mehîre de siyak denmesi aynı mantığın ürünüdür. Çünkü eski Arap kültüründe mehîr deve cinsinden verilirdi.¹⁷ Siyak denilen bu deve evlenmeden önce kadına gönderilirdi. Ancak daha sonra siyak ifadesi, para ve mücevherler içinde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁸

Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımızda siyak ve aynı kökten türeyen kelimelerin birçok yerde geçtiğini, hemen hemen aynı ya da benzer manalar ifade ettiklerini görmekteyiz. Bunları örnekler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Yağmurun kuru topraklara sevk edilmesi:

¹⁴ Ebu'l-Fazl Cemalüddin İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut, X/166-167.

¹⁵ Zeynuddin Ebu Abdullah er-Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut, 1999, s. 157.

¹⁶ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camîu'l-Beyan an Te'vili ay'il Kur'an*, Thk. İsmail Mansur Abdulhamid, Kahire, 2010, X/325.

¹⁷ Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Rağîb el-İsfahani, *el-Müfredat Fi Garibi'l-Kur'an*, Thk. Safvan Adnan, ed-Dâvûdi, Daru's-Şamiye, Beyrut, 1412, s. 436.

¹⁸ İbn Manzûr, X/167.

حَتَّىٰ إِذَا أَفَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَدٍ مَّيِّتٍ... “Nihayet bunlar ağır yüklü bulutları kaldırıncı biz onları ölmüş bir yere (kurak) süreriz ve ondan su indiririz”¹⁹.

2. İnsanların mahşer yerine melek eşliğinde sevk edilmeleri:

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ “Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir”²⁰.

3. Kâfirlerin cehenneme sevk edilmeleri:

وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرِثَةً “Suçluları da suya koşan susuz develer gibi Cehenneme sevk edeceğimiz günü düşün!”²¹.

4. Göz göre göre ölüme sürüklenmek:

يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ “Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı”²².

Bağlam ile aynı anlamda kullanılan siyak kelimesinin anlam sahasıyla ilgili sözün öncesine ve sonrasına ilave bir genişleme söz konusudur. Zira siyak kavramıyla sadece “sözün sonrası” değil aynı zamanda “sözün maksadı” da kastedilmektedir. Nitekim bir malın çarşıya sevk edildiğini söylemekten maksat sadece o malın götürülmesi değil, aynı zamanda satışa sunulmasıdır. Aynı şekilde bir komutanın emri altındaki orduyu sevk etmesinden maksat sadece ordunun gideceği yere götürülmesi değil, savaş meydanında düşmanla savaşmasıdır. Bir sözün onun kullanılmasını gerekli kılan bir ortamda söylenmesi de o sözün o ortam açısından hangi maksatla kullanıldığını gösterir. Bu bakımdan siyak kavramıyla sözün maksadı ve gayesi arasında sıkı bir ilişki vardır.²³

1.1.2. Sibak

Arapça *sebaka-musabekaten* ve *sibaken* kökünden türemekte olan *sibak* kelimesi, yarışmak, yarışta üstün gelmek, bir şeye koşmak, hayırda önden gitmek gibi anlamlara gelmektedir.²⁴

¹⁹ Arâf 7/57.

²⁰ Kâf 50/21.

²¹ Meryem 19/86.

²² Enfâl 8/6.

²³ Fatih Tiyeek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014, s. 17.

²⁴ Arif Erkan, *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, İstanbul: Yasin Yaymevi, 2006, s. 652.

Kur’ân-ı Kerîm’e baktığımızda spor yarışmaları قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ “Dediler ki: Ey babamız! Biz gittik, aramızda yarış yapıyorduk. Yusuf’u da eşyamızın yanına bırakmıştık. Bir de baktık ki onu kurt yemiş”²⁵, Önceden söylenmiş bir hüküm هُكُومٌ مِّن رَّبِّكَ لَئِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّيْسَ لَكَ لِمَا وَاجِلٌ مُّسَمًّى “Eğer Rabbinin verdiği bir hüküm ve tayin ettiği bir süre olmasaydı, hemen azaba uğrarlardı”²⁶ ve ölümden kurtuluşun olmaması وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَيُفْلِتُونَ “O kâfirler ileri geçip kurtulduklarını sanmasınlar. Onlar kesinlikle bizi aciz bırakamazlar”²⁷ gibi anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Sibâku’l-kelam ifadesinden ise sözün baş tarafı ile olan bağlantısı, sözün öncesinden gelen mana kastedilir.

1.1.3. Siyak-Sibak İlişkisi

Siyak terim olarak, sözün gelişi, akışı, üslubu, ifade tarzı veya anlatım biçimi²⁸ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Sibak ise, konuşmada ve yazıda bir ifadenin öncesi, üst tarafı, başlangıcı, yukarısı gibi manalarda kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm ayetleri açısından baktığımızda, ayetleri tertip sırasına göre, baştan sona doğru okumak ve aradan herhangi bir ayeti çıkarmaksızın anlamaya çalışmaktır. Yani ayetin siyak ve sibakı denildiğinde, ayetin kendinden önceki ayetlerle olan bağlantısı ile kendisinden sonra gelen ayetlerle olan ilişkisi kastedilir.²⁹

Halis Albayrak, siyak ve sibak arasındaki ilişkiyi şöyle değerlendirir:

Siyak-sibak ilişkisi kısaca, “bir kelimenin ve bir cümlenin önündeki ve arkasındaki kelime ve cümlelerle olan irtibatı” demektir. Bu anlamdaki bir ilişki, kelimeler, cümleler, paragraflar ve konular arasındaki irtibatı gösterir. Kur’ân-ı Kerîm için söz konusu edildiğinde daha çok bir ayetin bulunduğu yerdeki diğer bir ayet veya ayetler grubu ile yahut bir ayetin başı ile sonu arasındaki ilişkisini akla getirir. Çünkü her ayet bulunduğu yerde kendinden önceki ve sonraki ayetle mana yönünden ilişki içerisindedir. Bu, ayetlerin tertip itibarı ile tevkifi olduğu varsayımına dayanmaktadır. O halde herhangi bir ayet ya da ayetler grubunu, sevk olundukları ortamları dikkate almadan, müstakil olarak ele alıp meseleyi sadece söz konusu ayetler bağlamında tahlile çalışmak, yorumcuyu ve araştırmacıyı yanlış sonuçlara götürebilir. Hatta bir

²⁵ Yusuf 12/17.

²⁶ Tâhâ 20/129.

²⁷ Enfâl 8/59.

²⁸ Mehmet Doğan, *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1989, s. 1002.

²⁹ Ahmet Öz, *Kur’an’ı Anlamada Bağlam*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 2016, s. 26.

yerde yapılan yorumu bir başka yerdeki yorumla çelişir hale getirebilir. Zira Kur’ân-ı Kerîm beşerî te’liflerden tamamen farklı bir yapıdadır. Kur’ân-ı Kerîm’de konular, bölümler, ana başlıklar ve alt başlıklar şeklinde işlenmez. Muayyen konular, bazı siyak çerçevesinde âdetâ müstakil olarak ele alındığı görünümünü verseler de her siyak çerçevesi, yine de Kur’ân-ı Kerîm’in diğer pasajlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlıdır. Çünkü bir ayet grubu bazen bir terkip bile birkaç hedef gözetebilmektedir. Bundan dolayı Kur’ân-ı Kerîm’in bir biriminin sadece bir konuya münhasır kılınması çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Bütün parçalar, bulundukları mana çerçevelerinde üzerlerine düşeni yaparken Kur’ân-ı Kerîm’in manzumesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini de sürdürmektedirler. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’in her parçası mükemmel bir bütün oluşturmaktadır.³⁰

Kur’ân-ı Kerîm’i tefsir ederken ayetler arasındaki siyak-sibak ilişkisine bağlı kalmanın ne derece önem arz ettiği *وَفَعَلْتَ فَعَلْتَكِ الْتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ* “Sonunda yapacağını yaptın sen nankör birisin”³¹ ayetinde net olarak anlaşılmaktadır. Şöyle ki; bu söz, Hz. Musa ile Firavun arasında geçen bir diyalogda söylenmiştir. Firavun bu sözüyle Hz. Musa’nın Mısırlı bir şahsı öldürmesini kastederek, onun nankörlüğünden bahsetmektedir. Çünkü bu ayetin öncesinde Firavun, Hz. Musa’ya çocukken kendisini büyüttüğünden ve yıllarca bakımını üstlendiğinden söz etmiştir. Bu da ayetler arasındaki siyak-sibak ilişkisini dikkate aldığımızda (كفر) sözcüğünün nankörlük manasında kullanıldığını ortaya koymaktadır.³²

Söz konusu örnekte de görüldüğü gibi ayetin siyak-sibakı dikkate alındığında (كافر) kelimesinden kastedilenin müminin zıddı olan kâfir değil, şükreden zıddı olan nankör kişi olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Aksi takdirde (كافر) kelimesinin vurgusunu tayin etmek çok zor olacaktır. Özetle, bazı ayetleri yorumlarken doğru manaya ulaşmak için ayetin kendi içindeki siyak-sibakına veya ayetin diğer ayet gruplarıyla olan ilişkisine bakmak gerekir. Bu her ayet için doğru bir yaklaşım olmayabilir. Zira bazı ayetlerin doğru manasına ulaşmak için o ayetlerin siyak-sibakına bakmak yeterli olmayabilir, ayrıca sebab-i nüzul ’una bakmak gerekir. Tefsir eserlerine baktığımızda her iki kriterin de dikkate alındığını görmek mümkündür.

³⁰ Halis Albayrak, *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul: Şule Yayınları, 2020, s. 50.

³¹ Eş-Suâra 26/19.

³² Albayrak, s. 48.

Ayetler arası siyak-sibak ilişkisinin ne derece önem arz ettiğine dair diğer bir örnek de Duhan suresinin 49. ayetidir: *ذُئِّقَ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ* “*Tat bakalım, hani şerefli olan, değerli olan yalnız sendin*”³³ ayetindeki (الْعَزِيزُ) (الْكَرِيمُ) kelimelerinin hakiki manalarında değil de istihza yoluyla mecazi manalarda kullanıldıklarını söz konusu ayetin diğer ayetlerle olan siyak-sibak ilişkisinden anlıyoruz. Çünkü adı geçen surenin 43. ayetinden itibaren, hep günahkârların cehennemdeki durumlarından bahsedilmektedir. Bu açıdan baktığımızda (الْعَزِيزُ) ve (الْكَرِيمُ) gibi kelimelerin hakiki manalarıyla yorumlanması mümkün görünmemektedir.³⁴

1.1.4. Bağlam/Siyak-Sibak İlişkisi

Olaylar, durumlar, bağlantılar anlamına gelen “bağlam”, birim veya birimler bütünü demektir.³⁵ Kur’ân-ı Kerîm açısından değerlendirdiğimizde ayetler, sureler, pasajlar arasındaki olay örgüsü kastedilir. Bu olay örgüsü asıl manaya ulaşmamıza katkı sağlar. Bundan yoksun bir değerlendirme olaylar arasındaki bağlamın koparılmasına sebep olur ki bu her yönüyle eksik bir değerlendirme olur. Diğer bir tanıma göre bağlam, bir düşüncenin, bir eserin, bir öğretinin bölümleri arasındaki çelişmeye yer vermeyen bağlantıdır.³⁶ Aynı zamanda bağlam, Arapçadaki siyak terimine karşılık olarak da kullanılmaktadır. İngilizce’de ise Context kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığını ifade edelim.

Bağlamın tarifini göz önünde bulundurarak bağlamın türlerine göre bir taksimatta bulunmak gerekirse genel olarak da tercih edilen iç bağlam ve dış bağlam şeklindeki ayrımın daha doğru bir ayrım olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bağlamın tarifinde yer alan dilsel özellikler, konu, amaç, temel ilke ve prensipler, ön bilgiler, içinde bulunan zaman ve mekân faktörleri, semantik alan gibi unsurların hiçbiri bağlamın taksiminde dışarıda bırakılmamalıdır. Bu da daha çok iç ve dış bağlam şeklindeki genel bir ayırımla mümkündür. Bağlamın unsurları olarak sayılan bu unsurlardan dilsel özellikler, konu, amaç, temel ilkeler, semantik alan gibi unsurları iç bağlam; metnin olduğu zaman ve mekân şartlarını ise dış bağlam kategorisi altında ele alınabilir.³⁷

Bağlam çeşitleri üzerine yapılan bu değerlendirmeden sonra iç bağlam ve dış bağlam olarak iki kategoride incelenebilecek kısımlarına değinmek yerinde olacaktır.

1.1.5. İç/Metinsel Bağlam

Dilsel/dilbilimsel bağlam, konusal bağlam, sınıflandırıcı bağlam, işlevsel bağlam ve varoluşsal bağlam³⁸ gibi alt unsurları bulunan iç bağlam; Kuran-ı Kerim’deki ayetlerin ve ayet

³³ Duhan 44/49.

³⁴ Albayrak, s. 49.

³⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, 1/196, Ankara: 1998.

³⁶ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1957, s. 24.

³⁷ Tiye, s. 21.

³⁸ Tiye, s. 21.

gruplarının birbirleri ile olan dilsel, edebi ve konusal ilişkilerin tamamı diye tanımlanır. İç bağlamın alt unsurlarından biri olan dilsel/dilbilimsel bağlam ise, bir metinde geçen kelimelerin kendi aralarında ve bulundukları cümlelerle, cümlelerin de paragraflarla ve metnin geneliyle olan bağlantısı³⁹ diye tanımlanmıştır. Bu çerçevede, kelimeler dilbilimsel olarak analiz edilerek semantik tahlilleri yapılmalıdır. Cümlelerin paragraf içinde ve metnin bütünlüğü içinde anlamlarının doğru tespit edilmesi için de cümlelerin öğelerinin ve geçtiği bağlamın doğru bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

Bir anlama yöntemi olarak dilbilimsel anlama, doğru bir anlama için tek başına yeterli değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasından maksat sadece ondaki sözcüklerin dilbilimsel açıdan anlaşılması olmayıp o sözcüklerle anlatılmak istenen murad-ı ilahinin anlaşılıp hayata tatbik edilmesidir. Metinde geçen her bir kelimenin müstakil anlamının ortaya konması ile de bu amacın gerçekleşmesi düşünülemez. Zira onda geçen kelimelerin tamamının doğrudan lafız merkezli anlaşılması mümkün değildir. Bu açıdan baktığımızda murad-ı ilahinin doğru bir şekilde anlaşılmasında dilbilimsel anlamanın yanında metin içi ilişkiler ağını ifade eden iç bağlam ile metnin anlaşılmasına etki eden harici ilişkiler ağını ifade eden dış bağlamı da dikkate almak gerekir.⁴⁰

Muhammed Âbid el-Cabirî, iç bağlamı kısaca şöyle tarif etmiştir:

Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerinin bağlamı konusunda şu iki hususun birlikte dikkate alınması gerekmektedir.

1. Ele alınan ayetin öncesinde ve sonrasında yer alan ayetlerden oluşan pasaj,
2. Ayetin içinde yer aldığı surenin nüzul sıralamasındaki yeri, diğer ayetlerle ilişkisi ve muhatap kitlesinin kim olduğunun açığa çıkarılması.

Bunlara ilaveten bir de Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinin bazı ayetleri açıkladığının da dikkate alınması gerekmektedir.⁴¹

İç bağlamın birkaç alt unsurdan oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Bu alt unsurlardan biri de konusal bağlam olup konumuzla yakından ilgilidir. Konusal bağlamda esas olan ortak içeriktir. Bu içerik metnin veya konuşmanın bütünlüğünün kavranması açısından son derece önemli bir unsurdur. Metinde bulunan kelime veya cümleler, daha önce tespit edilen belli bir içerik çerçevesinde, belli anlamlar ifade ederler. Kelime veya cümlelerin anlamları, hizmet ettikleri içeriğe göre şekillendiğinden, içeriğin tespiti ve bilinmesi, doğru anlama ulaşmada son derece önemlidir. Öyle ki kullanılan kelimeler aynı olsa da farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabilmektedirler.⁴² Örneğin, “çay” kelimesi asıl manası itibarıyla bir bitkinin adıdır. Ancak

³⁹ Öz, s. 29.

⁴⁰ Necmettin Gökür, *Tefsir Usulünde Lafız-Mana İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi*, Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü, İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009, s. 340.

⁴¹ Muhammed Âbid el-Cabirî, *Kur'an'a Giriş*, Trc. Muhammed Coşkun, İstanbul: Mana Yayınları, 2011, s. 102.

⁴² Tiyek, s. 24.

bir cemiyette sorulacak “çay?” sorusu “çay içmek ister misiniz” anlamına gelmektedir. Benzer şekilde aynı kelime duruma ve söylenme şekline göre farklı anlamlar ifade edebilir. Mesela “aferin!” temel olarak takdir cümlesiyken farklı tonlamada söylenince azarlama anlamına gelebilmektedir.⁴³

İç bağlam üzerine yapılan bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere ayetlerin siyak-sibakına, iç ve dış bağlamına sadık kalmak gerekir. Aksi takdirde ilahi vahiyden kastedilen asıl manaya ulaşmak mümkün değildir. Yukarıda verdiğimiz “çay” vb. örnekler bile bir toplumun genel örf ve adetlerine göre farklı anlamlar ifade edebiliyorken, Kur’ân-ı Kerîm gibi ilahi bir vahyin bağlamından kopararak yorumlanmasının doğru bir yaklaşım olmayacağını anlamak zor olmasa gerekir. Özetle ifade edelim ki, bağlamın her unsuru Kur’ân-ı Kerîm’in ayrılmaz bir parçasıdır. Bu parçalar olmadan Kur’ân-ı Kerîm’in bütünlüğüne ulaşmak mümkün değildir.

Beş alt başlıktan oluşan iç bağlamın genel çerçevesini belirledikten sonra ve dış bağlam konusunu ele almadan önce şunu belirtmekte yarar vardır. İç bağlamın çeşitleri olan bu beş bağlam çeşidinin her biri, ayrı bir fonksiyon icra eden ve hiçbirini dışlamayan adeta bir bütünün parçaları konumundadır. Bu açıdan baktığımızda bu bağlam çeşitlerine birbirlerini destekleyen, tamamlayan, ilahi vahyin doğru anlaşılması noktasında aynı amaca hizmet eden birer farklı unsur olarak bakmak doğru bir yaklaşım olur.

1.1.6. Dış/Metin Ötesi Bağlam

Türkçe ve Arapça sözlük anlamlarından daha geniş kapsamlı olan Context kelimesi, dış bağlamı da içermektedir.⁴⁴ İlk kullanımı imam Şafii’nin *er-Risale* adlı eserine kadar uzansa da siyak (bağlam) kelimesi İslami ilimlerde bir ıstılah olarak kullanılmamakta, klasik dönem terim sözlüklerinde zikredilmemektedir.⁴⁵ Klasik dönemdeki kullanımlar dikkate alındığında dış bağlama ilişkin *hal*, *makam* ve *karine* terimlerinin kullanıldığı görülmektedir.⁴⁶ Ancak bununla daha çok; konuşma ortamı, konuşanın kastı ve muhatabın durumu gibi daha dar çerçeveli bir metin dışı bağlamın kastedildiği açıktır. Özellikle “makam” terimi klasik anlamda statik bir durumu ifade ederken Arap dünyasında modern dil araştırmalarının öncülerinden bağlamcı Temmâm Hassân (1918/2011) tarafından kültürü de içine alacak şekilde dinamik bir yapı olarak tanımlanmıştır.

Metin ötesi bağlam, tabi bağlam⁴⁷, tarihi bağlam gibi farklı isimlerle de ifade edilen dış bağlam, anlaşılacak şeyin oluşmasına sebep olan, uygun şartları meydana getiren ve yön veren şartların tamamını kapsamaktadır. Dolayısıyla da anlama sürecinin gerçekleşmesi açısından iç/metinsel bağlam kadar dış/metin ötesi bağlam da önem arz etmektedir. Bu önem özellikle de

⁴³ Mehmet Bağçivan, *Kur’an Yorumunda Bağlamın Sınırlayıcılığı*, Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020, s. 65.

⁴⁴ Bağçivan, s. 63.

⁴⁵ Raddetullah b. Radde b. Dayfullah et-Talhî, *Delâletü’s-siyâk*, Doktora Tezi, Câmi’atü Ümmi’l-Kurâ, 1418/1997, I, s. 32.

⁴⁶ Bağçivan, s. 64.

⁴⁷ Dücane Cündioğlu, “Kur’an’ı Anlamanın Anlamı”, *1. Kur’an Haftası Sempozyumu (3-5 Şubat 1995)*, Ankara: Fecr Yayınları, 1995, s. 181.

sözü söyleyene ya da metni yazana “ne demek istiyorsun?” sorusunun sorulmadığı ve anlaşılanların hangisinin doğru olduğunun tespit edilemediği durumlarda daha da artmaktadır.⁴⁸ Çünkü “*bu ne anlama geliyor*”, “*bu ne demek*”, “*niçin söylenmiş*” gibi sorulara verilebilecek doğru cevaplar ancak dış bağlamı oluşturan unsurları bilmekle mümkündür. Zira bir metnin ne demek istediğini anlamak için öncelikle metnin arka planını, maksadını, metni ortaya çıkaran ve oluşturan tarihsel koşulları (dış bağlamı) bilmek gerekir.

Dış bağlam kategorisinde dikkat çekilmesi gereken unsurlardan biri de kültürel bağlamdır. Çünkü bir toplumu oluşturan bireylerin inanç, tutum, davranış ve sosyal alışkanlıklarının bütünü olan kültür; toplumun üyeleri tarafından öğrenilen, bilinen, yaygınlaşmış, genel kabul görmüş belirli bir bilgiyi gerektirir.⁴⁹ Kültür bu haliyle sınırları hususunda tam bir kesinlik olmayan ancak toplumu oluşturan insanların düşüncelerine etki eden önemli bir bütün konumundadır. Sağlıklı bireylerin yetişmesinde, sağlıklı toplumların, milletlerin, köklü bir medeniyetin oluşmasında, korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında en önemli vasıtalarından biri olan dil ile de sıkı bir bağının olması onun önemini daha da arttırmaktadır. Bir milletin dilinde bulunan kelimelerin o milletin sosyal ve kültürel hayatının aynası durumunda olması, yine bir milletin dilinden onların kurumlarını, kıyafetlerini, maddi durumlarını, gelenek ve görenekleri ile meşguliyetlerini çıkarmanın mümkün olması dil ile kültür arasındaki bu bağın en önemli göstergelerindendir.⁵⁰

Dış bağlamın alt unsurlarından biri olan kültürel bağlam üzerine yaptığımız bu değerlendirmeden sonra şöyle bir sonuca varabiliriz: Kur’ân’ı Kerîm belli bir toplumun kültürünü, yaşayış tarzını, örf ve adetlerini, siyasal ve sosyal ilişkilerini dikkate alarak inmiştir. Çünkü hiçbir metin veya söz ne boşu boşuna yazılmış veya söylenmiş ne de boşluğa yazılmış veya söylenmiştir. Bunların mutlaka hitap ettiği muhatapları vardır. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’i içinde doğduğu bu kültürden, ilk muhataplarından soyutlayarak yorumlamak doğru bir yaklaşım olmaz.

Dış bağlam açısından dikkate alınması gereken bir diğer husus da ayetlerin nüzul sürecidir. Ayetlerin hangi ortamda nerede nazil olduğu, nasıl nazil olduğu, ne zaman nazil olduğu, ilk muhatapların kimler olduğu, ilk muhatapların kültürel özelliklerinin neler olduğu gibi sorulara verilecek cevaplar dış bağlama ulaşmada katkı sağlayan bilgilerdir. Ancak burada elde edilen bilgilerin araç bilgiler olduğu unutulmadan ve sıradan bir tarih ve kültür araştırması konumuna indirgmeden “*ne demek istiyor*” sorusunun alt yapısı şeklinde değerlendirilmelidir.⁵¹ Çünkü Kur’an-ı Kerîm’in indiği nüzul ortamı coğrafi, ekonomik ve siyasi açıdan iyi bilinmelidir. Bu konuda ifrat, Kur’ân-ı Kerîm’i nüzul ortamından koparmak,

⁴⁸ Cündioğlu, s. 181-182.

⁴⁹ Yusuf Sancak, *Arap Dili Temelinde Söz Anlam İlişkisi*, İstanbul: Akif Yayınevi, 2008, s. 53.

⁵⁰ Sancak, s. 48.

⁵¹ Tiyek, s. 33-34.

tefrit ise Kur'ân-ı Kerîm'i nüzul ortamına mahkûm etmektir. Birinci anlayış onu bağlamından koparmakla, ikincisi onu tarihe gömerek günümüzde etkisiz hale getirmektir.⁵²

Özetle ifade edelim ki, Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir ederken ayetlerin ya sebep-i nüzulunu ya da ayetler arası siyak-sıbak ilişkisini dikkate almak gerekir. Aksi takdirde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bunun sonucu ya ifrat ya da tefrittir ki bu iki yaklaşımda sakıncalıdır.

1.2. MUSHAFIN TERTİBİ

Yaklaşık 23 yıllık bir sürede nüzul süreci tamamlanan Kur'an-ı Kerim'in kendine has bir tertibi vardır. Ayet ve sureler arasındaki bu tertibin tevkifi mi yoksa icthadi mi olduğu âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Zira ayet ve sureler arasındaki tertibin Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamayla yakından ilgisi vardır. Biz de bu başlık altında sırasıyla Mekki ve Medeni sureler, Mekki surelerin özellikleri, Medeni surelerin özellikleri, surelerin tertibi ve ayetlerin tertibi olacak şekilde konuya yakından bakmaya gayret edeceğiz.

1.2.1. Mekkî ve Medenî Sureler

Hz. Muhammed (sas) vasıtasıyla insanlığa tebliğ edilmiş olan, tahrif edilmeyeceğine dair Allah'ın (cc) bizzat teminat verdiği⁵³ Kur'an-ı Kerim, sure ve ayetlerden oluşmaktadır. Sözlükte, yüksek makam, üstün derece, şan, şeref,⁵⁴ binanın katları anlamına gelen sûre kelimesinin çoğulu “*süver*”dir.⁵⁵ İstilahta ise, ayetlerden meydana gelen başı ve sonu belli olan müstakil Kur'ân-ı Kerîm bölümleri demektir.

Sureler, isimlerini kıssalarda geçen şahıslardan yahut konu edindikleri topluluklardan veya ilk kelimelerinden almaktadırlar. Ancak surenin ismi konusunu belirlemez. Bu yüzden surelerin isimleri bir başlık olarak kabul edilemez. Her surenin bir ismi olduğu gibi bazı surelere de birden fazla isim verilmiştir. İnsan-Dehr, Fâtır-Melâike, İsrâ-Benî-İsrâil, İhlâs-Tevhid, Fâtıha-Ümmü'l-Kitab, es-Seb'ul-Mesânî, eş-Şâfiye, el-Vâfiye, el-Kâfiye, el-Esas ve el-Hamd gibi.⁵⁶ Şunu da belirtelim ki, Kur'ân-ı Kerîm surelerine verilen isimlerin hem tevkifi hem de icthadi olduğunu ifade eden beyanlara rastlamak mümkündür. Ancak tevkifi olduğunu söylemek daha isabetli görünmektedir. Çünkü icthadi olduğunu kabul ettiğimizde, bu olgunun hâlâ devam ettiğini düşünürsek o takdirde, her müfessire surelere isim koyma şansını tanımış oluruz.⁵⁷

⁵² Mustafa İslamoğlu, *Kur'an'ı Anlama Yöntemi*, İstanbul: Düşün Yayınları, 2014, s. 22.

⁵³ Bkz: Hicr 15/9.

⁵⁴ Bilgi için bkz: Hasan Haliloğlu, *Kur'an-ı Kerim'de Talâk – Boşama Hükümleri*, Ankara: Sonçağ Akademi, 2020, s. 1.

⁵⁵ İbn Manzûr, 4, 386.

⁵⁶ Muhammed Ali es-Sâbunî, *Safvetü't-Tefasir*, 1, 124, Daru's-Sâbunî/ el Mektebetü't-Tevfikiye, 10. Baskı, 2012, s. 18.

⁵⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İfav. Yayınları, 2022, s. 102.

Kur’ân-ı Kerîm’deki sûreler nazil oldukları yer ve zaman bakımından Mekkî ve Medenî diye tasnif edilmişlerdir.⁵⁸ Bu iki sıfatla, ayet veya sure özel bir kimlik kazanır. “*bu ayet mekkidir*” veya “*bu sure medenidir*” dediğimizde, artık o ayet veya sureye bakış açımız bu iki kimliğe göre farklılık arz eder.⁵⁹ En güzel tasnife göre Medine’ye hicretten önce nazil olan sureler Mekkî, hicretten sonra nazil olanlar ise Medenî kabul edilmiştir. Surelerden hangilerinin Mekkî hangilerinin Medenî olduğu konusunda bazı ihtilaflar vardır. Zerkeşi *el-Burhan* adlı eserinde surelerden 29 tanesinin Medenî, geri kalanların Mekkî olduğunu ifade etmektedir. *el-İkan* adlı eserinde konuyu ayrıntılı bir şekilde ele alan İmam Suyuti, Medenî surelerin 20-32 sure arasında olduğunu ifade etmektedir. Geri kalan surelerin Mekkî olduğunu ifade eden Suyuti, bir kısmı Mekkî bir kısmı Medenî olan surelerin yanında Mekke’de indiği halde hükmü Medenî olan, Medine’de indiği halde hükmü Mekkî olan sure tasnifleri yapmaktadır.⁶⁰

Sureler sadece nazil oldukları yer ve zaman bakımından değil aynı zamanda ihtiva ettikleri özellikleri açısından da bu tasnife tabi tutulmuşlardır. Nitekim Mekkî ve Medenî surelerin bazı özellikleri vardır ki bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1.2.1.1. Mekkî Sûrelerin Özellikleri

Sıkça Allah’a (cc) iman meselesi üzerinde durulur.

Şirk düşüncesinin yanlışlığı, bunun körü körüne bir taklit olduğu belirtilir.

Müşriklere atalarının gittiği bu yolun yanlışlığı vurgulanır, kendi akıllarını kullanmaları gereği üzerinde durulur.

Mekkî surelerde Allah’ın (cc) azameti, saltanatı, ona itaatin gerekliliği ve kıyamete iman gibi konular işlenir.

Ahlak ilkeleri, doğruluk, iyilik, akraba ziyareti, anne-babaya iyi muamele, komşu hakları, dilin ve kalbin korunması gibi bütün insanların kabul etmesi gerekli olan toplumsal kurallarla, küfür, fık, zulüm, çocukları diri diri gömme, adam öldürme ve zinanın çirkinlikleri gibi konular işlenir.⁶¹

1.2.1.2. Medenî Sûrelerin Özellikleri

Hukuk, ceza hukuku, miras payları, bazı toplumsal kurallar, devlet hukukuna ait bazı kurallar ele alınır.

Savaş ve savaş ilkeleri ile ilgili genel prensipler işlenir.

⁵⁸ Bkz: Haliloğlu, *Kur’an-ı Kerim’de Talâk – Boşama Hükümleri*, s. 3.

⁵⁹ Zekeriyâ Pak, *Tefsir Üsûlu*, Ankara: Bilay. Yayınları, 2020, s. 191.

⁶⁰ Celaleddin Abdurrahman es-Suyuti, *el-İkan fi Ulûmi’l-Kur’an*, Thk. Ahmed b. Ali, Daru’l-Hadis, Kahire: 2006. 1, 54.

⁶¹ Bkz: Suyuti, s. 48-49, Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 102-103.

Yahudi ve Hristiyanlarla olan ilişkiler ve onları hakka davet etmek gibi genel konular işlenir.

Surelerin Mekkî ve Medenî olduklarını bilmenin, ayetlerin asıl maksatlarının anlaşılması, teşrîî hikmeti, nâsîh ve mansûhun bilinmesi gibi pek çok faydası bulunmaktadır. Ancak ne Yüce Allah'tan (cc), ne Hz. Peygamber'den, (sas), ne de sahabe ve tabiinden bu ilmi bilmenin önemine dair bir nakil bulunmamakta, bu konudaki görüşlerin akli ve ictihadi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat böyle bir naklin bulunmaması konunun ehemmiyetsiz olduğu anlamına gelmemelidir.

Ayetlerin ve surelerin bağlam örgüsüne sadık kalmanın gerekliliği açısından konuyu ele aldığımızda şöyle bir sonuca varabiliriz: sayılan bu hususlar Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılıp yorumlanmasında muhataba önemli bir avantaj sağlamaktadır. Eğer bir sure veya ayet grubunu indiği dönemden veya tarihi bağlamından kopararak yorumlarsak, yanlış sonuçlara ulaşabiliriz. Örneğin Mekke döneminde inmiş olan ve sabretmeyi telakki eden herhangi bir ayeti, Medine döneminde inmiş olan ve aynı şekilde sabretmeyi telakki eden bir ayetle aynı kategoride değerlendiremeyiz. Çünkü Mekke döneminde Müslümanlar güçsüz ve zayıf durumda iken, Medine'de devlet kurmuş ve güç kazanmışlardır. Dolayısıyla nazil oldukları yer ve zaman bakımından farklılık arz eden ayetleri değerlendirirken nazil oldukları dönemin şartların göz önünde bulundurarak değerlendirmemiz gerekmektedir.⁶²

Özetle ifade edelim ki, Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir ayetini tefsir ederken o ayetin indiği ortamı ifade eden dış bağlamını dikkate almak gerekmektedir.

1.2.1.3. Sûrelerin Tertibi

Surelerin tertibinin tevkifi mi yoksa ictihadi mi olduğu İslam âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur. Âlimlerin bir kısmı, surelerin tertibinin tevkifi olduğunu kabul ederken diğerleri buna katılmamaktadır. Konu hakkında ileri sürülen görüşlerin detayına girmeden önce tevkifiliğin ne olduğunu izah etmek de yarar vardır. Tevkifilik, Cebrail'in (as) Hz. Peygamber'e (sas) indirdiği her bir surenin, hangi bölüme koyacağını söylerken, bu sıralamada Allah'ın (cc) Levh-i Mahfuzdaki tertibini esas almasıdır. Diğer bir ifadeyle sure sıralamasının Allah'ın (cc) belirlediği sıraya göre olması demektir.⁶³

Tenassübü's-suver, (sureler arası uyum) Mushaftaki sıralanışı itibariyle sureler arası uyumlu bir anlam ilişkisi olduğunu ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır. Surelerin tertibinin tevkifi olduğunu savunan âlimlere göre, her surenin bir önceki ve sonraki sure ile bir anlam ilişkisi vardır. Bu görüşün arka planında, surelerin Mushaftaki sıralamasının tevkifi olduğu kabulü yer almaktadır. Buna göre surelerin sıralanışı Kur'ân-ı Kerîm'in Levh-i Mahfuzda bulunduğu şekliyle ve ilahi murada uygun biçimde olmuştur. Dolayısıyla müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir ederken bu anlam ilişkisine dikkat etmelidirler.

⁶² Öz, s.33.

⁶³ Öz, s.35.

Tenassübü's-suver ile iki şey kast edilir: 1. Bir surenin son kısmı ile ondan sonraki surenin baş kısmı arasında anlamlı bir olay örgüsü vardır. Buna göre her bir sureye, önceki surenin bitiş kısmındaki konu veya konularla uyumlu bir başlangıç yapılmış demektir. 2. Birbirini takip eden sureler arasında muhteva ilişkisi vardır. Buna göre, her bir sure bir önceki sureyle uyumlu bir anlam içeriğine sahip demektir. Her iki durumda surelerin tertibinin tesadüfi veya icthadi olmayıp ilahi iradeye uygun bir tarzda Mushaftaki yerini aldığını göstermektedir.⁶⁴

Surelerin tertibinin ihtilaf konusu olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu konudaki ihtilafları üç grupta toplamak mümkündür:

1. Surelerin tertibi icthadidir

Bu görüşe sahip âlimlerin başında gelen İmam Malik, sahabelerin Hz. Peygamber'den (sas) işittikleri Kur'ân-ı Kerîm'i kendi içtihatlarına göre tertip ettiklerini söylemektedir. Bâkillânî ise surelerin tertibi konusunda İmam Malik ile aynı görüştedir.⁶⁵

Konu hakkında fikir beyan eden Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris'in görüşü de şöyledir: Biri surelerin tertibidir ki bu tertip sahabenin yapmış olduğu tertiptir. Kur'ân-ı Kerim'in ikinci tertibine gelince, ayetlerin bir kısmının diğerlerine eklenmesi, bir kıssanın diğer bir kıssayı takip etmesidir ki Hz. Cebrail, Allah'tan (cc) aldığı talimat üzerine Hz. Muhammed'e (sas) bildirmiş oda bu emri uygulamıştır.⁶⁶

2. Surelerin tertibi tevkifidir

İbnu'l-Enbarî (ö. 328/940), Nahhâs (ö. 338/950), Kirmânî (ö. 786/1384), ve Âlusî (ö. 1270/1854), gibi âlimler Surelerin tertibinin tevkifi olduğunu savunan âlimlerden bazılarıdır.

İbnu'l-Enbarî'ye göre sureler genellikle meydana gelen bir olay, ayetler de soru soranlara cevap olmak üzere nazil olurlardı. Hz. Cebrail vahiy getirdiği zaman her surenin yerini Hz. Peygamber'e (sas) bildirirdi. Surelerin tertibi de ayet ve harflerin tertibi gibiydi. Dolayısıyla kim bir sureyi öne alır veya geriye bırakırsa Kur'ân-ı Kerîm'in tertibini bozmuş olur.

Nahhâs da kısa bir açıklama yaparak şunları söyler: Bu hususta tercih edilen görüş, sure tertibinin bizzat Hz. Muhammed (sas) tarafından yapılmış olmasıdır.

Kirmânî'nin görüşü ise şöyledir: Eğer nüzul açısından Bakara suresi, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk suresi değil denilirse, ben de derim ki, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk suresi Fatıha suresidir. Sonra Bakara, Âl-i İmran ve Nisâ olmak üzere bugünkü tertipte devam etmektedir. Allah (cc) tarafından Levh-i Mahfûza böyle yazılmıştır. Hz. Peygamber (sas) her sene nazil

⁶⁴ Pak, s. 165-166.

⁶⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İstanbul: İfav. Yayınları, 2022, s. 104.

⁶⁶ Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 104.

olan ayetleri bu tertip üzere Cebrail'e (as) arz etmiştir. Vefatından önceki Ramazan ayında da söz konusu arza iki kere vuku bulmuştur.

Sure tertibinin tevkifiliğini savunan âlimlerden birisi de Âlusî'dir ve şunları söyler: Hz. Muhammed (sas) ayet ve surelerin yerlerini ya bizzat açıklayarak ya da ima yoluyla bildiriyordu. Sahabe de bu tertip üzere icmâ etmiştir.⁶⁷

3. Kısmen tevkifi kısmen de icthadidir

Kur'ân-ı Kerim surelerinin kısmen tevkifi kısmen de icthadi olduğunu savunanlar her iki görüşü uzlaştırmacı bir yaklaşım içine girmişlerdir. Bu görüş sahiplerine göre de, Kur'ân-ı Kerim'deki bir kısım surenin tertibi bizzat Hz. Peygamber (sas) tarafından yapılmış, diğer kısmı da Ümmet'e bırakılmıştır.

İbn Hacer'e göre de surelerin bir kısmının icthadi oluşu, diğer kısmının tevkifi olduğuna engel değildir.

Surelerin tertibindeki ihtilaflara burada nokta koyuyor ve sureler arasında var olduğu düşünülen anlam ilişkisine bir örnek vermek istiyoruz. Mesela, Fatiha suresi ile Bakara suresi arasındaki anlam ilişkisi şu şekilde kurulmuştur: Fatiha suresini okuyan kimse *إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ* "Bizi doğru yola ilet"⁶⁸ demek suretiyle Rabbinden bir talepte bulunmaktadır. Bakara suresinin hemen başında ise bu talebe cevap olmak üzere "*doğru yolda olmak istiyorsan işte sana rehber*" anlamında *ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ* "Allah'ın sözü olduğunda hiç şüphe olmayan bu kitap, kendini koruyacak kimseler için rehberdir"⁶⁹ denilmektedir.⁷⁰ İki sure arasında kurulan bu anlam ilişkisi güzel olmakla birlikte bu ve buna benzer anlam ilişkilerini kurmanın daha çok öznel yargılar yani âlimlerin çıkarımı olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber (sas) vefat ettiğinde Kur'ân-ı Kerim henüz Mushaf haline getirilmemişti. Kur'ân-ı Kerim'in bugünkü halini alması aşama aşama gerçekleşmiştir.⁷¹ Bu aşamalar da belli dönemlere ayrılır: Hz. Peygamber (sas) dönemi ve Halifeler dönemi. Önce Hz. Ebubekir (ra) döneminde birçok kurra hafızın şehit edilmesinden sonra, Kur'ân-ı Kerim'in kaybolması endişesinden dolayı Hz. Ömer (ra) tarafından Kur'ân-ı Kerim'in cemedilmesi teklifi Hz. Ebubekir'e (ra) yapılır. Önce bu teklife olumlu bakmayan Hz. Ebubekir, (ra) daha sonra teklifi kabul eder ve Zeyd b. Sabit'i (ra) Kur'ân-ı Kerim'i cemetmesi için görevlendirir. İşte bu şekilde Hz. Ebubekir (ra) döneminde Kur'ân-ı Kerim tek Mushaf'ta cemedilir. Hz. Osman (ra) döneminde ise kıraat farklılıklarından dolayı cemedilen ilk Mushaf esas alınarak Kur'ân-ı Kerim çoğaltılır ve farklı bölgelere birer nüsha gönderilir. Böylece aşama aşama gerçekleşen Kur'ân-ı Kerim'in tertibi, cemi, çoğaltılması günümüze kadar ulaşır. Kısaca ifade

⁶⁷ Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 105.

⁶⁸ Fatiha 1/6.

⁶⁹ Bakara 2/2.

⁷⁰ Pak, s. 166.

⁷¹ Kur'an'ın üç aşamada toplanması bkz: Suyuti, s. 186-190.

edelim ki şu an Kur'ân-ı Kerîm'in sahip olduğu tertip uzun aşamalardan sonra gerçekleşmiştir. Dolayısıyla surelerin tertibi hakkında yaşanan ihtilafları makul karşılamak gerekir.⁷²

Özetle ifade edelim ki, Kur'ân-ı Kerîm ayetleri Hz. Muhammed'in (sas) tasarrufundan uzak olarak tamamen ilahi vahiyle tertip edilmiştir. Bu sebeple İslam bilginleri arasında tam bir ittifak sağlanmıştır. Fakat sureler için aynı durum söz konusu değildir.

Sahabelerin kendilerine özel Mushaflarının olduğunu ve bu Mushaflardaki sure tertibinin de kendi içtihatlarıyla yaptıklarını göz önüne alırsak, Kur'ân-ı Kerîm surelerinin tertibinin tevkifi değil de icthadi oluşu kuvvet kazanmaktadır.

1.2.2. Ayetlerin Tertibi

Kelime olarak alâmet, ibret,⁷³ işaret, nişane, delil, mucize gibi anlamlara gelen ayetin çoğulu *ây* veya *âyat*'dır. Kelime anlamlarından bazıları Kur'ân-ı Kerîm'de de kullanılan⁷⁴ ayetin ıstılahtaki anlamı ise “*sureleri meydana getiren, başından ve sonundan ayrılmış vahiy ifadelerine*” ayet denilmektedir.⁷⁵ Hz. Peygamber (sas) gelen her ayetin hangi ayetlerden önce veya sonra yazılacağını vahiy kâtiplerine bizzat bildirdiği için ayetlerin tertibi tevkifidir. Bu konuda icma-i ümmet vardır. Bu yüzden tüm Kur'ân-ı Kerîm'de ve ayetlerin tertibinde son derece mükemmel bir uyum vardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetlerin böyle uyum içerisinde sıralanışı, Kur'ân-ı Kerîm'in mucize olmasının diğer bir kanıtıdır. Öyle ki tek bir ayeti bile yerinden oynatmak, bu mükemmel uyuma zarar verecektir. Bu açıdan baktığımızda ayetlerin bağlam olarak birbirleriyle ne kadar ilişkili olduklarını görmek zor değildir. Ayetler, çeşitli zamanlarda ve çeşitli sebeplere binaen nazil olmakla beraber, aralarında öyle bir irtibat var ki, onlardan birini yerinden oynatmak mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in icazı bu yöne de teşmil edilir. Belagat ve ahenk bakımından Kur'ân-ı Kerîm'in böyle bir insicama sahip olması, onun ebedi bir mucize olduğunun delilidir.⁷⁶

Ayetlerin tertibiyle ilgili bu değerlendirmeden sonra şöyle bir çıkarım yapabiliriz: ayetleri Kur'ân-ı Kerîm'in cümleleri olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü ayetlerden bazıları birkaç harften oluşurken bazıları da sadece tek kelimedenden veya hurûf-ı mukatta diye tabir edilen, mana olarak kendilerinden ne kastedildiği henüz tam olarak izah edilemeyen harflerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'i anlama, yorumlama ve açıklama faaliyetlerinde ayet fasılları değil de ayetlerden meydana gelen pasajlar dikkate alınmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in bağlamı açısından konuyu ele aldığımızda Kur'ân-ı Kerîm'in bütünlüğü de doğal olarak ayetlerin fasıllarında değil de pasaj bütünlüğünde aranmalıdır. Aksi

⁷² Geniş bilgi için bkz: Suyuti, s. 186-187.

⁷³ Doğan, s. 355.

⁷⁴ Bkz. Bakara 2/211, Bakara 2/248, Nahl 16/13, Rum 30/22.

⁷⁵ Ahmed Ateş, “Ayet”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1979, cilt 2, s. 64.

⁷⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV. Yayınları, Ankara: 1938, s. 204.

bir durum parçacı bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir ki, bu faaliyetler de yanlış sonuçlara sebebiyet vermektedir.⁷⁷

Ayetler arası anlam bütünlüğü açısından mutlaka dikkate almamız gereken bazı noktalar vardır. O noktalardan biri de, gramer açısından bir cümle oluşturan ayetler arası anlam ilişkisidir. (diğer noktalar: ayet içindeki cümleler arası anlam ilişkisi, aynı bölüm içindeki ayetler arası anlam ilişkisi, bir sure içinde peş peşe gelen bölümler arası anlam ilişkisi, Kur’ân-ı Kerim’in farklı yerlerindeki ayetler arası anlam ilişkisi)⁷⁸ Gramer açısından bir cümle oluşturan ayetler arası anlam ilişkisine Fatıha suresinin ilk üç ayetini örnek olarak verebiliriz:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

Bu üç ayetin ifade ettiği anlamı tek cümle olarak ifade edecek olursak şöyle bir çeviri yapabiliriz:

“Övgü, tüm insanlığın Rabbi, sonsuz merhamet sahibi, merhametiyle her şeyi kuşatan ve hesap gününün tek hâkimi olan Allah’adır.”

Bu üç ayetin oluşturduğu bütün içindeki ana cümle “الْحَمْدُ لِلَّهِ” kısmıdır. Diğer kısımlar ise “Allah” lafzını niteleyen sıfatlardır. O halde tek cümle olan bu üç ayet birbirinden bağımsız düşünülemez.⁷⁹

Ayet içi bütünlükten -bir önceki paragrafta yaptığımız değerlendirme- sonraki ikinci unsur ise ayetler arası münasebet olgusudur. Bu açıdan önemli bir bağlamsal unsur olan ayetler arası münasebet olgusunun daha net anlaşılması için konunun daha detaylı incelenmesi gerekmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’in iç bağlamıyla ilişkilendirilen “münâsebâtü’l-â-yât ve’s-süver” ilmi âyetler ve sûreler arasındaki uyumu ve ilişkileri ele almaktadır. Münasebet ilmi, her ne kadar parça parça inse de Kur’ân-ı Kerim’in her parçası birbirine bağlı yapısal bir bütün olduğu anlayışına dayanmaktadır. Zira âyetlerin ve sûrelerin tertibinin tevkifi olduğu düşünüldüğünde hikmet dolu Kur’ân-ı Kerim’in rastgele tertip edilmiş olması düşünülemez. O halde âyet ve sûreler arasında uyum olmalıdır. İşte “münâsebâtü’l-â-yât ve’s-süver” ilim bu uyum ve bütünlük arayışının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁰

Kelime olarak “münasebet” veya “tenasüb” iki veya daha fazla şey arasındaki ilgi, alaka, yakınlık, benzerlik ve uygunluk demektir. Terim olarak ise “birbirini takip eden kelime ve cümlelerin veya peş peşe anlatılan olayların arasında mana itibarıyla akla uygun bir irtibat ve alakanın bulunması” demektir.⁸¹

⁷⁷ Tiyek, s. 79.

⁷⁸ Pak, s. 157-163.

⁷⁹ Pak, s. 158.

⁸⁰ Bağçivan, s. 74.

⁸¹ Musa Bilgiz, *Ayetler ve Sureler Arası Münasebet*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2006, s. 34.

Ayetler arasındaki anlam ilişkisi, en yakın ayetten başlayarak suda yayılan halkalar gibi Kur’ân-ı Kerîm’in tamamını kuşatan bir ilişkidir. Her bir ayet, içinde yer aldığı pasajın ve bir bütün olarak Kur’ân-ı Kerîm’in ayrılmaz bir parçasıdır. Buna göre, aslında bir ayeti anlamaktan ziyade bir bütün olarak Kur’ân-ı Kerîm’i anlamaktan söz etmemiz gerekir. Dolayısıyla “*ayet ne diyor?*” sorusundan ziyade, Kur’ân-ı Kerîm’in bütünlüğü açısından “*aynı pasajın içindeki ayetler ne diyor?*” sorusunun cevabı aranmalıdır.⁸²

Hem sözlük hem de terim olarak açıklamaya çalıştığımız münasebetten kastımız, -her ayet için geçerli olmamakla beraber- bir ayetin öncesi ve sonrasındaki ayetlerle ya da başka surelerdeki ilgili ayetlerle bağının araştırılması ve bu bağın anlamaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye etkisidir.

Özetle ifade edelim ki, kıssalar, kıssalarda ayetler, ayetlerde kelimeler, kelimelerde harfler ve bütün bunlar arasında açık veya gizli, lâfzî veya manevî açıdan bir münasebet bulunmaktadır.⁸³ Müstakil her bir ayet diğer ayetlerle bir şekilde irtibatlıdır. Her bir ayetin diğerine bakan bir yönü vardır. Örneğin müminlere yasaklama getirilen bir ayetin devamında Allah’ın (cc) affedici olduğunun ifade edilmesi, müminlerin yapmaları gereken bir hususun emredildiği bir ayetin, içinde bulunduğu bağlamda emirleri yerine getirenlerin Allah (cc) tarafından mükâfatlandırılacağına zikredilmesi, güç ve kuvvetten bahsedilen bir ayetin “Allah (cc) her şeye kadirdir” ile bitmesi, müphem ilimlerin anlatıldığı ayetlerden sonra Allah’ın (cc) her şeyi bildiğinin vurgulanması, terbiye ve öğretme ile ilgili yerlerde Rab⁸⁴ kelimesinin geçmesi, ulûhiyet ve ta’zim ile ilgili konularda Allah (cc) lafzının kullanılması tesadüfen bir araya gelmiş kullanımlar değildir.⁸⁵

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz: Yüce Allah (cc) Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerini en güzel şekilde tertip etmiş, adeta inci tanelerini ipe dizer gibi dizmiştir. Onları bağlamından koparıp parçacı bir yaklaşımla yorumlarsak verilmek istenen mesaja vakıf olmanın imkânı yoktur. Zira ayetler arasındaki irtibat koparılmış ve olay örgüsü kaybolmuş olur.⁸⁶ Bu yüzden ayetleri yorumlarken ya da bir hüküm çıkarırken, sure içi ayet tertibine dikkat etmek, bulundukları pasajdan koparmadan değerlendirmek gerekir. Kısaca ifade etmek gerekirse Kur’ân-ı Kerîm ayetlerinin bu tertibi Kur’ân-ı Kerîm’in iç bağlamını oluşturur. İç bağlam ise daha çok Kur’ân-ı Kerîm’in dilbilimsel, edebi yönüyle ilgilidir. Tüm bunları bir arada değerlendirdiğimiz de Kur’ân-ı Kerîm’in iç bağlamına uymuş ve daha anlaşılır bir yorum elde etmiş oluruz.

1.3. KUR’ÂN’IN ÜSLÛBU

Kur’ân’ı Kerîm’in anlaşılmasında bir anlama biçimi olan Üslûbü’l-Kur’an, Kur’ân’ı Kerîm’in kendine has ifade tarzıyla herkesi kendisine hayran bırakacak bir üslup özelliğine

⁸² Pak, s. 155.

⁸³ Bilgiz, s. 43.

⁸⁴ Alâk 96/1-5.

⁸⁵ Seyyid Kutub, *Kur’an’da Edebi Tasvir*, Çev. Kamil M. Çenter, İstanbul: Arslan Yayınları, 1997, s. 129.

⁸⁶ Örnekler için Bkz. Albayrak, s. 46.

sahip olmasını ifade eder. Zira ihtiva ettiği edebi özellikleri günümüzde mükemmel sayılabilecek edebî bir metinde bulabilmek bile mümkün değildir. Tabiatıyla Kur'ân'ı Kerîm'i doğru anlamak, onun üslubunu, belagatini, dilsel özelliklerini, edebî sanatlarını doğru anlamaktan geçer. Biz de bu başlık altında ilgili konuya yakından bakmaya gayret edeceğiz.

1.3.1. Üslup ve Bağlam İlişkisi

Üslup konusunun bağlam çerçevesinde ele alınması ona dair özelliklerinin birçoğunun Kur'ân-ı Kerîm'in metinsel boyutunun, konuları ele alış tarzının, konular arası ilişkisinin, ondaki bütünlüğün ipuçlarını taşımasıdır. Bu açıdan baktığımızda muhtevayı sunuş şekil olarak değerlendirilecektir.⁸⁷

Sözlük anlamı itibarıyla yol, tarz ve yöntem anlamlarına gelen üslup, terim olarak da farklı şekillerde tanımlanmıştır:

“Bir insanın, bir sanatçının veya bir sanat eserinin yahut bir devrin kendine has anlatım biçimidir”.

“Konuşanın sözü dizmesinde ve lafızları seçmesinde takip ettiği metottur”.

“Konuşanın, anlatmak istediğini dile getirmede başkalarından ayrıldığı tarzıdır”.⁸⁸

Bu tanımlamalar dikkate alındığında Hz. Muhammed'in (sas) vasıtasıyla insanlığa tebliğ edilmiş olan Kur'ân'ı Kerîm'in de kendine has bir üslubu olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu tanımlara göre Kur'ân-ı Kerîm'in üslubundan maksat onun muhataplarına kendine has mucizevî tarzıyla hitap etmesi demektir.⁸⁹

Kur'ân-ı Kerâm'in üslubu, Yüce Allah (cc) ile Hz. Peygamber (sas) arasında gerçekleşen vahye dayalıdır. Bu üslup, insanlar arasındaki diyaloglara benzemeyen, Kur'ân-ı Kerîm'e vahiy özelliğini veren, dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in mucize oluşunu gösteren bir üsluptur. Kur'ân-ı Kerîm ifade tarzı itibarıyla herkesi kendisine hayran bırakacak bir üslup özelliğine sahiptir. Nitekim Yüce Allah (cc) Kur'ân-ı Kerîm'in sahip olduğu bu eşsiz üslubuyla inkârcılara karşı meydan okuyarak şöyle buyurmaktadır:

... وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ *Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, haydi onun mislinden bir sure getirin*”⁹⁰.

... فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا *Biz gerçekten hayranlık veren bir Kur'an dinledik dediler*”⁹¹.

⁸⁷ Tiyek, s. 101.

⁸⁸ Bkz. Muhammed Abdu'lAzim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, s. 198-199.

⁸⁹ Demirci, *Tefsir Usûlu*, s. 133.

⁹⁰ Bakara 2/23.

⁹¹ Cin 72/1.

(Ey Muhammed)! *قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا* (Ey Muhammed)! “*De ki: ant olsun, bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirine destek de olsalar, onun benzerini getiremezler*”⁹².

Kur’an-ı Kerîm’in kullandığı üslup tarzı hem arılık, duruluk ve güzellik bakımından eşsizdir; hem de seçtiği kelime ve cümlelerin ibaredeki anlatıma uygun olması bakımından en üst seviyededir. Bu yüzden ki Kur’an-ı Kerîm nazmında, ifade tarzında, darb-ı mesellerinde, ahlaki prensiplerinde, hukuki yaklaşımlarında, va’z ve irşatlarında kısacası, içerdiği tüm konulardaki hâkim üslubuyla ilk muhataplarını kısa bir süre içerisinde delalet bataklığından kurtarıp hidayete yönlendirmiştir.⁹³

Muhammed Ali Sabûni *et-Tibyan* adlı eserinde konuyla ilgili şu ifadelere yer verir:⁹⁴

Kur’an-ı Kerîm’de meydan okuma, birçok şekilde ve çeşitli üsluplarla gelmiştir. Kur’an-ı Kerîm Arapları sarsmış, onları etkileyici ve faydalı bir üslupla meydana çekmiştir. Büyüleyici üslubuyla, hayran bırakan güzelliğiyle ve göz kamaştırıcı parlaklığıyla onların duygularını kontrol altına alıp kalplerini ele geçirmiştir. Kur’an-ı Kerîm, kendisinin benzerini getirmelerini istemek suretiyle Araplara meydan okumuştur. Onlar fesahat süvarileri ve beyan konusunda otorite sahipleri oldukları halde Kur’an-ı Kerîm’in benzerini getiremediler ve arkalarını dönüp kaçtılar. Kur’an-ı Kerîm meydan okumayı daha da arttırarak onlardan Kur’an-ı Kerîm’dekiler gibi sadece on sure getirmelerini istedi. Onlar bitip tükenmişler, bozguna uğramışlar ve on sure getirememişler. Kur’an-ı Kerîm, onların on sure getirmelerinden vazgeçip daha hafifine ve daha kolayına inerek Kur’an-ı Kerîm surelerinden sadece bir sure getirmelerini istemiştir. Onlardan hiçbiri meydana çıkmamıştır. Böylelikle Kur’an-ı Kerîm Arapların acizliğini ve bozguna uğradıklarını tescil etmiştir. Ümmi olan Peygamber Hz. Muhammed’in (sas) mucizesi de gerçekleşmiş oldu. Bu mucize, Kur’an-ı Kerîm’in Allah’ın (cc) kelamı olmasıdır:

“*Şüphesiz bu Kur’an, Âlemlerin Rabbi’nin indirmesidir. Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık bir delil ile indirmiştir*”⁹⁵.

“*Ey Muhammed De ki: Rûhu’l-Kudûs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur’anı Rabbinden hak olarak indirdi*”⁹⁶.

Sonuç itibarıyla şunu ifade edebiliriz: Kur’an-ı Kerîm, insanların benzerini getirmekten aciz kaldıkları, mucizevî üslubuyla inkârcılara meydan okuyan eşsiz bir kitaptır. İnsanlar ibret alsınlar diye inzal edilen bu hikmetler hazinesi kitabı okudukça ona olan

⁹²İsra 25/ 88. ayetinin işaret ettiği Kur’an nazımının mucizevî yönü olsa da bizim asıl üzerinde durduğumuz nokta, Kur’an’ın mesajını anlatma ve aktarmada kullandığı metot ve ifade biçimidir.

⁹³Demirci, *Tefsir usûlu*, s. 134.

⁹⁴Sabûni, *et-Tibyan fi ulûmi’l- Kur’an*, Trc. Yaşar Göngür, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014, s.46.

⁹⁵Şuarâ 26/192-194.

⁹⁶Nahl 16/102.

hayranlığımız artar ve insanı okumaktan veya dinlemekten usandırmaz. Dünyada milyonlarca insanın ezberlediği ve bıkmadan tekrarladığı bu kitap, kıyamete kadar insanlığa ışık tutmaya devam edecektir. Kur’ân-ı Kerîm’in bu eşsiz üslubunun şairler ve edipler tarafından fark edilip saygıyla karşılanması, sure içi tertibin Allah’ın (cc) muradına uygun olarak düzenlendiğini göstermektedir. Bu tertip iç/metinsel bağlam açısından çok önemlidir. Yani eşsiz bir üsluba sahip bu kitabın ayet tertibinin tevkifi oluşu, ayetlere parçacı olarak değil iç/metinsel bağlama dikkat ederek yaklaşmak gerektiğini ortaya koymaktadır.

1.3.2. Kur’ân’ın Üslup Özellikleri

Sözlük anlamı itibariyle yol, tarz, yöntem ve biçim anlamlarına gelen üslup, terim olarak da bir insanın, bir sanatçının veya bir sanat eserinin yahut bir devrin kendine özgü anlatım biçimi demektir.⁹⁷

Kur’ân-ı Kerîm’in üslup özelliklerini; Kur’ân-ı Kerîm’in ses nizamındaki ahenk, lafız ve mana dengesi, aynı anda farklı seviyelere hitap etmesi, konuların iç içe bulunması ve beyan tarzının çeşitliliği gibi farklı başlıklar altında incelemek mümkündür.

1.3.2.1. Kur’ân’ın Ses Nizamındaki Ahenk

Kur’ân-ı Kerîm’de kelimelerin, harflerin, med ve şeddelerin nizamında tecelli eden, kulağa hoş gelen ve insanın ruhuna sükûnet veren bir musiki vardır. Arapça bilmeyenler bile Kur’ân-ı Kerîm’i dinledikleri zaman bu ahengi hissederler. Çünkü ondaki lafızlar ve bu lafızları meydana getiren harfler öylesine güzel bir şekilde yerleştirilmiş ki, bunların toplamında insana hayranlık veren bir ses armonisi meydana gelmektedir. Örneğin Kur’ân-ı Kerîm, Firavun’un söylediği tehdit edici sözleri naklederken tehdit ve te’kid dolu sözler kullanır:

“And olsun ki, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve muhakkak sizi hurma dallarına asacağım. Böylece hangimizin azabının daha şiddetli ve devamlı olduğunu bileceksiniz”⁹⁸.

Cennet ehlinin sevinç ve refahını ise yumuşak bir şekilde betimlemiştir:

“Kim de O’na bir mümin olarak salih ameller işlemiş olduğu halde varırsa, işte onlara en yüksek dereceler vardır”⁹⁹.

1.3.2.2. Lafız ve Mana Dengesi

Kur’ân-ı Kerîm, içerdği lafızları manayı tam ifade edebilecek şekilde kullanmaktadır. Örneğin, (وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ¹⁰⁰) ayetinde her harfin anlam bütünlüğü içerisinde bir yeri bulunmaktadır. Şöyle ki: (و) harfi, atıf görevi yapmaktadır. (مِمَّا) ba’ziyyet ifade eder. Bu da

⁹⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul:2005, 3, 3273.

⁹⁸ Tâhâ 20/71.

⁹⁹ Tâhâ 20/75.

¹⁰⁰ Bakara 2/3.

infaka konu olan malın, tamamının değil bir kısmının infak edilebileceğini gösterir. (رَزَقْنَاهُمْ) ifadesi de yapılacak infakın başkasının malından değil, insanın kendi malından olmasını zaruri kılar. Ayrıca bu ifade infaka konu olan malı verenin Allah, (cc) kulun ise sadece vasıta olduğunu beyan eder. (يُنْفِقُونَ) fiili de verilecek malın ihtiyaç gidermek maksadına yönelik olduğunu gösterir. Çünkü bu fiilde sözlük anlamı itibarıyla “ihtiyaçları karşılamak” anlamı vardır. Görüldüğü gibi söz konusu ayette bulunan her harf bir fonksiyon icra etmektedir.¹⁰¹

1.3.2.3. Aynı Anda Farklı Seviyelere Hitap Etmesi

Aynı anda değişik insan gruplarına hitap edebilecek şekilde bir üsluba sahip olan Kur'an'ı kerîm, bu özelliğini sahip olduğu eşsiz üslubundan almaktadır. Bu özelliği sayesinde ki her kesimden insan Kur'an-ı Kerim'den kendine bir pay çıkarır. Örneğin İhlâs suresinin 3. ayetinde ¹⁰² (لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ) / O, doğurmamış ve doğmamıştır) sıradan insanlar, Allah (cc) babası ve çocuğu olmaktan münezzehtir anlamını, orta seviyede bir birikime sahip insanlar ise, Hz. İsa'nın Tanrı olamayacağı manasını çıkarırlar. İhtisas ehli kişiler de söz konusu ayette Allah (cc) ebedi, ezeli, evvel ve ahirdir, eşi ve benzeri yoktur anlamını çıkarır.

1.3.2.4. Konuların İç İçte Bulunması

Kur'an-ı Kerîm, ulûhiyet, nübüvvet, insan, ibadet, hak, hukuk, ahlak, adalet, ahiret, ceza, mükâfat vb. gibi pek çok temel konuyu barındırmaktadır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerîm'in yer verdiği tali konuların hepsi bir tek külli mananın etrafında dönüp durmaktadır. O da, insanları kendi hür iradeleriyle Allah'a (cc) kulluğa çağırma olgusudur. Şayet Kur'an-ı Kerîm her konuyu ilgili bölümde bir başlık altında anlatma yoluna gitmiş olsaydı, merkezi gayeyi -insanları kendi hür iradeleriyle Allah'a kulluğa çağırma- gerçekleştiremezdi. Çünkü bu durumda okuyucu her bölümü ilgili başlık altında okuyup merkezi gayeyi atlamış olacaktı. Bu yüzden Kur'an-ı Kerîm çeşitli mevzuları merkezi mananın etrafına serpiştirerek muhtevasını hep canlı tutmuştur.

1.3.2.5. Beyan Tarzının Çeşitliliği

Kur'an-ı Kerîm, tarzının çeşitliliği yönüyle de olağan üstü bir üstünlüğe sahiptir. Bu özelliği sebebiyledir ki Kur'an-ı Kerîm, mükelleften yapılmasını istediği bir şeyi çeşitli şekillerde ifade etmiştir. Bunlar mesela bazen açık emir sığasıyla *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ* “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun”¹⁰³, bazen emir manası taşıyan bir fiilin mâzi veya müzârî kalıbıyla *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا* “Allah, size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir hakkıyla görendir”¹⁰⁴, bazen yapılması istenen fiilin hayır olduğunun belirtilmesiyle

¹⁰¹ Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 135.

¹⁰² İhlâs 112/3.

¹⁰³ Teybe 9/119.

¹⁰⁴ Nisâ 4/58.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ “Sana kadınların ay halini sorarlar. Deki: o bir ezadır. (rahatsızlıktır) Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever”¹⁰⁵, bazen de herhangi bir fiilin mükelleflere farz kılındığını beyan etmekle “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı”¹⁰⁶ dile getirmiştir.”¹⁰⁷

1.4. ESBÂBU’N-NÜZÛL

Bir veya birkaç ayetin yahut herhangi bir surenin inmesine yol açan bir durumu veya vakıyı ifade etmek üzere kullanılan bu tabirin birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar vasıtasıyla Esbab-ı nüzulün nasıl algılandığını, konusunun ve amacının ne olduğunu, ayet ve surelerin arasındaki anlam ilişkisine ne derece etki ettiğini anlamak, bir fikir edinmek mümkündür. Biz de bu amaçla konunun detaylarına yakından bakmaya gayret edeceğiz.

1.4.1. Esbâbu’n-nüzul Kavramı

Esbap ve *nüzul* kelimelerinden meydana gelen esbabu’n-nüzul terkindeki esbap, sebep kelimesinin çoğuludur.¹⁰⁸ Sebep sözlükte, metot, yol, işaret, vesile ve vasıta anlamlarına gelmektedir. Ayrıca arzu edilen amaca ulaştıran her şeye de sebep denilmektedir. Yol’a da “*sebeb*” denilmiştir. Çünkü yola koyulmakla arzuladığın hedefe ulaşırsın.¹⁰⁹ Nitekim Yüce Allah (cc) şöyle buyuruyor: فَاتَّبِعْ سَبِيلًا “O bir yol izledi”¹¹⁰.

n-z-l fiilinden masdar olan *nüzul* kelimesi ise, bir yere inmek, konaklamak, sefer yapmak, yolculuk yapmak¹¹¹ gibi anlamlar ifade eder. Aynı kökten türemiş olan *inzal* ve *tenzil* masdarları da indirmek manasına gelirler. Ancak *inzal*, topyekûn indirme, *tenzil* ise, münecemen yani parça parça, (ceste ceste) indirmek demektir.

Parçalar halinde nâzil olan Kur’ân-ı Kerîm’in âyet ve pasajlarının nüzûl sebeplerini nakleden rivayetlerin yer aldığı ve değerlendirildiği ilmin adı olan esbâbu’n-nüzûl ilminin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tanımlar vasıtasıyla esbab-ı nüzul ilminin nasıl algılandığını, konusunun ve amacının ne olduğunun tespit etmek mümkündür. Zerkânî sebep-i nüzûlü, “Meydana geldiği günlerde âyet veya âyetlerin kendisinden bahsettiği yahut hükmünü beyan ettiği şeydir. Bunun mânası da Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde gerçekleşen bir hadise veya sorulan bir soru nedeniyle o olayla/soruyla ilgili ayetlerin indirilmesidir.” şeklinde

¹⁰⁵Bakara 2/220.

¹⁰⁶Bakara 2/183.

¹⁰⁷ Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 136.

¹⁰⁸ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Okul Sözlüğü*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2013, s. 209.

¹⁰⁹İbn Kuteybe, *Te’vîlu Müşkili’l-Kur’an*, Thk. Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, Dâru’t-Turas, 1393/173, 2. Basım, s. 464.

¹¹⁰ Kehf 18/85.

¹¹¹ Erkan, s. 1113.

tanımlamaktadır.¹¹² *Kur'an ve Bağlam* adlı eserinde konuyu genişçe ele alan Ahmet Nedim Serinsu, farklı bakış açılarından aktardığı tariflerden sonra şöyle bir tanım yapmaktadır: Nüzul ortamında meydana gelen bir hadiseye veya Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin tazammun etmek (hadiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden veya vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebep-i nüzul denir.¹¹³ Bir başka tanım ise şöyledir: Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini esasen iki kısma ayırmak mümkündür. Bunların bir kısmı, muayyen bir sebebe bağlı olmayıp bir hükmü ortaya koymak amacıyla nazil olan, diğer bir kısmı da belli bir sebebe bağlı olarak inen ayetlerdir. İşte esbabu'n-nüzul ilmi, ikinci kısma giren ayetlerin inişiyile ilgili rivayetleri konu edinen bir ilim dalıdır.¹¹⁴

Tedrici iniş sayesinde yürüten, akıp giden hayatla beraber adım adım canlı misaller ve derslerle inen Kur'ân-ı Kerîm, insan kalbine ve şuuruna derinden nüfuz etmek imkânını bulabilmiştir. Eğer Kur'ân-ı Kerîm, bir hamlede inmiş olsa idi, çarçabuk hareketsiz bir söz, hayatiyetten mahrum bir düşünce ve basit bir dini vesika haline gelirdi. Arabın akli, fikri yeteneklerini kullanmasına imkân tanımaz ve yepyeni bir medeniyete hayat veren kaynak olamazdı.¹¹⁵

Esbâbu'n-nüzul terim olarak da, Hz. Peygamber'in (sas) Risalet döneminde vuku bulan ve Kur'ân-ı Kerîm'in bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olay, durum ya da herhangi bir şey hakkında Hz. Peygamber'e (sas) sorulan soru demektir.¹¹⁶

İslam âlimleri Kur'ân-ı Kerîm metninin muhafazası için göstermiş oldukları olağan üstü gayreti, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılmasına vesile olacak olan bu rivayetlere de göstermişlerdir. Öyle ki başta Vâhidî olmak üzere bu konuyu ele alan müstakil eserler yazmışlardır. Ayrıca dış bağlamın önemli bir unsuru olan bu ilim sayesinde, Allah'ın (cc) emir ve hükümlerinin hikmetleri kavranır, bir toplumun sağlıklı değişim ve dönüşümünün ipuçları elde edilebilir, ayetler ilâhî maksada uygun biçimde daha iyi anlaşılır ve çelişki gibi görünen durumlar ortadan kalkar.¹¹⁷

Klasik dönem âlimleri sebep-i nüzûl bilgisinin o ayetin inişine şahit olanlar tarafından yapılan nakle ve rivayete dayalı olduğunu, bu konuda akılla ve içtihatla tespit yapmanın caiz olmadığını ısrarla vurgulamaktadırlar. Ancak hicrî V. asır gibi erken sayılabilecek bir dönemde Vâhidî'nin bu konuda herkesin cahilce bir şeyler uydurup söylediğinden şikâyet etmesi ve eserini bu yüzden yazdığını söylemesi, eskiden beri bu alanda akli çıkarımların yapıldığını göstermektedir. Nitekim muasır dönemde bağlamcılar tarafından yapılan nüzul dönemi ve tertibi merkezli çalışmalarda, ayetlerin indiği dönem ve sebeplerin tespitinde hem metin içi hem metin dışı irtibatlar kurulmak suretiyle her ayete dönem ve sebep atanmakta, dahası bu

¹¹² Zerkânî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, 1, 106.

¹¹³ Serinsu, s. 56.

¹¹⁴ Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 221.

¹¹⁵ Serinsu, s. 57.

¹¹⁶ Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 221.

¹¹⁷ Geniş bilgi için Bkz. Bağçivan, s. 83.

spekülatif bağlantılar üzerinden ayetlerin nesnel anlamları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Mesela Ebû Zeyd açıkça, geçmiş dönem âlimlerini nassın içinden ve dış bağlamdan hareketle nüzul sebeplerini açığa çıkarabileceklerini fark edememekle suçlamaktadır.¹¹⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in ezeli değil toplum ile vahiy arasındaki diyalektikten doğan canlı bir metin olarak görülmesinin doğal neticesi, nüzûl sebebi olan şartları bilmeyi zorunlu kılmasıdır. Bir başka deyişle hitâbî mahiyette olan ve şartlara bağlı olarak indiği kabul edilen bir metni anlamının tek yolu elbette indiği ortamı ve şartları bilmekten geçmektedir. Şimdi bu hususa örnek olabilecek birkaç ayet zikrelelim:

Rivayetlere göre يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا “Sana şarap ve kumar hakkında soru soruyorlar. De ki: her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür”¹¹⁹ ayeti nazil olduğunda sahabeler söz konusu ayetin içkiyi yasaklamadığı düşüncesinden hareketle içmeye devam ettiler. Ancak muhacirlerden biri sarhoş halde akşam namazını kıldırırken okuduğu sureyi karıştırınca (söz konusu surenin kâfurun suresi olduğu rivayet edilir) bunun üzerine يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ “Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın”¹²⁰ ayeti nazil oldu.

Esbabu’n-nüzul için yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere bazı ayetler de birtakım özel durumlar üzerine inmiştir. Hz. Ömer’in (ra) dua ve temennileri üzerine inen ayetler bu kabildendir. Mesela Hz. Ömer’in, (ra) Yüce Allah (cc) üç kez benim temennim doğrultusunda ayet indirdi. Bir gün Hz. Peygamber’e (sas) “Ey Allah’ın Resûlü keşke Allah (cc) emretse de İbrahim’in makamını namaz yeri edinsek demiştim. Bunun üzerine, وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى “Siz de İbrahim’in makamından bir namaz yeri edinin”¹²¹ ayeti nazil oldu.¹²²

Bir defasında da: “Allah’ın Resûlü evinize çeşitli insanlar girip çıkıyor, sizin o temiz eşlerinizi görüyorlar. Emir buyursanız da onlar örtünseler” demiştim. Bunun üzerine de, وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ “Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır”¹²³ ayeti indirildi.

Esbabu’n-nüzul için yapılan tanımlardan da belirtildiği gibi bazı ayetler de Hz. Peygamber’e (sas) yöneltilen sorular üzerine indirilmiştir. Sahabeler çoğu zaman bilmedikleri ya da yanlış anlamaktan korktukları birtakım sorular soruyorlardı. Mesela, وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ “Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerine bir hakkıdır”¹²⁴ ayeti nazil olunca, sahabeler her sene mi hac yapacağız ey

¹¹⁸ Bağçivan, s. 83.

¹¹⁹ Bakara 2/219.

¹²⁰ Nisâ 4/43.

¹²¹ Bakara 2/125.

¹²² Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 222.

¹²³ Ahzâb 33/53.

¹²⁴ Alî İmrân 3/97.

Allah'ın Resultü? Diye sordular. Peygamber'imiz (sas) cevap vermedi. Onlar soruyu tekrarlayınca da hayır diye mukabelede bulundu ve dedi ki: “*şayet evet deseydim size her yıl hac yapmak farz kılınır*” işte meydana gelen bu soru üzerine, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنَّ نُبَدِّلَ لَكُمْ نَسُوءَكُمْ “Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın...”¹²⁵ ayeti indirildi.¹²⁶

Dış bağlamın önemli unsurlarından bir olan Esbabu'n-nüzul için son olarak da ifk hadisesi (Hz. Âişe'ye zina iftirası atılması olayı) ayetini örnek olarak verebiliriz: إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ “İftira atanlar, içinizden bir topluluktur. Bu olayı kendiniz için şer olarak görmeyin. Aksine bunda sizin için bir hayır vardır. İftiracıları her biri işlediği günahın cezasını çekecektir. Bu iftirada başı çeken kişi ise çok büyük bir azaba uğrayacaktır”¹²⁷.

Söz konusu ayetin hangi iftiradan, kimden bahsettiğini bilmemiz ve ayet içeriğinin sağlam bir zemine oturtulması ancak sebep-i nüzulunu bilmekle mümkündür. Aksi takdirde olayın nasıl gerçekleştiğini yani, kime, nerede, ne zaman, niçin ve ne ile iftira atıldığını bilmemiz mümkün görünmemektedir.

İfk hadisesi olarak tarihe geçen, siyer, hadis gibi farklı kaynaklarda yer alan olay, özetle şöyledir: Hz. Peygamber (sas) katıldığı her gazvede kur'a yöntemiyle belirlediği bir eşini de yanına götürürdü. Mustalık Oğulları Gazvesinde Hz. Âişe'yi götürmüştü. Dönüş esnasında bir konaklama yerinde Hz. Âişe'nin ihtiyaç gidermek için sakin bir köşeye gittiği sırada, gerdanlığını orada düşürmüş ve bunu ararken geciktiği için birlik konaklama yerinden ayrılmıştı. Yolculuk esnasında devesinin üzerinde bir kafese benzeyen, Hevdec (Tahtirevan) adı verilen sandığın içinde yoluna devam ediyordu. Konaklama esnasında yere indirilen bu Hevdec, kafile harekete geçince, Hz. Âişe fazla kilolu olmadığı için, içinde olduğu zannedilerek devenin üzerine konulmuştu. Hz. Âişe döndüğünde, devesi ve Hevdec ortada yoktu. Orduyu geriden takip eden Saffan b. Muattal, onu alıp devesine bindirerek kendisi de yularından çekerek onu orduya yetiştirdi. Olayı gören Abdullah b. Übeyy b. Selul ve bir grup münafık, Hz. Âişe ile Saffan b. Muattal arasında bir ilişki yaşanmış olabileceği iftirasını attılar ve bu dedikodu hızla yayıldı. Bu iftira Hz. Peygamber'i (sas) çok üzmüştü. Bu sırada zaten hasta olan Hz. Âişe, hakkında böyle bir iftira uydurulduğunu duyunca daha da fenalaşmış ve annesinin hastalığı iyileşene kadar kendisine bakması için Hz. Peygamber'in (sas) izniyle babasının evine gitmişti. Bu iftira olayından yaklaşık bir ay sonra Hz. Âişe annemizin masum olduğunu bildiren söz konusu ayet¹²⁸ nazil oldu.¹²⁹

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz: Kur'ân-ı Kerim'de bu ve benzeri pek çok ayet bulunmaktadır. Biz hem konuyu uzatmamak hem de çalışmamızın ikinci bölümünde “Sebeb-i

¹²⁵ Mâide 5/101.

¹²⁶ Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 223.

¹²⁷ Nur 24/11.

¹²⁸ Bkz: Nur 24/11.

¹²⁹ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbabu'n-Nüzul*, Thk. Muhammed Abdulkadir Şahin, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000, s. 319-320.

nüzul göz ardı edilerek yapılan yorumlar” başlığı altında konuyu daha geniş inceleyeceğimiz için şimdilik bu örneklerle yetiniyoruz. Amacımız, Kur’ân-ı Kerîm’in tümü için olmasa da bazı ayetleri doğru anlayabilmemiz için sebep-i nüzul rivayetlerine ihtiyaç duyduğumuzu ifade etmektir.

1.4.2. Esbabu’n-nüzul Rivayetleri İçin Kullanılan Kalıplar

Kur’ân-ı Kerîm’in âyet ve pasajlarının nüzul sebeplerini nakleden rivayetler için bazı hususi ifadelerin kullanıldığı bilinmektedir. Hadis mecmualarında, tefsir ve tarih kitaplarında sebep-i nüzul rivayetleri zikredilirken kullanılan bu ifadelerin bir kısmı söz konusu ettikleri rivayetlerin esbab-ı nüzula ait olduğu konusunda kesinlik ifade ederken, diğer kısmı kesinlik arz etmemektedir. Örneğin, “*Ayetin nüzul sebebi şudur*”, “*Bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi*”, “*Bu olay üzerine şu ayet nazil oldu*” gibi ifadeler kesinlik arz eder. Çünkü bu ifadelerde ya “*sebeb*” kelimesi bizzat zikredilmiş ya da, “*fâ-i sebebiyye*” kullanılmıştır. Dolayısıyla söz konusu ifadelerin dışındaki ifadeler İslam âlimlerine göre kesinlik arz etmemektedir.¹³⁰

Sebeb-i nüzulün kavramsal tanımı ile rivayet sıygaları (kalıpları) arasında bir bağın var olduğunu, bu bağın mutlaka korunması gerektiğini,¹³¹ tanımın sınırlarına girmeyen rivayetlerin sebep-i nüzul rivayeti olarak ele alınmaması gerektiğini ifade eden Ahmet Nedim Serinsu ise, sebep ifade etmede nass olan rivayetler ile sebep ifade etmede nass olmayan rivayetleri iki ayrı başlık altında toplayarak konuyu genişçe ele almaktadır.¹³²

1.4.3. Esbabu’n-nüzul Rivayetlerinin Çeşitliliği

Konunun detayına girmeden önce şunu ifade edelim ki Zerkeşi, İbn. Teymiyye ve Suyûti gibi üsûlcü âlimlerimizin çoğu rivayetlerin çeşitliliğini kabul etmektedirler. Eserlerinde bu konuyu ayrıntılı şekilde ve örnekleriyle ele alıp incelemişlerdir.¹³³

Kur’ân-ı Kerîm’in âyet ve pasajlarının nüzûl sebeplerini nakleden rivayetler, aynı hadiseyi konu edinmiş olsalar bile bazen olayın niteliği bakımından (zaman, yer, şahıslar vb. gib) bazen farklılık gösterebilirler.¹³⁴ İşte buna rivayetlerin çeşitliliği denilmektedir. Bu noktada dikkat etmemiz gereken husus, rivayetler arasında sebep açısından bir farklılığın olup olmadığıdır. Zira sebep açısından bir farklılık söz konusu değilse sorun yok demektir. Şayet ayetlerin esbab-ı nüzulü için ileri sürülen sebepler farklıysa işte o zaman bir problem var demektir ve böyle bir durumda takip etmemiz gereken birkaç yol vardır. Şimdi maddeler halinde bu yolları/yöntemleri ele alalım.

¹³⁰ Demirci, *Tefsir Üsûlü*, s. 224.

¹³¹ Serinsu, s. 79.

¹³² Bkz. Serinsu, s. 81-84.

¹³³ Zerkeşi, 1. 29-31, Suyûti, 1. 106-109, İbn. Teymiyye, *Mukaddime’i Usûli’t-Tefsir*, s. 49.

¹³⁴ Demirci, *Tefsir Üsûlü*, s. 226.

1. Bir ayet ya da surenin nüzul sebebi hakkında birden fazla rivayet söz konusu ise yani taaddüdün bulunması halinde öncelikle bu rivayetlerin sıhhat dereceleri araştırılır.

2. Ayet veya surelerin inşiyle ilgili iki rivayet söz konusu olup ikisi de aynı sıhhat dercesine sahipse o zaman bakılır: şayet bu rivayetlerden biri, sahabenin müşahedesine diğeri de semâya dayanyorsa, ya da bu rivayetlerden biri Buhârî'nin diğeri de başka hadis kaynaklarında geçiyorsa böyle bir durumda müşahedeye dayanan veya Buhârî'de yer alan rivayet esas alınır diğeri ise terk edilir.

3. Bazen de her iki rivayette sahih olup aralarında herhangi bir tercih sebebi bulunmayabilir. İşte böyle bir durumda rivayetlerin zaman bakımından birbirleriyle kıyaslaması yapılır. Şayet aralarında bir yakınlık varsa iki rivayetin de arası cem ve te'lif yapılır.

4. Nakledilen rivayetler sahih olmakla birlikte birini diğere tercih sebebi kılacak bir özellik bulunmuyorsa böyle bir durumda da rivayetlere konu olan ayet veya surenin mükerrer olduğuna hükmedilir.¹³⁵ Zira ayet veya surenin nüzul sebebi taaddüt etmiştir. Sebebin taaddüt edebileceğini kabul etmekle, nazil olan ayetin veya surenin tekrar tekrar indirilmiş olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Yani ayetin veya surenin nüzulü “tekerrür” etmiştir.¹³⁶

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Zerkeşî, İbn. Teymiyye ve Suyûti gibi üsûl âlimleri rivayetlerinin çeşitliliğini kabul etmektedirler. Bu âlimlere göre bir ayetin mükerrer nazil olmasında, o ayetin veya surenin şanını yüceltmek, taşıdığı mananın unutulmamasını sağlamak ve verdiği mesajın vurgusunu daha belirgin kılmak gibi birtakım hikmetleri vardır.

1.4.4. Kur'ân'ın Anlaşılması Açısından Esbabu'n-nüzûlün Sonuçları

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması açısından esbab-ı nüzul rivayetlerinin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Konuyu iki başlık altında ele almadan önce hemen belirtelim ki yukarıda ele aldığımız “*esbab-ı nüzul rivayetlerinin çeşitliliği*,” olumsuz sonuçların ortaya çıkmasının başlıca sebebidir. Şimdi olumlu ve olumsuz sonuçların neler olduğu aşağıda belirtildiği şekilde kategorize edilebilir.

1.4.4.1. Olumlu Sonuçlar

1. Bir sure veya ayetin nerede, ne zaman, niçin, kim veya kimlere hitaben indirildiğini bilmek, hem o ayet veya surenin ilahi maksada uygun şekilde anlaşılmasını sağlar hem de hikmetlerin kavranmasına yardımcı olur. Ayrıca ayet veya sureler arasındaki siyak-sıbak ilişkisi

¹³⁵ Bkz. Demirci, *Tefsir Üsûlu*, 227.

¹³⁶ Serinsu, s. 98.

gözetilmeden yapılan yorumlar neticesinde ortaya çıkabilecek sakıncalar bertaraf edilmiş olur.¹³⁷

2. Ayetler arasında var olduğu zannedilen müşküllerin halledilmesine katkıda bulunur.

3. Müphem ayetlerin anlaşılmasını kolaylaştırır. Çünkü müphem vb. gibi ayetlerin esbab-ı nüzul olmadan sadece akılla kavranması mümkün değildir.

4. Ayet ve sureler arasında münasebet kurmaya yardımcı olur.

5. Hasr veya tahsis şüphesini ortadan kaldırır.¹³⁸ Bazı Kur'an-ı Kerim ayetlerinden ilk bakışta hasr manası anlaşılabilir. Ancak ilgili ayetin sebep-i nüzulü bilindiği zaman bu kapalılık ortadan kalkmış olur. Konunun daha net anlaşılması açısından En'âm suresinin 154. ayetini örnek olarak gösterebiliriz:

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ
 “De ki:bana vahyolunanda, bu haram dediklerinizi yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş veya akıtılmış kan Yahut domuz eti yahut Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvan olursa, bunlar haramdır. Ama kim çaresiz kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret sınırını aşmamak üzere bunlardan yiyebilir. Çünkü rabbın çok bağışlayandır, merhamet edendir”¹³⁹.

Söz konusu ayette haram olarak dört hususun zikredilmiş olması, onların dışında haram yiyeceklerin bulunmadığı anlamına gelmez. İşte buradaki hasr ve tahsis şüphesi ancak sebep-i nüzulün bilinmesiyle açıklığa kavuşabilir. Rivayetlere göre müşrikler, söz konusu ayette sayılan yiyeceklerin mubah olduğunu iddia ediyorlardı ve onlara göre ayette sayılan yiyecekler esasen mubahtı ve haram olması için hiçbir sebep yoktu. Böyle bir ortamda söz konusu ayet indirilerek müşriklere: “Haram olacak bir şey varsa o da, sizin helal kabul ettiğiniz yiyeceklerdir” şeklinde cevap vermiş oldu.¹⁴⁰

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz: hasr/tahsis zannı, ancak dış bağlamın önemli unsurlarından biri olan esbab-ı nüzul rivayetleriyle giderilebilir. Zira böyle bir kapalılığın esbab-ı nüzul olmadan sadece akılla kavranması mümkün değildir.

1.4.4.2. Olumsuz Sonuçlar

Essbab-ı nüzul rivayetlerinin olumsuz sonuçlarını da kısaca şöyle sıralayabiliriz:

¹³⁷ Süyûti, 1. 38.

¹³⁸ Bkz. Zerkeşî, 1. 23, Süyûti, 1. 38.

¹³⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur'an'ı Kerim Meali*, İstanbul: Pusula Yayınları, 2006, s. 106.

¹⁴⁰ Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 230.

1. Ayetleri nüzul sebepleri çerçevesinde değerlendirmek suretiyle onları, esbab-ı nüzul kabul edilen özel olay ve tarihi şartlarla sınırlı görmek, böylece ilahi mesajı genel maksatlarından uzaklaştırmak.¹⁴¹

2. Her ayete nüzul sebep-i arama çabaları

3. Mana açısından birçok yoruma açık olan ayeti sebep-i nüzul ile sınırlandırmak.

4. Ayetin sebep-i nüzulündeki olayın çerçevesinde sıkışıp kalmak.¹⁴²

5. Ortaya çıkan birtakım yeni problemlerin Kur'ân-ı Kerîm'in genel perspektifi içinde değerlendirilmesini önlemek.

Bu tutumların hepsi Kur'ân-ı Kerîm'in mana zenginliklerinden, anlam derinliğinden yararlanmak şöyle dursun, ilim ehli, ihtisas sahibi kişilerin zihinlerini meşgul ederek kafaları kilitler, ufukları daraltır. Neticede asırlar önce yaşamış bir müfessirin kişisel yorumu o ayeti anlamada belirleyici olur. Bu gayret sahabe dönemine kadar gerilere gider. Esbab-ı nüzul rivayetleri tasnif edilmediğinden tefsir için olanlar ile nüzul ortamını anlatanlar karıştırılır. Hatta bazıları birbirleri ile çelişik yorumlara imkân verecek ifadeler taşırlar.

Hemen her müfessir Tevbe suresi 75. ayetinin¹⁴³ nüzul sebebi olarak Sa'lebe b. Hatıb'ın kıssasını örnek göstermiş ve eserlerinde nakletmişlerdir. Onların söz konusu ayeti olayın sınırları içerisinde değerlendirmiş olmaları tabîi olarak yorum zenginliği açısından bir eksikliktir. Ayrıca müfessirlerin söz konusu ayetin sebep-i nüzulü olarak gösterilen Sa'lebe b. Hatıb'ın kıssası için birbirlerinden farklı yorumlar yapmış olmaları da okuyucuyu zihni karmaşaya düşürmüştür. Mesela, İbnu'l-Arabî el-Malikî söz konusu ayetin sebep-i nüzulü hakkında ihtilaf edildiğini ve üç görüş bulunduğunu söylemektedir. Daha sonra “*rivayetlerin en sahihi budur*” diyerek görüşünü belirtmektedir.¹⁴⁴

Fahreddin Razî tefsirinde Sa'lebe olayını “*bu ayetin sebep-i nüzulü olarak meşhur olan*” rivayet olarak tanımlamaktadır.

Aynı şekilde Hazin, Ebû Hayyan, İbn. Kesir, Suyûti ve Kasımî Sa'lebe kıssasını nakleden ve benzer yorumlarda bulunan müfessirlerdir.¹⁴⁵

Söz konusu ayet ve kıssa ile ilgili İbn-i Hazm'ın yorumu ise şöyledir: Bu ayetin Sa'lebe hakkında indiğine dair ne bir delil, ne de bir nass vardır.

¹⁴¹ Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 231.

¹⁴² Serinsu, s. 167.

¹⁴³ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ / “Onlardan kimi de Allah’a şöyle söz vermişlerdi: eğer bize lütuf ve kereminden ihsan ederse biz de elbette sadaka veririz ve kesinlikle Salihlerden oluruz diye söz vermişlerdi”

¹⁴⁴ Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an*, Matbaatu'l-Halebî, Kahire: 1967, 2. 981.

¹⁴⁵ Bkz. Serinsu, s. 169.

Hadiseye bütüncül açıdan yaklaşan İbn Hazm, kıssada geçen ve İslam'ın genel ilkelerine aykırılık arz eden olguları mantikî tutarlılıkla çürütür. Ayrıca İbn Hazm, hem ayeti hem de kıssayı Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğü açısından değerlendirerek ayetler arası siyak-sibak ilişkisine vurgu yapar. Böylece ayetin münafıkları konu edindiğini, münafıklardan tövbe izhar edenlerin tövbelerinin kabul olacağını ifade eder.

İfadeleri, siyak-sibak çerçevesinde anlamının önemini ve bu çerçeve ile ilgisi bulunmayan esbab-ı nüzul rivayetlerinin tutarsızlığını göstermesi bakımından Sa'lebe kıssası bir örnektir. Sa'lebe kıssasını tefsirlerinde naklederek bu ayetleri yorumlayan birçok müfessir siyak-sibakı maalesef ihmal etmişler ve yanlış anlamaya düşmüşlerdir. Hâlbuki bağlam çerçevesinin Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasındaki yerine özen gösterilse idi Tevbe suresinin bu ayetlerini doğru anlayacaklardı. Çünkü ayetlerin siyak-sibakı münafıklardan bahsetmektedir. Dolayısıyla surenin 75. ayetine bu bağlamda bir yaklaşımla Allah'a (cc) ahdini bozan, vaadinin hilafına hareket eden ve bu eylemlerinin sonunda da kalplerine nifak yerleştiği insan karakterinden bahsedildiği görülecektir.¹⁴⁶ O halde Tevbe suresinin bu ayetlerinin bağlamı münafık insan tipine ait birtakım vasıflardır. Verilmek istenen mesaj belli bir şahsın knaması değil evrensel bir karakterin sıfatlarını sayarak müminleri bunlardan sakındırmaya çağırmaktır. Bir diğer ifade ile söz konusu ayetlerin konteksti (siyak-sibak) Kur'an-ı Kerim'in münafıklarla ilgili zihniyetinin bir cephesini ele almaktır.

1.5. MÜŞKİLÜ'L-KUR'AN

Ayetler arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilafları/çelişkileri inceleyen ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı olan Müşkilü'l-Kur'an ilmi, Kur'an-ı Kerim'in iç bütünlüğü açısından incelenmesi gereken bir konudur. Âlimler tarafından farklı başlıklar altında incelenen bu ilim,¹⁴⁷ genellikle Müşkilü'l-Kur'an terkihiyle ifade edilmekte ve hiçbir ayetin diğer bir ayetle veya Kur'an-ı Kerim'deki hiçbir konunun diğer bir konuyla tutarsızlık oluşturmadığını, aksine birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ispata çalışır.¹⁴⁸ Böyle bir tutarsızlığın söz konusu olmadığını bizzat Kur'an-ı Kerim'in kendisinden öğreniyoruz. Nitekim Yüce Allah (cc) şöyle buyurur:

“أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا” *“Onlar Kur'an'ı gereği gibi düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'ın (cc) dışında bir kaynaktan geliyor olsaydı, onda birçok tutarsızlık bulurlardı”*¹⁴⁹.

Buna göre denebilir ki, ilahi bir kitap olan Kur'an-ı Kerim hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan ve onun yapısı gereği kendine has ifadeler taşıdığını kavrayamayan bir okuyucu, ayetler arasında bir çelişki olduğunu sanabilir. Oysa Kur'an-ı Kerim ilahi kitap olduğundan ayetler arasında hakiki anlamda bir çelişki ve tutarsızlığın varlığı mümkün değildir. Belki ilk

¹⁴⁶ Serinsu, s. 221-222.

¹⁴⁷ Zerkeşî, Tutarsızlık Vehmi Oluşturan Hususların Bilinmesi, *el-Burhan*, Suyûti, Kur'an'ın Müşkili ve Tutarsızlık ve Zıtlık Vehmi Oluşturan Hususlar Hakkında, *el-İtkân*.

¹⁴⁸ Pak, s. 167.

¹⁴⁹ Nisa 4/82.

meyli yani sevgi olarak yorumlanırsa o zaman herhangi bir çelişkiden söz edilmemiş olacaktır.¹⁵³

Söz konusu ayetlerle ilgili *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine* adlı eserinde Halis Albayrak'ın yorumu ise şu şekildedir: her iki ayet arasında tenakuz söz konusu değildir. Çünkü her birinde başka konulardan bahsedilmektedir. Birincisinde zahiri haklar, hukuki durum; ikincisinde ise kalpte duyulan temayül söz konusudur. Zaten ikinci ayetin devamındaki “*birisine tamamen meyledip diğerini muallâkta bırakmayın*” ifadesi, sevginin nispetinde adaletin sağlanamayacağını anlatmaktadır.¹⁵⁴

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ “*Kuşkusuz Allah (cc), görklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olandır. O yaşatır ve öldürür.*” (Tevbe, 9/116.) ayeti ile قُلْ يَتُوفِّيَكُم مَّا كُنْتُمْ أَلْمُوتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ “*De ki: canınızı almakla görevlendirilmiş olan ölüm meleği hayatınıza son verecek ve ardından rabbinize döndürüleceksiniz*” (Secde, 32/11) ayeti arasında var olduğu düşünülen çelişki, söz konusu eylemi yapanın Allah (cc) mı yoksa başka bir varlık mı olduğundan kaynaklanmaktadır. Zira zikrettiğimiz ayetlerde söz konusu eylem hem Allah’a (cc) hem de diğer varlıklara nispet edilmiştir. Hâlbuki öldürme eylemi meleğe nispet edilse bile hakiki anlamda öldürenin yine Allah (cc) olduğu kavranmış olursa iki ayet arasında bir çelişkinin var olmadığı anlaşılabacaktır. Çünkü öldürme işinde melekler devreye girse bile hakikatte bu işi yapan yine Allah’tır.¹⁵⁵

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ “*Sizi topraktan yaratmış olması O’nun gücünün işaretlerindendir*” (Rûm, 30/20.)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ “*Andolsun ki, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık*” (Hicr, 15/26.)

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ “*O, insanı bir damla sudan yarattı. Bir de bakarsın ki o, rabbine karşı apaçık bir düşmandır*” (Nahl, 16/4.)

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ “*Sizi basit bir sudan yaratmadık mı?*” (Mürselât, 77/20.)

خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ “*İnsan vücuttan fışkırarak çıkan bir sudan yaratılmıştır*” (Târık, 86/6.)

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ “*O insanı, rahim duvarına tutunmuş küçücük bir parçacıktan yaratmıştır*” (Alak, 96/2.)

Şimdi tüm bu ayetlerde “*Allah insanı neyden yaratmıştır*” sorusu için çelişkili cevaplar verildiği düşünülebilir. Oysa amaç, Allah (cc) karşısında büyüklük taslayan inkârcı insana acizliğini hatırlatmaktır. Bu nedenle her bir ayette onun varoluş sürecindeki farklı safhalara

¹⁵³ Bkz. Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 187.

¹⁵⁴ Albayrak, s. 32.

¹⁵⁵ Bkz. Pak, s. 169-170.

dikkat çekilmiştir. ¹⁵⁶ Ayetlerde bahsedilen her bir husus, insan varlığının geçirdiği farklı evrelerin bir sonucudur. Yani, yaratılış bir kerede olup biten bir şey değil bir süreçtir.

Aynı durumu Hz. Âdem'in yaratılış safhalarını konu edinen ayetlerde de görmekteyiz. Konuyla ilgili birkaç ayet mealen şöyledir: “*topraktan*” (Al-i İmran, 3/59.), “*kokuşmuş kara çamurdan, balçıktan*” (Hicr, 15/26.), “*cıvık çamurdan*” (Saffât, 37/11.), “*kupkuru balçıktan*” (Rahman, 55/14.)

Hiz. Âdem'in yaratılış sürecinin muhtelif lafızlar kullanılarak anlatıldığı ayetler arasında ilk bakışta bir tezat olduğu düşünülebilir. Zira söz konusu ayetlerde geçen “*hame,*” “*tîn*” ve “*salsal*” aynı şey değiller. Fakat cevher itibariyle hepsinin de menşei topraktır. Dolayısıyla tüm bu ifadeler toprağın farklı biçimlerini ortaya koymaktadır.¹⁵⁷

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz: Kur'ân'ı Kerîm'e bir bütün olarak baktığımızda pek çok surenin içerisinde farklı konuları ifade eden ya da aynı konuları farklı şekilde ifade eden ayet ve pasajlar olduğunu görürüz. İlk anda birbirlerinden kopukmuş gibi görünen bu ayetlerin, aralarında sıkı bir irtibatın olduğu gözden kaçmamaktadır. Ayetler, içinde yer aldıkları pasaj bütünlüğü çerçevesinde ele alınmaz da tek başına okunursa, kastedilen anlamın dışına çıkılabilir, bu da bir çelişkinin söz konusu olabileceği vehmini doğurur. Bu gibi durumlarda ayetlerin siyak-sibak ilişkisi, iç ve dış bağlamı, Kur'ân-ı Kerîm'in bütünlüğü, üslup özellikleri, ayetlerin tertibi vb. gibi etkenler mutlaka dikkate alınmalıdır.

1.5.1. İşkalin Çözümü

Ayetler arasında ilk anda var olduğu sanılan ihtilafları ilmi usullerle gidermenin birtakım yolları/yöntemleri vardır. Ayetlerden kastedilen murad-ı ilahinin daha sağlıklı anlaşılması açısından bu yola başvurmak gerekir. Usul âlimlerimiz karşılaştıkları böyle bir problem karşısında önce Te'lif'e daha sonra da Nesh'e başvurmuşlardır. Şimdi bu iki yöntemin ayrıntılarına yakından bakalım:

1.5.1.1. Te'vil ve Te'lif Yöntemi

Dönüp varmak, dönüp gelmek anlamındaki *e-v-l* kökünden türeyen Te'vil, döndürmek, sözü varacağı manaya yormak, bir şeyi amaçlanan son noktaya ulaştırmak demektir. Terim olarak ise, naslarda geçen bir lafzı bir dile dayanarak aslî manasından alıp taşıdığı muhtemel manalardan birine nakletmek demektir.¹⁵⁸ Hiz. Peygamber'in Cenab-ı Hak'tan Abdullah b. Abbas'a (ra) te'vili öğretmesini niyaz ederken Kur'ân-ı Kerîm'i açıklama ilmini kastettiği de böylece anlaşılmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Bkz. Pak, s. 170-171.

¹⁵⁷ Bkz. Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 191.

¹⁵⁸ Râgıp el-İsfahani, *el-Müfredât*, “evl” md.

¹⁵⁹ Buhâri, *Vudû*, 10, Müslim, *Fezai'ilüs-sahabe*, 138.

Daha önce *Müşkilü'l-Kur'ân* başlığı altında konuyu örnekleriyle ele aldığımız için Te'velle ilgili ilave bir açıklama yapma gereği duymuyoruz.

1.5.1.2. Nesih Yöntemi

Nesih Sözlükte nakletmek, suret çıkarmak, kopya etmek, yazı sureti, kopyası gibi anlamlar ifade eder.¹⁶⁰ Bir diğer anlamı ise, bir şeyi silmek, yok etmek ve böylece varlığını ortadan kaldırmak demektir. Hacc Suresi 52. ayette de bir şeyi silmek, yok etmek gibi anlamlarda kullanılmıştır:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Biz senden önce hiçbir elçi ve hiçbir peygamber göndermedik ki, o bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun arzusuna şüpheler karıştırmassın. Bunun üzerine Allah şeytanın karıştırdığı şüpheleri giderir/siler. Sonra da Allah, ayetlerini güçlendirir. Allah her şeyi bilir hikmet sahibidir”¹⁶¹.

Terim olarak ise, şer'i bir hükmü, bir başka şer'i delille kaldırmak yahut mukaddem tarihli bir nassın hükmünü, muahhar tarihli bir nass ile değiştirmek diye tanımlanır.¹⁶² İbn Hacıb'in tanımı ise şöyledir: şer'i bir hükmün sonradan gelen şer'i bir delille kaldırılmasıdır.¹⁶³ Nitekim Yüce Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

“Biz herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?”¹⁶⁴.

Hem tefsir usulünün hem de İslam hukuk usulünün önemli konuları arasında yer alan, Kur'ân-ı Kerîm ilimleri arasında ihtilafın oldukça fazla olduğu bir mesele olan nesih konusunu, Kur'an-ı Kerîm'de neshin varlığı, neshi kabul edenlerin delilleri, neshi reddedenlerin delilleri, nesih ayeti gibi alt başlıklar şeklinde ele alıp değerlendirmeye gayret edeceğiz.

1.5.2. Semavî Şeriatlarda Nesih

İslam şariatında nesih aklen caiz, pratik olarak vuku bulmuş ve âlimlerin icmasıyla kabul edilmiş bir olgudur.¹⁶⁵ Diğer taraftan neshin varlığını kabul etmeyip, neshin varlığına yönelik delilleri çürütme gayretinde olan âlimlerin olduğu da bir gerçektir. Başta Ebû Müslim el-İsfahani (ö.322/933) olmak üzere bu âlimlerden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: Muhammed Abduh (ö.1284/1905), Seyyid Ahmed Han (ö.1277/1898), Muhammed eş-

¹⁶⁰ Erkan, s. 1114.

¹⁶¹ Yazır, s. 243-244.

¹⁶² Tanımlar için Bkz. Cürcani, Seyyid Şerif, *Ta'rifat*, s. 163, Zerkani, *Menahil*, 2. 176.

¹⁶³ Sabûni, *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*, s. 88.

¹⁶⁴ Bakara 2/106.

¹⁶⁵ Sabûni, *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*, s. 89.

Şehristânî (ö.548/1153), Muhammed Tefvik Sıtkı (ö.1324/1906) ve Ömer Rıza Doğrul (ö.1331/1952).

Ebû Müslim el-İsfahani neshin caiz olmadığını, pratikte vuku bulmadığını ve böyle bir şeyin cehalete delalet ettiğini belirterek *“Ona ne önünden ne de ardından batıl gelmez. O, hüküm ve hikmet sahibi, övgüye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”* ayetini delil getirmektedir. Zira Kur’ân-ı Kerîm’de nesh bulunmuş olsa ona batıl ilişmiş olurdu.¹⁶⁶

Hemen belirtelim ki burada üzerinde durmak istediğimiz ve âlimlerin görüş birliği sağladığı husus, Kur’ân-ı Kerîm’de veya sünnette yer almış bir hükmün Kur’ân-ı Kerîm tarafından nesh edilebileceği veya sünnette yer almış bir hükmün sünnet tarafından nesh edilebileceği hususudur.¹⁶⁷ Zira Kur’ân-ı Kerîm’deki bir hükmün sünnet tarafından nesh edilip edilemeyeceği ihtilafli bir konudur. Konunun bu yönünü ele almadan önce neshin Kur’ân-ı Kerîm’de vuku bulup bulmadığı meselesi üzerinde durmak istiyoruz.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Âlimlerin cumhuru neshi aklen caiz görmüş, patrikte vuku bulduğunu savunmuş ve buna dair birtakım deliller ileri sürmüşlerdir. Şimdi sırasıyla bu delilleri nakletmek istiyoruz:

Birinci delil: *“Biz herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah’ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?”*¹⁶⁸

Söz konusu ayette neshi açıkça bahsedilmiştir.

İkinci delil: *“Biz bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar peygambere, “sen ancak uyduruyorsun” derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”*¹⁶⁹

Söz konusu ayet, ayet ve hükümlerin değiştirilebileceğine delalet etmektedir. Değiştirme, tilavetin ve hükmün nesh edilmesi, hükmün devam etmesiyle beraber sadece tilavetin nesh edilmesi ve tilavetin devam etmesiyle beraber sadece hükmün nesh edilmesi şeklinde üç kısımdan oluşmaktadır. İlgili konu, neshin kısımları başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Hangisi olursa olsun neticede bu, bir şeyin kaldırılmasını yani nesh edilmesini açıkça ifade etmektedir.

Üçüncü delil: *“Doğrusu, biz, yüzünün semaya yöneldiğini, orada şekilden şekle geçerek, aranıp durduğunu görüyorduk. Artık seni hoşnut olacağın bir kibleye çevireceğiz. Haydi, bakalım, yüzünü Mescid-i Harama*

¹⁶⁶ Sabûni, *et-Tibyân fî ulûmi’l- Kur’ân*, s. 89.

¹⁶⁷ Bkz. Pak, s. 174.

¹⁶⁸ Bakara 2/106.

¹⁶⁹ Nahl 16/101.

doğru çevir. Siz de ey müminler, nerede olursanız olun yüzünüzü o tarafa doğru çevirin. Kendilerine kitap verilmiş olanlarda kesinlikle bilirler ki, Rablerinden gelen o emir haktır. Allah onların yaptıklarından ve yapmakta olduklarından habersiz değildir”¹⁷⁰.

Müslümanlar İslam davetinin başlangıcında namaz kıldıklarında Beyt-i Makdis’e yöneliyorlardı. Daha sonra bu hüküm değiştirilmiş ve Hz. Peygamber (sas) ile Müslümanların Beyt-i Atık’e yönelmeleri emredilmiştir. Hz. Peygamber (sas) ile Müslümanların Beyt-i Atık’e yönelmeleri sebebiyle insanlar arasında yaşanan tartışmaların haber verildiği Bakara 142. ayet de konuyla ilgili diğer bir delildir. Yüce Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلِيَهُمْ عَنِ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *“Birtakım kendini bilmez insanlar, onları yönelmekte oldukları kiblede çeviren nedir? Diyecekler. De ki: Doğu da Batı da Allah’ındır. Allah dilediği kimseyi doğru yola iletir”¹⁷¹.*

Dördüncü delil: وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *“İçinizden hanımlarını geride bırakarak vefat edecek olanlar, eşleri için senesine kadar evlerinden çıkarılmaksızın kendilerine yetecek bir malı vasiyet ederler. Bununla birlikte eğer kendileri çıkarlarsa, kendi haklarında yaptıkları geçerli bir hareketten dolayı size bir sorumluluk yoktur. Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir”¹⁷².*

Söz konusu ayetin hükmü gereğince, eşleri vefat eden kadınların evden çıkmaksızın bir yıl iddet (bekleme süresi) beklemeleri gerekiyordu. Daha sonra bu hüküm, kadının dört ay on gün iddet beklemesi gerektiğini ifade eden Bakara suresinin 234. ayeti ile nesh edilmiştir. Yüce Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ *“İçinizden vefat edip de geride eşler bırakan kimselerin hanımları, kendi başlarına dört ay on gün beklerler. Bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, artık kendileri hakkında meşru bir şekilde yapacakları hareketten size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır”¹⁷³.*

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz: Cumhuru ulemaya göre ve Sabûni’nin de belirttiği üzere; semavî şeriatlarda neshin vuku bulduğu, -daha önce de ifade ettiğimiz gibi bundan kastımız, Kur’an-ı Kerim’de veya sünnette yer almış bir hükmün Kur’an-ı Kerim tarafından nesh edilebileceği veya sünnette yer almış bir hükmün sünnet tarafından nesh edilebileceği hususudur- akli başında hiç kimsenin itiraz edemeyeceği açık bir husustur. Cumhurun getirmiş olduğu deliller, gündüzün ortasında parıldayan güneş gibi bu hakikati apaçık ortaya

¹⁷⁰ Bakara 2/144.

¹⁷¹ Bakara 2/142.

¹⁷² Bakara 2/240.

¹⁷³ Bakara 2/234.

koymaktadır. Kesin ve doğru olan apaçık naslara aykırı olduğu için neshi inkâr edenlerin sözlerine itibar edilmez.¹⁷⁴

Usul kaynaklarımızda ve özellikle usulü fıkıh kitaplarımızda neshi konusu ve bunu kabul/ret edenler şu şekilde tasnif edilmiştir.

Kur'ân'ın Kur'ân'la neshi,

Sünnetin Sünnet ile neshi

Kur'ân'ın Sünnet ile neshi

Sünnetin Kur'ân ile neshi.

Şafililer bunlardan sadece ilk ikisini, Hanefiler ise dördünü de kabul ederler.

1.5.3. Neshin Kısımları

Âlimler üç tür nesh olayından bahsetmişlerdir. Bu üçlü taksim ise şu şekildedir: hükmü yürürlükte olup metni mensuh ayetler, metni Mushaf'ta yer alan ancak hükmü mensuh ayetler ve hem hükmü hem de metni mensuh ayetler. Şimdi sırasıyla bu maddelere yakından bakalım:

1.5.3.1. Hükmü Bâkî Metni Mensuh Ayetler

Bu tür bir nesihte, ayetin metni Kur'ân-ı Kerîm'de yer almazken hükmü yürürlükte dir. Dolayısıyla nesh edilen şey hüküm değil ayetin metnidir. Neshin tanımını yaparken kullandığımız ifadeler göz önüne alınırsa burada her hangi bir şer'i hükmün nesh edilmesi söz konusu değildir. Bazı rivayetler sayesinde varlığından haberdar olduğumuz bu tür ayetler için iki örnek verilir ki en yaygın olanı ise şu örnektir: Zina eden evli erkek ile kadının cezasını belirleyen ve Hz. Peygamber (sas) zamanında Kur'ân-ı Kerîm'den bir ayet olarak okunduğu rivayet edilen şu sözün hükmü yürürlükte kalmakla birlikte metni Kur'an-ı Kerim'den kaldırılmıştır:

“Yaşlı erkek ve kadın zina ettiklerinde, onları Allah'tan bir ceza olarak kesinlikle recmediniz. Allah güçlüdür ve hikmet sahibidir”.

Farklı kaynaklarda çeşitli şekillerde yer alan söz konusu ayet, Buhârî'de şu şekilde nakledilir: Yahudiler içlerinden zina etmiş bir erkek ve kadını Hz. Peygamber'e (sas) getirirler. Hz. Peygamber (sas) onlara zina edenlere ne yaptıklarını sorar. Yüzlerini siyaha boyayıp dövdüklerini söylerler. Hz. Peygamber (sas) Tevrat'ta recm cezasının olup olmadığını sorar. Onlar da bu konuda böyle bir şeyin olmadığını söyler. Orada bulunan Abdullah b. Selam, (ra) onların yalan söylediklerini belirtir ve Tevrat'ı getirmelerini ister. İçlerinden Tevrat'ı okuyan biri parmağıyla recm ayetinin üzerini kapayıp öncesini ve sonrasını okur. Hz. peygamber (sas)

¹⁷⁴ Sabûni, *et-Tibyân fi ulûmi'l- Kur'ân*, s. 92.

o kişinin parmağını recm ayetinin üzerinden çekerek “peki bu ne” diye sorar. “O recm ayetidir” cevabını alınca, zina eden o iki kişinin recm edilmesi hükmünü verir ve recm edilirler.¹⁷⁵

Yine Buhârî’nin naklettiğine göre, kendi hilafeti döneminde bu hükmün uygulanmasını isteyen Hz. Ömer (ra) şöyle demiştir: Eğer insanlar, “Ömer Allah’ın (cc) kitabında eklemelerde bulunuyor” diyecek olmasaydı recm ayetini kendi ellerimle Kur’ân-ı Kerîm ayetleri arasına yazardım.¹⁷⁶

Hz. Ömer (ra) ile ilgili diğer bir rivayet ise şöyledir: Ömer minberde şöyle dedi: Muhammed’e indirilenler arasında recm ayeti vardı. Onu okuduk, kavradık ve anladık. Allah Resulü recmi uyguladı, onun ardından biz de uyguladık. Korkuyorum ki uzunca bir zaman geçince birileri kalkıp “Allah’ın kitabında recm ayetini göremiyoruz” diyecek ve insanlar Allah’ın farz kıldığı bir hükmü terk etmekle yoldan çıkacaklardır.¹⁷⁷

Sonuç olarak: “Recm ayeti” olarak zikrettiğimiz ayet, Nûr suresinin الرَّانِيَّةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشْهَدُ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dinini tatbik hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın! Müminlerden bir grupta onlara uygulanan cezaya şahit olsun”¹⁷⁸ ayetiyle nesh edilmiştir.

Bazı müfessirlerin konuyla ilgili yaklaşımı ise şöyledir: Nûr suresinde yer alan “zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun...” ayeti evli ve bekâr ayırımı yapmaksızın mutlak olarak zina suçunun cezasının yüz sopa olduğunu beyan etmektedir. Buna göre ayet şöyle anlaşılmıştır: “zina eden bekâr kadın ve bekâr erkeğin her birine yüz sopa vurunuz”¹⁷⁹

1.5.3.2. Metni Bâkî Hükmü Mensuh Ayetler

Ayet Kur’ân-ı Kerîm’de lafız olarak yer alırken, hükmü başka bir ayet tarafından nesh edilmiştir. Yani nesh edilen şey ayetin kendisi değil, ayetin kapsadığı hükümdür. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, hem nesh edilen şer’i hükmün hem de nesh eden şer’i delilin Kur’ân-ı Kerîm’de bir fiil yer almasıdır. Dolayısıyla ıstılahi tanım kapsamına giren nesih türü budur. Bu tür nesihler Kur’an’ı Kerîm’de çokça yer alır ve âlimlerin çoğu tarafından da kabul edilmiştir. Ancak hangi ayetlerin nasih ya da mensuh olduğu konusunda fikir birliği içinde olmadıklarından ayetlerin sayısı farklılık arz eder. Öyle ki Zerkeşî atmış üç surede mevcut olduğundan bahseder. Mesela, anne babaya vasiyet edilmesini emreden ayet miras ayetiyle, kocası vefat eden kadının bir sene iddet beklemesini emreden ayet dört ay on gün iddet beklemesini emreden ayetle, oruç tutabildiği halde tutmayan kimsenin fidye vermesini ifade eden ayet orucun farz oluşunu ifade eden ayet ile nesh edilmiştir. Hz. Peygamber (sas) ile baş

¹⁷⁵ Buhârî, *Kitabü’t-Tefsir*, (No: 4556), 6: 37.

¹⁷⁶ Buhârî, *el-Ahkâm*, 21 (No:7169), 9: 69.

¹⁷⁷ Müslim, *el-Hudûd*, 4 (No:4513), 5: 116.

¹⁷⁸ Nûr 24/2.

¹⁷⁹ Bkz. Pak, s. 176.

nerede bulursanız öldürün, yakalayın, hapsedin ve bütün geçit başlarını tutun. Eğer tövbe ederler ve namaz kılip zekâtı verirlerse onları serbest bırakın. Muhakkak ki Allah, çok bağışlayandır çok merhamet edendir”¹⁸³.

Bazıları, istisnanın olduğu ayetleri de nesh kavramı içinde değerlendirerek ayetin son kısmının baş kısmını nesh ettiğini ifade etmişlerdir.

Neshin bu türüyle ilgili vermek istediğimiz son örnek ise sarhoşluk veren içecekler hakkındaki ayetlerdir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ
الْعَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ “Ey Muhammed! Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De
ki: bu ikisinde büyük bir günah, bir de insanlar için bazı ufak menfaatler vardır. Fakat
günahları, menfaatlerinden çok daha büyüktür. Yine sana neyi infak edeceklerini soruyorlar.
De ki: ihtiyaçtan fazlasını infak edin. İşte böylece Allah, size ayetlerini açıklıyor. Umulur ki siz
düşünürsünüz”¹⁸⁴.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ “Ey inananlar! Sarhoşken, ne
dediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayın”¹⁸⁵.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ “Ey
iman edenler! İçki, kumar, putlar adına önünde kurban kesilen dikili taşlar, fal okları şeytan
iş iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz”¹⁸⁶.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz: Bu ayetler, nüzul sırası itibarıyla birbirlerini nesh etmişlerdir.

1.5.3.3. Hem Hükümü Hem de Metni Mensuh Ayetler

Neshin bu türünde ayet hem lafız olarak hem de hüküm olarak yürürlüğe konulmamıştır. Bu tür bir neshin varlığı bazı rivayetler nedeniyle ortaya çıkmıştır. O rivayetlerden bir kısmı ise şöyledir:

Ebû Mûsa el-Eş’arî Basra karilerini çağırmak üzere birini gönderir. Yanına Kur’ân-ı Kerîm okuyabilen üç yüz kişi gelir. Onlara şöyle der: sizler Basra’nın en hayırlı insanları ve Kur’ân-ı Kerim okuyanlarıdır. Onu okumaya devam edin. Üzerinizden uzun zaman geçip de sizden öncekilerde olduğu gibi sizin de kalbiniz katılaşmasın. Bizler bir sure okuduk. Onu uzunluk ve sert ifadeler içermesi bakımından Tevbe suresine benzetirdik. O sure bana unutturuldu ve ondan sadece şu kısım hafızamda kaldı. “Âdemoğlunun iki vadi malı üçüncü vadiyi ister. Âdemoğlunun karnını sadece toprak doyurur”¹⁸⁷.

¹⁸³ Tevbe 9/5.

¹⁸⁴ Bakara 2/219.

¹⁸⁵ Nisa 4/43.

¹⁸⁶ Mâide 5/90.

¹⁸⁷ Müslim, “ez-Zekât”, 40 (No: 2462), 3: 99.

Bir diğer örnek şu ayettir: “*Ey inananlar! Niçin yapamayacağınız şeyleri söylersiniz. Bunu yapmanız bir tanık olarak boynunuza yazılır, diriliş gününde ondan sorguya çekilirsiniz.*”

Bu hususta ileri sürülen en yaygın örneklerden birisi de şu ayettir: “*Bilinen on emzirme haramlık hükmü doğurur.*” Konuyla ilgili Hz. Aişe’nin şöyle dediği rivayet edilir: : “*Bilinen on emzirme haramlık hükmü doğurur*” ayeti, Kur’ân-ı Kerîm’in içinde yer almaktaydı. Ancak daha sonra bu ayet, “*Beş bilinen emme haramlık hükmü doğurur*” ayetiyle nesh edildi. Hz. Peygamber vefat ettiği zaman bunlar Kur’ân-ı Kerîm ayetleri arasında okunmaktaydı.¹⁸⁸

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu tür bir neshin varlığını bazı rivayetler sebebiyle öğreniyoruz. Bu rivayetleri değerlendiren kimi âlimler, önceden var olduğu ve sonradan unutulduğu iddia edilen ayetleri nesh kapsamında değerlendirmişlerdir. Bu rivayetlerin ortak noktası ise bu ayetlerin unutulduğu ya da unutturulduğudur. Burada hem metni hem de hükmü nesh edildiği düşünülen ayetler, sahabe’nin “hafızamda kaldı” diyerek naklettiği yukarıdaki ifadeler değildir. Bunlar nesh edilmiş olduğu düşünülen birçok ayetten sadece hafızada kalmış olanlardır ve herhangi bir hüküm de içermemektedir.¹⁸⁹

1.5.4. Kur’ân Sünnet İle Nesh Edilir Mi?

Kur’ân-ı Kerîm’de veya sünnette yer almış bir hükmün Kur’ân-ı Kerîm tarafından veya sünnette yer almış bir hükmün sünnetten tarafından nesh edilebileceğini ve âlimlerin bu konuda ittifak içinde olduklarını daha önce ifade etmiştik. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’in sünnet ile nesh edilip edilemeyeceği konusu âlimler arasında ihtilafıdır. Bu ihtilafları, imam Şafî’nin görüşü ile Cumhur’un görüşü olarak iki başlık altında değerlendirmek mümkündür.

İmam Şafî ve bazı âlimler Kur’ân-ı Kerîm’in sadece Kur’ân-ı Kerîm ile nesh edilebileceğini ifade ederler. Zira Sünnet, Kur’an ile aynı dereceye sahip olmadığından Kur’ân-ı Kerîm’i nesh etmesi caiz değildir. Diğer taraftan Cumhur’un görüşü ise, Kur’ân-ı Kerîm’in Kur’ân-ı Kerîm ile ve sünnetle nesh edilmesinin caiz olduğudur. Cumhur görüşünü söz konusu şu ayet ile delillendirmektedir.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ
“O kendi arzusundan konuşmaz. O, ancak kendisine vahyedilen bir vahiydir”¹⁹⁰.

Ayrıca Cumhur, vasiyet ayetinin “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin! Varis için vasiyet yoktur” hadisiyle nesh edilmesini de delil olarak zikrederler.¹⁹¹

İslam âlimlerinin çoğu neshi bir çözüm yolu olarak kabul ederken, diğer kısmı da neshin varlığını kabul etmenin başka problemlere yol açacağını ileri sürüp reddetmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse nesh konusunda âlimler arasında tam bir ittifak sağlanamamıştır. Kanaatimize göre neshin varlığını kabul etmek daha isabetli bir görüştür. Zira Kur’ân-ı

¹⁸⁸ Müslim, er-Radâ, 24, İmam Malik, el-Muvatta, er-Radâ, 18.

¹⁸⁹ Bkz. Pak, s. 178.

¹⁹⁰ Necm 53/2-3.

¹⁹¹ Bkz. Sabûni, et-Tibyân fi ulûmi’l- Kur’ân, s. 96.

Kerîm'in peyderpey inzal edildiğinin hikmetlerine baktığımızda bunun insanların maslahatlarını gerçekleştirmek için olduğunu görürüz. Bu maslahatlardan birisi de, inzal edilen vahyin olaylarla uyum içerisinde olma ve olaylar meydana geldiğinde uyarı da bulunma hususudur.¹⁹² Bu maslahatlar zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebilir. Yani daha önce vaaz edilmiş olan bir hüküm, yine insanların maslahatlarını gerçekleştirmek için değiştirilebilir. İşte bu değişiklik daha önce vaaz edilmiş bir hükmün başka bir hükümle nesh edilme olayıdır. Dolayısıyla neshi hem bir çözüm yolu hem de insanların maslahatlarını gerçekleştirmek için yeni bir hüküm olarak kabul etmek gayet makul görünmektedir.

Cemaleddin el-Kasımî'nin *Mehasinu't-Te'vil* adlı eserinde konuyla ilgili yaptığı değerlendirmeyi burada nakletmeyi uygun gördük, Üstad şöyle diyor:

Yüce Allah, (cc) başka bir dönemde uzun zaman sürecek olan terbiye ve eğitimi yirmi üç sende tedrici bir şekilde Arap toplumuna vermiştir. Bundan dolayı hükümler toplumların kabiliyetine göre verilir. Toplumların kabiliyeti geliştiği zaman Allah (cc) o hükmü başka bir hükümle değiştirir. Bu Allah'ın (cc) fert ve toplum hakkındaki yasasıdır. Şayet canlı kâinata bakacak olursan neshin hem maddi hem de edebi işlerde uygulanabilir doğal bir kanun olduğunu görürsün. İnsan hücresinin önce cenine, daha sonra çocuğa, gence, yaşlıya intikal etmesi neshin uygulanabilir bir hakikat olduğunun apaçık bir delilidir. Kâinata böyle bir değişim inkâr edilmeyince nasıl olur da bir toplumun yararı için bir hükmün başka bir hükümle değiştirilmesi inkâr edilebilir. Aklı başında bir insan, insanı gelişmenin daha başında bulunan Arap toplumunun kendilerinde bulunması gereken bir nitelikte daha işin başındayken sorumlu tutulmalarını nasıl savunabilir. Varlık âleminde bulunan hiç kimse böyle bir şeyi savunmazken, hüküm verenlerin en güzel olan Allah'ın daha gelişiminin başında olan bir ümmete böyle bir yük yükleyebileceğinin nasıl savunabilir. İki şeyden hangisi daha üstündür? Allah'ın (cc) sınırlarının kendi belirlediği, kendi ilmiyle dilediğini neshettiği, insanların ve cinlerin tek bir harfini dahi eksiltemediği tüm zamanlara uygun olarak tamamlamış olduğu, insanların fitratına uygun şeriatımız mı yoksa başka dini şeriatlar mı?

1.6. MÜBHEMÂTÜ'L-KUR'ÂN

Kur'ân'ı Kerîm'in özelliklerinden biri de zaman, mekân ve şahıs isimlerinin geçtiği yerlerde bu isimleri kullanmak yerine, bunlara işaret eden "bazı kelimeleri" kullanmasıdır. Tanımda geçen "bazı kelimeler" ibaresi ile kast olunan ise: İsm-i işaretler, İsm-i mevsuller, zamirler, cins isimler, belirsiz zaman zarfları, belirsiz mekân zarfları, belirsiz miktar bildiren kelimelerdir.¹⁹³ Tabiatıyla bu durum bir kapalılığa sebebiyet verse de ilahi mesajın anlaşılır ve uygulanabilir özelliğinden bir şey kaybettirmez. Çünkü Kur'ân'ı Kerîm, mübhem bıraktığı bazı hususları yine kendi içinde açıklayacak unsurları taşır ki, bu da Kur'ân'ı Kerîm'in kendi bütünlüğü içinde anlaşılması gerektiğinin kanıtıdır. Biz de bu amaçla Kur'ân'ı Kerîm'in kendi

¹⁹² Sabûni, *et-Tibyân fi ulûmi'l- Kur'ân*, s. 46.

¹⁹³ Serinsu, s. 112.

bütünlüğü içinde anlaşılmasıyla yakından ilgili olduğunu düşündüğümüz Mübhemat'ül-Kur'an ilmini belli başlıklar altında incelemeyi uygun gördük.

Sözlükte, algılanması ve anlaşılması zor olan şey, kendisiyle ne kastedildiği belli olmayan söz, kapalı söz, anlaşılmayan iş, açık olmayan gizli yol gibi anlamlar ifade eden Mübhem kelimesi¹⁹⁴ terim olarak, insan, melek ve cin gibi varlıkların ya da bir kabile veya topluluğun ism-i işaretler, ism-i mevsuller ve zamirler vasıtasıyla zikredilmesi demektir.¹⁹⁵

Serinsu, *Kur'an ve Bağlam* adlı eserinde çeşitli kaynaklara atıfta bulunarak Mübhemat'ül Kur'an ilminin nakli ilimlerden olduğunu, içtihadı mahal olmadığını, Zerkeşi ve Suyûti gibi selef âlimlerinin bu ilme çok önem verdiklerini ifade eder.¹⁹⁶

Kavramsal çerçevesini belirlediğimiz mübhematın Kur'an'ı Kerim'de yer almasının birtakım sebepleri vardır. Bu sebepleri kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

İfade zenginliği sağlamak

Kendisinden söz edilen şahs/faili yüceltmek

Meşhurluk sebebiyle ismin belirtilmemesi

Bir kişi veya belli bir olayla ilgili olmasına rağmen kavramın genişletilmek istenmesi

Muhatabın tahkir edilmek istenmesi¹⁹⁷

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'an'ı Kerim'de geçen zaman, mekân, şahıs vb. isimlerinin yerine belli edatların kullanılması mübhematın oluşmasına neden olmuştur. Şimdi bu edatların neler olduklarını maddeler halinde ele alıp incelemeye çalışacağız. Ayrıca konunun daha net kavranması için söz konusu edatlarla ilgili genel bir bilgi vermeyi de uygun gördük.

1.6.1. İsm-i Mevsûller ve Manaları

İsm-i Mevsûl, manası kendisinden sonra gelen cümle veya şibh-i cümle ile açıklanan ve bu cümleyi başka bir cümleye bağlayan ma'rife ismidir. Türkçedeki ilgi zamiri gibi iş gören İsm-i Mevsûller ikiye ayrılır.¹⁹⁸

Hâss İsm-i Mevsûller: müzekker, müennes, müfred, tesniye ve cemi şekilleri bulunan ism-i mevsûllerdir.

¹⁹⁴ İbn Manzûr, 1, 280, Erkan, , s. 970.

¹⁹⁵ Suyûti, 2, 185.

¹⁹⁶ Serinsu, s. 112.

¹⁹⁷ Geniş bilgi için Bkz. Demirci, *Tefsir Üsûlu*, s. 137.

¹⁹⁸ Geniş bilgi için Bkz. Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahif Edatlar*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 223-227.

Müşterek İsm-i Mevsûller: müzekker, müennes, müfred, tesniye ve cemi şekilleri bulunmayan ism-i mevsûllerdir.

Bazı şahıs ve nesne isimlerinin açıkça zikredilmeyip İsm-i Mevsûller vasıtasıyla belirtilmesinin bir kapalılığa neden olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu konudaki bariz örneklerden biri Hz. Meryem ile ilgilidir. Enbiya suresindeki söz konusu ayet şöyledir:

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ *“ırzını koruyan Meryem’e ruhumuzdan üflemiş, onu ve oğlunu, âlemler için bir mucize kılmıştık”*¹⁹⁹. İlgili ayette (الَّتِي) İsm-i Mevsûlu ile ırzını koruyan, Allah’ın (cc) kendi ruhundan üflediği, onu ve oğlunu âlemlere rahmet kıldığı kişinin kim olduğu? sorusunun cevabını Tahrim suresinin 12. ayetinde bulabiliyoruz. Nitekim Yüce Allah (cc) söz konusu ayette şöyle buyuruyor:

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَقْتُ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْفَائِتِينَ *“ırzını korumuş olan, İmrân kızı Meryem’i de Allah örnek gösterdi. Biz, ona ruhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O, gönülden itaat edenlerdendi”*²⁰⁰.

Konuyla ilgili diğer bir örnek de Fatiha suresinin son ayetidir. Söz konusu ayette *“kendilerine nimet verdiğin kimseler...”* ibaresinden kimlerin kastedildiğini Nisa suresinin 69. ayetinden öğreniyoruz. İlgili ayetleri zikrederim:

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ *“Nimet verdiklerinin yoluna ilet. Bizi gazaba uğramışların ve o sapmışların yolundan koru”*²⁰¹.

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا *“Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği Peygamberlerle, Sıddıklarla, şehitlerle, iyilerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır”*²⁰².

Son bir örnek daha verip konuyu bitirmek istiyoruz:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ *“onlardan biri rahman olan Allah’a isnat ettiği kız çocuğu ile müjdelendiği zaman yüzü simsiyah kesilir de öfkesinden yutkunur durur”*²⁰³.

Söz konusu ayette (مَا) ism-i Mevsûlî ile kastedilenin kız çocuğu olduğunu, Nahl suresinin 58. ayetinden öğreniyoruz. İlgili ayeti zikrederim:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ *“Halbuki onlardan birine, kız doğum haberi müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolar, yüzü kapkara kesilir”*²⁰⁴.

¹⁹⁹ Enbiya 21/91.

²⁰⁰ Tahrim 66/12.

²⁰¹ Fatiha 1/7.

²⁰² Nisa 4/69.

²⁰³ Zuhruf 43/17.

²⁰⁴ Nahl 16/58.

Kısaca şunu ifade edebiliriz: verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı üzere ism-i mevsullerden kaynaklanan kapalılık/belirsizlik ayetlerin bir bütün olarak değerlendirilmesi sonucu giderilmiştir.

1.6.2. İsm-i İşâretler ve Manaları

Türkçede herhangi bir şeyi veya kimseyi göstermek için “bu”, az ötedekini göstermek için “şu”, uzaktakini göstermek için de “o” diye kullanılan bazı isimler vardır ki bunlara işaret isimleri denir.²⁰⁵

Yaptığımız tariftten de anlaşıldığı üzere işaret isimleri, yakın için kullanılan, orta uzaklık için kullanılan ve uzak için kullanılan olmak üzere üç kısma ayrılır. Ayrıca bu isimlerim müfred/tekil, tesniye/ikil, cem’i/çoğul, müzekker/erkek ve müennes/dişi şekilleri de bulunur.

1.6.2.1. Müşârun İleyh (işaret edilen kişi)

Müşârun İleyh, işaret isimlerinden sonra gelen harf-i tâtifli bir isimdir.²⁰⁶ İşaret isimlerinin geçtiği bazı ayetlerde Müşârun İleyh ile kastedilenin kim veya ne olduğu açıkça belirtilmediğinden tabiatıyla bir kapalılık meydana gelmektedir. Böyle bir durumda kastedilen manaya ulaşmanın yolu ayetleri ya bir bütün olarak değerlendirmek ya da karineler vasıtasıyla bir çıkarım yapabilmektir. Şimdi konuyla ilgili birkaç ayet zikrelelim.

“*Iman edenler: sizinle beraber olduklarına dair, Allah’a bütün güçleriyle yemin edenler bunlar mı? Derler. Onların bütün emelleri boşa gitmiştir ve kaybedenlerden olmuşlardır*”²⁰⁷.

Söz konusu ayette (هُؤُلَاءِ) ism-i işâretiyle kimlerin kastedildiği açıkça belirtilmemişse de bunların kim oldukları Tevbe suresinin 42. ayetinden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Zira söz konusu ayetin geçtiği pasaja baktığımızda vasıfları ve işleri anlatılanların münafıklar olduğu görülmektedir.²⁰⁸ İlgili ayeti zikrelelim:

“*Bizimde gücümüz yetseydi, sizinle beraber elbette sefere çıkardık diyerek Allah’a yemin edecekler, nefislerini helake sürükleyecekler. Allah biliyor ki, onlar iyice yalancılardır*”²⁰⁹.

İKİNCİ BÖLÜM

AYETLERDE ve SÜRELERDE BAĞLAM

²⁰⁵ Çörtü, s. 218.

²⁰⁶ Çörtü, s. 219.

²⁰⁷ Mâide 5/53.

²⁰⁸ Bkz. Albayrak, s. 115.

²⁰⁹ Tebe 9/42.

2.1. KUR'AN'IN BÜTÜNLÜĞÜ ÜZERİNE

Diğer kitapların aksine Kur'ân'ı Kerîm ana başlıklar, alt başlıklar şeklinde tertip ve tasnif edilmiş bir kitap değildir. Kur'ân'ı Kerîm'de anlatılan konulara, kıssalara baktığımızda bunu görmek mümkündür. Buna rağmen yine de bazı surelerde aynı konunun etrafında dönen ayetlerin sıralandığını, bu ayetlerin kendi içinde bir bütün oluşturduğunu görmek mümkündür. Peşi sıra gelen bu ayetlerin ortak bir hedefi vardır. Dolayısıyla bu ayet kümesinin içinden bir veya birkaç ayet çıkarıp müstakil olarak yorumlamak doğru değildir. Zira ayet bütünlüğü gözetilmeden yapılan yorumlar ilahi vahyin maksadıyla çalışmaktadır. Şimdi örnekleriyle konunun detaylarına yakından bakalım.

2.1.1. Ayet Bütünlüğü Gözetilmeden Yapılan Yorumlar

Çoğu zaman ortak bir hedefi olan ve art arda gelen ayetleri bağlamından kopararak yorumlamaya parçacı yorumlama denir. Bu tür bir yorumlama genellikle üç şekilde yapılmaktadır; ayetin bir kısmı dikkate alınırken diğer kısmı göz ardı edilir, ayet bir bütün olarak ele alınmasına rağmen içinde bulunduğu ayet kümesinden bağımsız olarak değerlendirilir, ayet aynı konuyla ilgili diğer ayetler göz ardı edilerek müstakil olarak değerlendirilir.

Bir örnek:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ
مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Allah ve Resûlüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut ayak ve ellerinin çaprazlama kesilmesi, ya da yeryüzünden başka bir yere sürgün edilmeleridir. Bu, dünyada onlar için bir zillettir. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır”²¹⁰.

Söz konusu ayette “Yeryüzünden başka bir yere sürgün edilmeleridir” ifadesi yer almaktadır. İlgili ayetin bulunduğu pasaja baktığımızda *arz* sözcüğünden yeryüzünün kastedilmesi mümkün görünmemektedir. Zira yeryüzünden başka sürgün edilecek başka bir yer yok! *Arz*’dan ülkenin kastedildiğini söylemek de mümkün görünmemektedir. Zira o dönemde dünyanın bu günkü haliyle kıtalara ayrılıp ülkelere, şehirlere bölünmesi söz konusu değildi. Dolayısıyla geriye tek bir makul yorumlama kalıyor ki oda kişinin bulunduğu mekân ya da coğrafyadan başka bir mekâna ya da coğrafyaya sürgün edilmesidir. Ayetin bağlamına baktığımızda bu yoruma ulaşmak gayet mümkün görünmektedir.²¹¹ Dolayısıyla Kur'ân'ı Kerîm'de yer alan sözcükler, ayetler, ayet kümeleri, pasajlar ancak kendi bağamları içinde makul bir anlam ifade ederler.

²¹⁰ Maide 5/33.

²¹¹ Celal kırca, *Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma) Sorunları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 2, 2014/40, s.26.

Ayetlerin siyak-sibakı gözetilmeksizin yapılan yorumların temel sebebi her konuya bir ayet bulma veya her konuyu bir ayetle desteklemese çabasıdır. Bazı kişiler eğer ayette araştırdığı konuyla ilgili bir kelime veya cümle geçiyorsa o ayetin ilgili bölümünü kesip istediği şekilde yorumlamaktadır. Diğer bir ifadeyle kendi doğru veya düşüncelerini Kur'an'ı Kerim'e söyletmektedir. Bunun en bariz örneği Al-i İmran suresinin otuz yedinci ayetidir:

فَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ “Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekeriya'nın himayesine verdi. Zekeriya her mihraba girdiğinde onun yanında bir yiyecek bulurdu. Meryem bu sana nereden geldi deyince, o da: bu, Allah katındandır derdi. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir”²¹².

Örneğin, söz konusu ayetin “Zekeriya her mihraba girdiğinde onun yanında bir yiyecek bulurdu” kısmı cimbızlanarak alınmakta, sırf ayette geçen “mihrap” kelimesinden dolayı ayet alakasız bir yerde kullanılmaktadır.²¹³ Oysa ayette geçen mihrap, bugün bizim camilerimizdeki mihrap anlamında değildir. O dönem kullanılan Arapçada mihrap, mescidin içinde yapılmış özel bir alanı tanımlamaktadır. Nitekim Hz. Meryem için de mescidin içinde yapılmış ve merdivenle çıkılan özel bir alan bulunmaktaydı.²¹⁴

Diğer bir örnek de En'am suresinin 57. ayetidir: قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضِي الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ “De ki: ben Rabbinden apaçık bir delile dayanmaktayım, siz ise onu yalanladınız. O çabuk gelmesini istediğiniz azap benim elimde değildir, hüküm ancak Allah'a aittir, gerçeği o anlatır ve o, hakkı batıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır”²¹⁵.

Örneğin, Hz. Ali ile Muaviye arasında yaşanan Sıffin savaşında ilgili ayetin “Hüküm yalnızca Allah'ındır” kısmı mızrakların ucuna takılarak hem delil hem de kalkan olarak kullanılmıştır.²¹⁶ Oysa bu ifade söz konusu ayetin yalnızca bir kısmı olarak geçmektedir. Dolayısıyla ayet içinde bulunduğu bağlamdan kopararak siyasi bir ideolojinin propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Ayetin bağlamına baktığımızda, “Hüküm yalnızca Allah'ındır” ifadesinin müşriklere karşı hitap için kullanıldığı görülecektir. Bu ve benzeri örneklerden anlıyoruz ki, bu tür bir yorumlama sahabe döneminde başlamış ve hala da devam etmektedir. Örneğin geçmiş dönemlerde haricilerin yaptıklarının bir benzerini günümüzde selefi akımlar uygulamaktadır. Bazı selefi örgütler, Tevbe suresinin 5. ayetinin “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün”²¹⁷ kısmını parçacı mantıkla yorumlamakta dolayısıyla Müslüman olduğu halde sırf itikadi mezhebinden dolayı kişiyi tekfir edebilmekte hatta

²¹² Al-i İmran 3/37.

²¹³ Ayetin yazılı olduğu birkaç Camii Bkz: Sivas Ulu Camii, Hatay-Dört Yol Numune Cami vd.

²¹⁴ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, ts. 2/1094.

²¹⁵ En'am 6/57.

²¹⁶ Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut: 1988, 3/102.

²¹⁷ Tevbe 9/5.

öldürebilmektedirler. Oysa söz konusu ayetin bağlamına baktığımızda sıcak savaş döneminden yani fiili cihadın emredildiği dönemden bahsettiği görülecektir. Nitekim söz konusu ayetin geçtiği surede başlıca, yaptıkları antlaşmaları bozan düşmanlarla ilişkilerin kesilmesi, Tebük seferi, Tebük seferi öncesi ve sonrası münafıkların sergilediği ikiyüzlü tavırlar, ehl-i kitap ile olan ilişkiler, cizye ve zekât hükümleri, bu zor sürecin Müslümanlar üzerinde oluşturduğu etki ve Hz. Peygamberin Müslümanlar adına duyduğu endişe söz konusu edilmektedir.

Diğer bir örnek de neredeyse birebir aynı olan Enbiya suresi ile Nahl suresinin ayetleridir. Şimdi söz konusu ayetlere yakından bakalım:

Nahl suresi 43. ayet:

“Senden önce de, kendilerine vah yettiğimiz erkeklerden başkasını Peygamber olarak gönderdik. Eğer bunu bilmiyorsanız zikir ehline (Tevrat ve İncil âlimlerine)sorun”²¹⁸.

Enbiya suresi 7. ayet:

“Biz senden önce de ancak kendilerine vah yettiğimiz birtakım erkekler dışında elçi göndermedik. Bilmiyorsanız zikir ehli olanlara sorun”²¹⁹.

Her iki ayete bir bütün olarak baktığımızda, Hz. Muhammed’in (sas) Peygamberliğini kabul etmeyen ve onun yiyip içmesini ve çarşı pazarlarda dolaşmasını içlerine sindiremeyen müşriklere bir cevap niteliğinde olduğu görülecektir. Çünkü müşrikler Peygamber olarak gönderilen birinin normal insanlar gibi davranmasına hayret ediyorlardı. Nitekim Kur’ân’ı Kerim’de onların bu tavrı şöyle ifade edilmiştir:

“Şöyle dediler: ‘Qَالُوا مَا لَ هَآ الرَّسُولُ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا’ bu ne biçim peygamber ki, yemek yer, sokaklarda gezer, ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya”²²⁰.

Bunun üzerine Yüce Allah, (cc) daha önce de elçiler gönderdiklerini, onların da normal insanlar gibi davrandıklarını, eğer bilmiyorlarsa “Zikir ehline” yani Tevrat ve İncil âlimlerine sormaları gerektiğini emretmektedir. Kur’ân’ı Kerim’e baktığımızda zikir farklı anlamlarda kullanılıyor olsa da, söz konusu ayetler vb. ayetlerdeki²²¹ zikirden kasıt, Allah’ın elçileri aracılığıyla göndermiş olduğu tüm ilahi kitaplardır. Zikir ehlinden kasıt da, ehl-i kitap yani Yahudi ve Hristiyan din âlimleridir. Dolayısıyla ayetlerde dikkat çekilmek istenen olay şudur: Peygamberlik konusunda bir şüpheniz varsa eğer, bu konuda yeterli bilgiye sahip olan din âlimlerinize danışabilirsiniz. Ancak bazı tarikat ehli kişiler, ayetlerdeki “Bilmiyorsanız zikir

²¹⁸ Nah 16/43.

²¹⁹ Enbiya 21/7.

²²⁰ Furkan 25/7.

²²¹ Bkz: İsra 15/9, Nahl 16/44, Yasin 36/11, vd.

ehli olanlara sorun” ifadesinden kastedilenin, çok tespih çeken tarikat şeyhleri olduğunu²²² ve doğru bilginin ancak bu kişilere sorarak öğrenilebileceğini iddia etmektedirler. Ayetlerin bağlamı göz ardı edilerek yapılan bu yorumlama son derece sakıncalı olup birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Sözelimi ayetlerin bu kısmı alınıp buradan hareketle, dini bilginin en doğrusunun ledünni ilim verildiğine inanılan tarikat şeyhleri tarafından bilinebileceği iddia edilebilir.²²³

Ayet bütünlüğü gözetilmeden yapılan yorumlardan biri de Haşr suresinin yedinci ayetiyle ilgilidir. Söz konusu ayetin “*Resul size neyi veriyorsa onu alın, vermediği şeyi istemekten kaçının. Allah’ın emirlerine itaatsizlikten sakının. Zira Allah’ın azabı çok şiddetlidir*”²²⁴ kısmı parçacı anlayışla yorumlanmakta ve ayet, Hz. Peygamberin (sas) de dini konularda hüküm koyma yetkisine sahip olduğuna dair delil olarak kullanılmaktadır. Oysa ayete bir bütün olarak baktığımızda ayetin, fey ve ganimet malları hakkında olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu yüzden ayetin tam metnini verelim:

مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ *“Allah’ın o kent halkından, Resûlüne verdiği ganimetler, Allah’a, Resûlüne, ona akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara, yolcuya aittir. Ta ki içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın. Resul size neyi veriyorsa onu alın, vermediği şeyi istemekten kaçının. Allah’ın emrine itaatsizlikten kaçının”*²²⁵.

Görüldüğü üzere, sadece ayetin bir bütün olarak okunması bile konunun ne olduğunu anlamak için yeterlidir. Buna rağmen ayet bağlamından koparılmış Hz. Peygamberin (sas) de din alanında hüküm koyma yetkisine sahip olduğuna dair delil olarak kullanılmıştır.²²⁶

Hz Muhammed’in (sas) de Yüce Allah (cc) gibi din alanında hüküm koyma yetkisine sahip olup olmadığı asıl konumuz olmadığından konunun detaylarına girmiyor ve asıl konumuz olan parçacı yorumlamayla ilgili diğer bir örneğe geçmek istiyoruz.

Aynı konuyla alakalı olarak yapılan parçacı yorumlardan bir de Necm suresinin üçüncü ve dördüncü ayetleriyle ilgilidir. Söz konusu ayetler bağlamından koparılıp Hz. Muhammed’in (sas) hadislerinin de vahiy kaynaklı olduklarını ispat etmek için delil olarak kullanılmaktadır.

وَمَا يُنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ *“O heva ve hevesine göre konuşmaz”*

²²² Dilaver Selvi, *Tasavvufu Anlamanın Yolu*, www. nasihatler.com/semerkand-dergisi, erişim: 17.03.2024.

²²³ Geniş bilgi için Bkz: Öz, s. 69.

²²⁴ Haşr 59/7.

²²⁵ Haşr 59/7.

²²⁶ Mevdudi, *Sünnetin Anayasal Niteliği*, Trc. Ahmet Asrar, İstanbul: Bengisu Yayınları, 1997, s. 60; Yusuf Karadâvi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Trc. Bünyamin Erul, İstanbul: Nida Yayınları, 2013, s. 9, vd.

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ “O’nun konuştukları kendisine indirilen vahiyden başkası değildir”.²²⁷

Oysa bu ayetler, Hz. Muhammed’in (sas) vahiy meleğiyle buluşmasının anlatıldığı bir pasajda geçmektedir. Dolayısıyla ayetlerde, vahyin kaynağının bizzat Allah (cc) olduğu, Hz. Muhammed’in (sas) heva ve hevesinden uydurduğu bir şey olmadığı vurgulanmaktadır. Nitekim ayette geçen هُوَ “O” zamiri, onun konuştuğu şeyin Kur’an’ı Kerim olduğunu gösterir.²²⁸ Ezcümle ayetlerdeki vurgu, Hz. Muhammed’in (sas) hadisleriyle alakalı olmayıp, Kur’an’ı Kerim’in Allah (cc) kaynaklı bir vahiy olduğuna yöneliktir.

Bağlamından kopararak kısmî değerlendirilen diğer bir ayet de Zümer suresinin dokuzuncu ayetidir:

أَمَّنْ هُوَ قَانِثٌ أَنَّا اللَّيْلُ سَاجِدٌ وَقَائِمٌ يُحْذِرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ “Yoksa o, (kimse, mü’min) gece saatlerinde kalkan, secdeye kapanıp, kıyama durarak daima vazifesini yapan, ahireti hesaba katan ve Rabbinin rahmetini uman kimse gibi olur mu? “De ki: hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sahibi olanlar anlar”²²⁹.

Genellikle eğitim-öğretimin ya da okuma-yazma bilmenin önemine vurgu yapmak için söz konusu ayetin “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu” kısmı, hem bulunduğu ayet, hem de önceki ayetten ayrı değerlendirilir. *Kur’an’ı Anlamada Bağlam* adlı eserinde söz konusu ayeti etrafıca değerlendiren Ahmet Öz şu ifadelere yer verir:

Bilenler ile bilmeyenlerin mukayese edildiği bu ayetten kimlerin kastedildiğini anlamak için, ifadenin bulunduğu ayet ile öncesindeki sekizinci ayete bakmak gerekir. Çünkü sekizinci ayette, sadece kendisine bir musibet geldiğinde Allah’a (cc) yönelen, başka zamanlarda ise O’nun dışındakilere kulluk yapan kimselerden söz edilirken, dokuzuncu ayetin başında geceleri de dâhil olmak üzere her halükarda Allah’a (cc) yönelen kimselerden söz edilmekte, daha sonra da bu iki tip insan arasında bir mukayese yapılmaktadır. Yüce Allah (cc) bu birinci grubu cahil; ikincileri ise âlim olarak nitelemektedir. Ya da “bilenler”, bildiklerinden yararlanan ve bildikleriyle amel edenler, geceleri secde ve kıyam edenler, Allah’a (cc) kavuşacağını bilenler; “bilmeyenler”, ise bildiklerinden yararlanmayan ve bildikleriyle amel etmeyenler, sadece bela ve korku esnasında Allah’a (cc) yönelen, rahat dönemlerde ise şirk koşanlardır. Dolayısıyla bu ayetteki mukayese, okuma-yazma bilenler ile bilmeyenlerin mukayesesini değil, Allah’a (cc) gereği gibi kulluk yapanlar ile yapmayanların mukayesesidir. Diğer bir ifadeyle, nasıl bilenlerle bilmeyenler bir değil ise, aynı şekilde itaat eden ile isyankâr kimse de eşit değildir.²³⁰

²²⁷ Necm 53/3-4.

²²⁸ Ebussuûd Efendi, *İrşadu'l-Akli's-Selim İla Mezaya'l Kur'an'ı Kerim*, Beyrut: ts. 13/155; Süleyman Ateş, *Kur'an'ı Kerim tefsiri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995, 5/ 2457.

²²⁹ Zümer 39/30.

²³⁰ Öz, s. 72.

Sonuç olarak parçacı yaklaşımın en problemlili tarzı olan bu tür yorumlama, Kur'an'ı Kerim'in ciddi anlamda yanlış anlaşılmasına ve alakasız yerlerde delil olarak kullanılmasına sebep olmaktadır. Eğer ayetlerde geçen kelime veya cümlelerin sırf dilbilimsel ya da literal manaları esas alınarak yorumlanır ya da hüküm çıkarılmak istenirse, muhtemelen bu hüküm ilahi vahyin maksadıyla örtüşmeyecektir. Nitekim Konuyla ilgili olarak verdiğimiz birkaç örnek bunu açıkça ortaya koymaktadır.

2.1.2. Pasaj Bütünlüğü Gözetilmeden Yapılan Yorumlar

Uzun surelerde ayetler, belli aralıklarla belli bir konudan bahsedip bir pasaj oluştururken, kısa surelerde ise genellikle tek bir konu işlenir. Dolayısıyla belli bir konunun etrafında bir pasaj oluşturan ayetleri kendi bağlamından koparıp yorumlayamayız. Pasaj bütünlüğü gözetilmeden yapılan böyle bir yorumlama konu bütünlüğünün kaybolmasına ve ayetlerin alakasız yerde delil olarak kullanılmasına sebep olabilir. Şimdi bulunduğu pasajın genel muhtevasından koparılıp bağımsız değerlendirilen ayetlere birkaç örnek verelim.

2.1.2.1. Kur'an'ı Kerim'e Abdestsiz Dokunulabilir mi?

Pasaj bütünlüğü göz ardı edilerek değerlendirilen ayetlerden birisi de Vakıa suresinin yetmiş dokuzuncu ayetidir. Yetmiş dokuzuncu ayetin içinde bulunduğu pasaj ise 75-80. ayetlerdir. Şimdi söz konusu ayetleri pasaj bütünlüğü içinde değerlendirmeye çalışalım.

فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ “Hayır, yıldızların yerlerine yemin ederim”

وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ “Bilirsiniz bu büyük bir yemindir”

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ “O elbette şerefli bir Kur'an'dır”

فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ “Korunmuş bir kitaptır”

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ “Ona temizlenenlerden başkası el süremez”

”O, alemlerin Rabbinden indirilmiştir”²³¹.

Kur'an'ı Kerim'in kendi kendini tefsir eden özelliğini de göz önünde bulundurarak yukarıdaki ayetler ile Şuara suresinin 210-212. ayetlerini birlikte değerlendirmemiz gerekir.

Şuara 26/210-212.

وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ “Onu şeytanlar indirmedir”

”Kaldı ki bu iş onların yapabileceği bir iş değildir, zaten güçleri de yetmez”

”Şüphesiz onlar vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır”

²³¹ Vakıa 56/75-80.

Vakıa suresinin söz konusu ayetleriyle ile bu ayetlerde, Kur'an'ı Kerim'in levh-i mahfuzda korunmuş olduğu, şeytanların ve cinlerin o asıl kaynağa ulaşp her hangi bir müdahalede bulunamayacağı, isteseler de buna güçlerinin yetemeyeceği anlatılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu ayetlerin, müşriklerin Kur'an'ı Kerim'in kaynağı hakkında ortaya attıkları ifiralara bir cevap niteliğinde indirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hakka suresinin şu ayetleri de anlatılanları teyit etmektedir:

فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ “Andolsun gördüklerinize”

وَمَا لَا تُبْصِرُونَ “ve görmediklerinize”

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ “Kuşkusuz Kur'an, şerefli bir Peygamberin Allah'tan getirdiği söz dür”

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ “O bir şair sözü değildir, siz çok az inanıyorsunuz”

وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ “Bir kahin sözü de değildir, ne de az düşünüyorsunuz”

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Alemlerin Rabbi tarafından indirilmedir”²³².

Bu ayetlerde de açıkça görüldüğü gibi, Kur'an'ı Kerim'in Hz. Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e indirildiği, Hz. Muhammed'in dahi ona ekleme-çıkarma yapmak suretiyle bir müdahalede bulunmasının mümkün olamayacağı, vahiy olayının tamamen Allah'ın (cc) bilgisi ve gözetimi çerçevesinde gerçekleştiği anlatılmaktadır.²³³

Kanaatimizce “Kur'an” kelimesi, Fatiha suresiyle başlayıp Nas suresi ile biten ve şuan elimizde mevcut olan Kur'an'ı Kerim'in tamamı olarak algılandığı için abdestsiz dokunulamayacağı iddiasında bulunulmuştur. Oysa hadis kaynaklarına baktığımızda Kur'an'ı Kerim'in tek bir ayeti için de “Kur'an” ifadesi kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim hadis kaynaklarında “Benim hakkımda Kur'an nazil olacak diye korktum”²³⁴ gibi hadisler yer almaktadır. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'e abdestsiz dokunulamayacağına delil olarak gösterilen ayetlerin indiği dönemde Kur'an'ı Kerim sayfaları, yazı malzemesinin ve okur-yazar sayısının azlığı sebebiyle pek yaygın değildi.²³⁵

Vakıa suresinin yetmiş dokuzuncu ayetindeki “لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ” ifadesiyle neyin veya kimlerin kastedildiği de diğer bir tartışma konusudur.

²³² Hakka 69/38-47.

²³³ Öz, s. 78.

²³⁴ Buhari, *Sahihü'l-Buhari*, Meğazi Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Daru'l-Hadis, Kahire, 2006, 4177, 5/126.

²³⁵ Ali Akpınar, *Mushafa Abdestsiz Dokunma Meselesi*, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/1, 2001, s. 88.

İbn Abbas,²³⁶ Taberi²³⁷ ve İbn Kayyım gibi pek çok müfessir, “لَا يَمَسُّهُ” ifadesindeki “hu” zamiriyle kastedilenin levh-i mahfuz olduğunun söylemişlerdir. Buradaki “La”nın olumsuzluk edatı olduğunu ifade eden müfessirlerin yanında, nehiy “La”sı olduğunu söyleyerek yasaklama ifade ettiğinin söyleyenler de olmuştur.²³⁸

”لَا يَمَسُّهُ” ifadesindeki “Mess” kelimesi sözlük olarak, dokunma, cinsel dokunma, tutma, elle tutma, hastalık isabet etme gibi anlamlar ifade eder.²³⁹ Kur’an’ı Kerim’de kelimenin geçtiği ayetlere baktığımızda, hastalanma, وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ “Eyyub da: başıma bir bela/hastalık geldi, sana sığındım, sen merhametlilerin en merhametlisisin diye rabbine nida etti”.²⁴⁰ Sıkıntı, وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَنْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ “Bir de dediler ki, bize sayılı birkaç günden başka asla ateş azabı dokunmaz. De ki; siz Allah’tan bir söz mü aldınız? Böyle ise Allah sözünden dönmez. Yoksa siz Allah’a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”²⁴¹ ve Cinsel temas, لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرَهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ “Eğer onları kendilerine dokunmadan önce boşar ve mehri de kesmiş bulunursanız, o zaman borç, o kestiğiniz miktarın yarısıdır. Ancak kadınlar veya nikâh akdini elinde bulunduran kimse bağışlarsa başka. Ey erkekler sizin bağışlamanız ise takvaya daha yakındır. Aranızdaki fazileti unutmayın. Şüphesiz ki Allah, her ne yaparsanız hakkıyla görür”²⁴² gibi anlamlarda kullanıldığını görürüz. Müfessirler arasında tam bir ittifak sağlanamamış olsa da çoğunluğu bu kelimeye elle tutma, dokunma anlamlarını vermişlerdir.²⁴³

Kur’an’ı Kerim’e abdestsiz dokunulabilir mi tartışmasının odak noktasını “el-Mutahherûn” ifadesi oluşturmaktadır. Bazı müfessirler burada kastedilenin hem ruhen hem de manen temizlenmiş melekler²⁴⁴ olduğunu ifade ederken, diğer bir kısmı ise gusûl ve abdestsizlikten temizlenmiş insanlar olduğunu söyler.²⁴⁵

Bazı müfessirler burada kastedilenin genel bir temizlik olduğunu, Müslüman olan her insanın zaten temiz olduğunu, dolayısıyla buradaki necasetin/kirliliğin şirk gibi hükmi bir kirlilik olduğunu ifade ederler. Bu görüşlerine de Tevbe suresinin 28. ayetini delil gösterirler:

²³⁶ Abdullah İbn Abbas, *Tenviru’l-Mikbas min tefsiri İbn Abbas*, Derleyen, Muhammed b. Yakup el-Fîruzabadi, Lübnan: Daru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2011, s. 574.

²³⁷ Taberi, *Camîu’l-Beyan an Te’vili âyil-Kur’an*, Thk. İslam Mansur Abdulhamid, vd. Kahire: Daru’l-Hadis, 10/648.

²³⁸ Bkz: Öz, s. 80.

²³⁹ İbn. Manzur, 5/4201.

²⁴⁰ Enbiya 21/83.

²⁴¹ Bakara 2/80.

²⁴² Bakara 2/237.

²⁴³ Bakara 2/80, 237 âyetlerde geçen “**mess/dokunma**” kelimelerinin açıklamaları için bkz: Haliloğlu, Hasan, *İci Tefsiri’nin Tahkikli Neşri, Tahkîku’t-Tefsîrî Tekvîrî’t-Tenvîr, Fâtîha ve Bakara Sûreleri*, s. 345, 687, Ebû’l-Fadl Adudüddîn Abdurrahman el-İcî, Ağustos-2002, İstanbul, Ravza Yayın ve Matbaacılık.

²⁴⁴ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Thk. Ahmed Ferit, Daru’l-Kutubîl-İlmiyye, Beyrut: 2003, 3/318, Kurtubi, *el-Camiu li Ahkam’l-Kur’an*, Thk. Abdullah b. Abdu’l-Hasan, et-Türki, Müessesetu’Risale, Beyrut: 2006, 20/221.

²⁴⁵ el-Cessas, *Ahkamu’l-Kur’an*, Thk. Muhammed Sadık, Darû İhyaû Turası’l-Arabi, Beyrut: 1992, 5/300.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Ey iman edenler, müşrikler bir pisliktirler. Artık bu yıldan sonra Mescid-i Harama yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız Allah sizi dilediğinde lütuf ve ihsanıyla zenginleştirecektir. Allah gerçekten âlimdir, hâkimdir”.²⁴⁶

Sonuç olarak, ahkâm ifade eden ayetler daha çok Medine döneminde nazil olmuş iken, Kur'an'ı Kerim'e abdestsiz dokunulmasının haram olduğuna delil olarak gösterilen söz konusu ayet Mekke döneminde inmiştir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Sure ve ayetler sadece nazil oldukları yer ve zaman bakımından değil aynı zamanda ihtiva ettikleri özellikleri açısından da Mekkî ve Medenî diye bir tasnife tabi tutulmuşlardır. Nitekim Mekkî ve Medenî surelerin bazı özellikleri vardır ki bu özellikleri daha önce ayrıntılı bir şekilde ele almıştık. Dolayısıyla Hz. Peygamber hayattayken bile Kur'an'ı Kerim iki kapak arasına alınıp kitap haline getirilmemişken, Mekke döneminin ilk zamanlarında inen söz konusu ayetin Mushaf'a abdestsiz olarak dokunmanın yasak olduğuna delil göstermek kronolojik olarak da tarihi gerçeklikle çelişmektedir. Diğer yandan, Vakıa suresi Mekke'de inmiş bir sure iken, namaz abdesti almayı emreden Maide suresinin altıncı ayeti Medine döneminde inen ayetlerdendir. Eğer söz konusu ayette bahsedilen şey elimizdeki Mushaf olsaydı, onun saklanması ve gizlenmiş olmasının bir anlamı olmazdı. Çünkü Yüce Allah, onu herkese tebliğ ve tebyin için Hz. Peygamber'e (sas) göndermiştir.

2.1.2.2. Müminler Dahi Herkes Cehenneme Girecek mi?

Pasaj bütünlüğü gözetilmeden değerlendirilen ayetlerden birisi de Meryem suresinin yetmiş birinci ayetidir. Söz konusu ayeti kerimde “İçinizden oraya (Cehenneme) girmeyecek kimse kalmayacak” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla müminler dahi herkes cehenneme girecek mi?

وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا “İçinizden hiçbirisi istisna edilmemek üzere mutlaka herkes cehenneme varacaktır. Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükmüdür”²⁴⁷.

Söz konusu ayetin öncesinde cehennem ehlinin özelliklerinden bahsedilmekte, devamındaki ayetten hareketle de ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا “Sonra Allah'tan korkup sakınanları kurtaracağız ve zalimleri de toptan cehennemde bırakacağız”²⁴⁸ takva sahibi olanların ise bu durumdan kurtulacakları ifade edilmektedir. Dolayısıyla ister mümin, ister kâfir, ister takva sahibi olsun ya da olmasın istisnasız tüm insanların cehenneme bir şekilde girecekleri gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bazı müfessirlerin “وَارِدُهَا” ifadesini girmek değil de uğramak şeklinde yorumlamış olmaları da bu çelişik durumu değiştirmemektedir. Şimdi ilgili ayetleri (Meryem 66-72) pasaj bütünlüğü içinde incelemeye çalışalım.

²⁴⁶ Tevbe 9/28.

²⁴⁷ Meryem 19/71.

²⁴⁸ Meryem 19/72.

“Halbuki insan şöyle der: ben öldüğüm zaman, ileride gerçekten diri olarak mezardan çıkarılacak mıyım”

“İnsan düşünmez mi ki, daha önce hiçbir şey değilken biz onu yaratmışızdır”

“Rabbine andolsun ki, biz onları şeytanları ile beraber elbette ve elbette mahşerde toplayacağız. Sonra onları muhakkak cehennemin etrafında dizleri üstü hazır bulunduracağız”

“Sonra her zümreden Rahmana karşı en ziyade isyankar hangileri ise, muhakkak ayırıp atacağız”

“Sonra o cehenneme atılmaya layık olanların kimler bulunduğunu elbette biz daha iyi biliriz”

“İçinizden hiç biri istisna edilmemek üzere mutlaka herkes cehenneme varacaktır. Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükmüdür”.

“Sonra Allah’tan korkup sakınanları kurtaracağız ve zalimleri de toptan cehennemde bırakacağız”²⁴⁹.

İlgili ayetleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde ilk ayetten itibaren yeniden dirilişi inkâr edenlerden bahsedildiği, dolayısıyla bu inkârlarına karşılık mahşerde şeytanlarıyla beraber bir arada olacaklarının anlatıldığı, daha sonra tüm inkârcıların inkârları ölçüsünde cehenneme atılacakları ve hiçbir inkârcının cehenneme girmekten kurtulamayacağının ifade edildiği görülecektir. Takva sahiplerinin ise inkârcıların düştüğü bu alçaltıcı durumdan kurtulacakları ifade edilmektedir. Ezcümle söz konusu ayetteki “sizden/içinizden” diye ifade edilenlerin inkârcılar olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.²⁵⁰

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi söz konusu ayet bağlamından kopararak ister takva sahibi olsun ya da olmasın tüm insanların bir şekilde cehenneme gireceği şeklinde yorumlanmaktadır. Oysa Kur’an’ı Kerim’in hiçbir yerinde takva sahibi olanların mutlaka cehenneme gireceklerinden bahsedilmemekte, aksine birçok ayette takva sahiplerine bahsedilen nimetlerden bahsedilmekte ve takva sahibi olan müminlerin kalacakları yerin cennet yurdu olduğu vurgulanmaktadır.²⁵¹

Sonuç itibarıyla, bazı ayetleri yüzeysel yorumlayarak tüm insanlar cehenneme girecektir gibi genellemeci bir yaklaşımda bulunmanın Kur’an’ı Kerim’in ruhuna uygun düşmediği bir gerçektir. Çünkü Kur’an’ı Kerim’in pek çok ayetinde Allah’a (cc) iman etmiş ve imanına uygun bir hayat yaşamış insanların cehennemden uzak tutulacakları müjdelendir.

²⁴⁹ Meryem 19/66-72.

²⁵⁰ Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, Trc. Heyet, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, 3/209.

²⁵¹ Nebê 78/31-40, Râd 13/35, Zümer 39/20, vd.

Birkaç örnek:

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ “Kendilerine güzel sonuç takdir edilmiş olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar”²⁵²

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَتَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ “Bunlar cehennemin uğultusunu bile duymazlar. Canlarının istediği şeyler içinde temelli kalırlar”²⁵³

وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى “Takva sahipleri ondan (cehennemden) uzak tutulurlar”²⁵⁴

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلُّهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ “Allah’tan hakkıyla korkanlara vaat olunan cennetin misali şöyledir: altında ırmaklar akar durur, yemişleri ve gölgelikleri sürekli. İşte bu, takva yolunu tutanların akıbetidir. Kâfirlerin akıbeti de ateştir”.²⁵⁵

Söz konusu ayetle (Meryem 19/71.) ilgili Zemahşeri (ö. 538/1144) şöyle demektedir: sözü edilen ayetle sadece inkârcılar kastedilirse şayet, o zaman “muttakileri kurtarırsınız” kısmını, “inkârcıların cehenneme girmesinin ardından muttakiler de cennete sevk edilir” şeklinde yorumlamak gerekir.²⁵⁶

Kur’an’ı Kerim’e baktığımızda, sözü edilen ayetle ilgili tartışmaların odak noktasını oluşturan (وَارِدُهَا) ifadesinin “Duhul” yani girme anlamında kullanıldığını görürüz.²⁵⁷ Nitekim Yüce Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ “Siz ve Allah’tan başka taptıklarınız, cehennemin yakıtısınız; oraya gireceksiniz”²⁵⁸.

Kur’an’ı Anlamada Bağlam adlı eserinde konuyu genişçe ele alan Ahmet Öz, bazı müfessirlerin ayette geçen “vurut” ifadesine, uğramak, oradan geçmek, cehennemin kenarında olmak, oradaki manzarayı görmek, oraya yaklaşmak, hesap meydanında olmak, sırat köprüsünden geçmek gibi anlamlar verdiklerini aktarır.²⁵⁹ Delil olarak da şu ayetleri zikretmişlerdir:

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَةً “Daha sonra bir kafile gelmiş, sucularını (varidlerini) de göndermişlerdi. Sucu kuyuya vardı, kovasını saldı”²⁶⁰. Yanına varma, yaklaşma anlamında kullanılan ifadeye göre sucu, kuyuya girmemiş, kuyunun yanına varmış ya da yaklaşmıştır.

²⁵² Enbiya 21/101.

²⁵³ Enbiya 21/102.

²⁵⁴ Leyl 92/17.

²⁵⁵ Râd 13/35.

²⁵⁶ Zemahşeri, *el-Keşşaf an Hakâiki Gavamizi t-Tenzil ve Uyuni l-Ekavili fi Vücûhi t-Tevil*, Thk. Muhammed Abdusselam Şahin, Beyrut: 1995, 3/34.

²⁵⁷ Bkz: Enbiya 21/98, Hud 11/98, Meryem 19/71.

²⁵⁸ Enbiya 21/98.

²⁵⁹ Öz, s. 90.

²⁶⁰ Yusuf 12/19.

وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِّنَ النَّاسِ يَسْكُنُونَ *“Musa, Medyen suyuna varınca orada hayvanlarını sulayan birçok insan buldu”*²⁶¹ Hz. Musa’nın, Hz. Şuayb’ın kızlarıyla karşılaşması olayı anlatılırken, *vurut* ifadesi ile yanına yaklaşma, kenarına gelme manası kastedilmiştir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi ayetteki “*vurut*” ifadesi farklı şekillerde te’vil edilmiştir. Kanaatimize göre bu te’viller arasında akla en yatkın olanı ise, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Kur’an Yolu* adlı tefsirde yapılan te’vildir. *Kur’an Yolu* adlı tefsirde “*vurut*” ifadesine uğramak, varmak anlamı verilerek şöyle denilmektedir: “*İçinizden oraya (cehenneme) varmayan hiçbir kimse yoktur*” mealindeki ayet üç türlü yorumlanabilir: a) burada bahsedilenler sıratтан geçenlerdir. Mümin olsun kâfir olsun, bütün insanlar cehennemin üzerinde kurulmuş olan sırat köprüsünden geçmek zorunda oldukları için, oraya uğramış, varmış sayılırlar. Ancak 72. ayete göre “kötülükten sakınanlar” cehennemden esirgenirken “zalimler diz üstü çökmüş olarak” orada bırakılacaktır. b) maksat kâfirlerdir ve bunlar cehenneme gireceklerdir. c) Potansiyel olarak her insan ameline göre cennete olduğu kadar cehenneme de girebilecek durumdadır.²⁶²

Yine bu görüşü destekler nitelikte Ahmet İbni Mesud’un Hz. Peygamber’den şu hadisi rivayet eder: “*Orada insanlar ateşin etrafında ayakta dururlar. Daha sonra amellerine göre kimisi şimşek gibi, kimisi rüzgâr gibi, kimisi kuş gibi, kimisi de en hızlı giden deve gibi hızlı geçip gider. Kimisi koşar, nihayet onlardan en son gelecek kişinin ışığı parmaklarının ucunun bulunduğu yere varacaktır. İnsanlar oradan geçerken sırat sağa sola meyledecektir. Sırat oldukça kaygan ve kaydırıcı bir zemindir. Onun üstünde deve dikenini gibi dikenler vardır. Etrafında da melekler durmaktadır. Bu meleklerin yanında ateşten kancalar vardır. Melekler o kancalarla onları yakalarlar*”. Dolayısıyla herkes oraya uğrayacak ancak müminler oradan amelleri nispetinde uzaklaşıp ayrılacaklar.

Sonuç itibarıyla, (وَارْدُهَا) ifadesine uğramak, oradan geçmek, müşahade etmek, yaklaşmak, köprüden geçmek gibi farklı anlamlar verilmiş olsa da söz konusu ayet bulunduğu pasaj bağlamında değerlendirildiğinde, müşrik ve inkârcılardan bahsettiği görülmektedir. Ayrıca (وَارْدُهَا) ifadesinden kastedilen şey, bir tür müşahade olmalıdır. Zira bazı ayetlerde²⁶³ cehennemliklerin cennet ehlinde yiyecek-içecek istemek gibi bazı taleplerde bulundukları ifade edilir:

وَنَادَىٰ اصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَقْبِضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ *“Cehennemdekiler, Cennettekiler: bize biraz su akıtın veya Allah’ın size verdiği rızıktan bize de verin diye seslenirler. Cennettekilerde, Allah, bunların ikisini de kâfirlere haram kıldı derler”*²⁶⁴.

²⁶¹ Kassas 28/23.

²⁶² Hayrettin Karaman, M. Çağmıcı Vd. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, 3/522-523.

²⁶³ A’raf 7/50.

²⁶⁴ A’raf 7/50.

2.1.2.3. Kur'an'ı Kerim'de Ruh'un Mahiyeti

“Revh” kökünden türemiş bir isim olan Rûh kelimesi, genellikle canlılarda hayatiyet sağlayan bir unsur/öge olarak tanımlanmıştır.²⁶⁵ Farklı tanımları yapılmakla birlikte âlimlerin çoğuna göre şöyle tarif edilmiştir: “Ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından insanın bedenine üflenene ve ölümü anında insanın bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikat”.

Çeşitli terkiplerle yaklaşık yirmi ayette geçen ruh kelimesinin geçtiği ayetlerden birisi de İsra suresinin 85. ayetidir:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا “Sana ruhtan soruyorlar. De ki: ruh Rabbimin bildiği bir iştir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir”²⁶⁶.

Bu ayette geçen ruh ifadesi, canlılarda hayatiyet sağlayan ve ölümlerinde insanın bedeninden ayrıldığı kabul edilen ruh anlamında yorumlanmakta, aynı zamanda ruhun mahiyetini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğine delil olarak kullanılmaktadır.²⁶⁷ Oysa Kur'an'ı Kerim'de ruh ifadesinin farklı anlamlarda kullanıldığı bilinen bir hakikattir.

Örneğin:

1. Vahiy: وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا “İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik”²⁶⁸.

2. Canlılarda hayati fonksiyon sağlayan unsur: فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ “Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın”²⁶⁹.

3. Hz. Cebrail: تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ “Melekler ve ruh (cebrail) o gece Rablerinin izniyle her iş için inerler”²⁷⁰.

4. Hz. İsa: إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقِيَهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ “Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın elçisi, Meryem'e atılmış olduğu kelimesi ve O'ndan bir ruhtur”²⁷¹.

Müfessirler, üzerinde durduğumuz ayetin hem sebep-i nüzulü²⁷² hem de ruhun ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Örneğin İbnü'l-Cevzi (ö. 597/1201), söz konusu ayetteki ruh ifadesine altı farklı mana verildiğini ifade ederek onları şöyle sıralar:

²⁶⁵ Râgıp el-isfahani, “rvh” md. İbn Manzûr, “rvh” md.

²⁶⁶ İsra 17/85.

²⁶⁷ Zemahşeri, 2/663, Yazır, 5/3199, Diyanet, Kur'an Yolu, 3/517.

²⁶⁸ Şûrâ 42/52.

²⁶⁹ Hicr 15/29.

²⁷⁰ Kadir 97/4.

²⁷¹ Nisa 4/171.

²⁷² İbn Abbas, s. 305, Zemahşeri, 2/663.

Canlılarda hayatiyet sağlayan unsur, melek, Cebrail, Kur'an, Hz. İsa ve insanoğluna benzer bir varlık.²⁷³

Râzi, söz konusu ayetteki ruh ifadesiyle ilgili ayetlerin siyak-sıbakını gerekçe göstererek şunları söyler: ruhtan kasıt Kur'an'ı Kerim'dir. Çünkü aynı surenin hem 82. ayetinde²⁷⁴ hem de 88. ayetinde²⁷⁵ Kur'an'ı Kerim'den bahsedilmektedir. Dolayısıyla söz konusu ayetin bir bütünlük arz etmesi için buradaki ruh ifadesinden Kur'an'ı Kerim'in kastedilmiş olması gerekir. Çünkü müşrikler Kur'an'ı Kerim'in kaynağı hakkında bazı asılsız iddialarda bulunmuş ve buna dair bazı sorular sormuşlardır. Bunun üzerine Yüce Allah (cc) onlara cevaben “*De ki: ruh Rabbimin bildiği bir iştir*” diye cevap vermiştir. Yani Kur'an'ı Kerim, onların iddia ettiği gibi ne şüirdir²⁷⁶ ne de kâhin sözüdür. O Âlemlerin Rabbi emriyle ortaya çıkarılmış ilahi bir vahiydir.

Mevdûdî de, söz konusu ayette geçen ruh ifadesiyle vahiy meleğinin kastedildiğini ifade ederek şunları söylemektedir: ilgili ayeti pasaj bütünlüğü içinde değerlendirirsek ruhtan kastın vahiy meleği olduğunu anlarız. Çünkü müşrikler Kur'an'ı Kerim'in kaynağı hakkında şüphe edip onu nereden alıyorsunuz diye sorarlardı. Bunun üzerine Yüce Allah (cc) ey Muhammed (sas) bu insanlar sana ruhtan yani Kur'an'ı Kerim hakkında soru soruyorlar. “*De ki: ruh Rabbimin bildiği bir iştir*” fakat sizin bilginiz o kadar az ki beşer sözü ile ilahi vahyi birbirinden ayırt edemiyorsunuz. Kur'an'ı Kerim hakkında asılsız iddialarda bulunmanızın sebebi budur işte.²⁷⁷

Süleyman Ateş ise, “*Uyarıcılardan olman için onun senin kalbine güvenilir ruh indirdi*”²⁷⁸ gibi ayetleri delil göstererek söz konusu ayette geçen ruh ifadesiyle vahiy meleğinin kastedildiğini ifade etmektedir. Çünkü bu gibi ayetlerde Kur'an'ı Kerim'i ruhun vahyettiği anlatılınca hem inananlar hem de inkârcılar Hz. Peygamber'den (sas) kendisine vahiy getiren ruhun mahiyetini sormuşlardır. Bunun üzerine Yüce Allah (cc) onlara cevaben “*De ki: ruh Rabbimin bildiği bir iştir*” diye cevap vermiştir.

Süleyman Ateş, aynı ayetin mealini verirken de şu ifadelere yer verir: “Ruh Allah'ın (cc) emrinden, yani O'nun yaratma işlerindendir. Onun mahiyetini ancak Allah (cc) bilir. Ruhun kendisini göremiyorsak da varlığını, yaptığı işlerden anlıyoruz. Allah'a en yakın yaratık ruhtur. Ruh, hayat kaynağıdır, her şeye canlılık veren odur. Burada ruhun, Peygamber'e (sas) vahiy getiren Cebrail olması daha güçlü bir olasılıktır”.

Sonuç itibarıyla, İsra suresinin seksen beşinci ayetindeki “ruh” ifadesinden kasıt, ya Kur'an'ı Kerim ya da Vahiy getiren melektir. Ayetin bağlamına uygun mana bu olmasına

²⁷³ İbnu'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Thk. Abdurrezzak el-Mehdi, Beyrut: Daru'Kütübü'l-Arabi, 2001, 3/50.

²⁷⁴ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

²⁷⁵ قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

²⁷⁶ Yâsin 36/39.

²⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, Trc. Muhammed Han Kayani, vd., İstanbul: İnsan Yayınları, 3/121.

²⁷⁸ Şuara 26/193-194.

rağmen genellikle ayet bağlamından kopararak canlılarda hayatiyet sağlayan ruh anlamında yorumlanmaktadır.

2.1.3. Sûre Bütünlüğü Gözetilmeden Yapılan Yorumlar

Birinci bölümde Mushafın Tertibi başlığı altında da ifade ettiğimiz gibi surelerin tertibinin tevkifi mi yoksa icthadi mi olduğu Kur'an'ı Kerim'i doğru anlamayı yakından ilgilisidir. Diğer taraftan surelerin uzun ya da kısa oluşları da bu doğru anlamayı etkilemektedir. Zira uzun sureler parçalar halinde nazil olup birkaç konudan bahsederken, kısa sureler ise tek bir konudan bahsetmektedir. Dolayısıyla surelerdeki ayet gruplarını muhtevassından ayırıp bağımsız değerlendirmek birçok probleme sebep olabilir. Konuyla ilgili birkaç örnek verelim.

2.1.3.1. “Dilini Aceleyle Kımıldatma” Ayetinin Muhatabı Kim?

Kırk ayetten oluşan Kıyamet suresi, genellikle kıyametten, kıyamet günü yaşanacak bazı olaylardan, dünya sevgisinden, insanın can çekişmesinden ve bir damla spermden yaratılmış olmasından bahseder. Neredeyse baştan sona Kıyametten ve Kıyamet günü yaşanacak bazı olaylardan bahsettiğini ifade edebileceğimiz surenin on altıncı ayeti ile on dokuzuncu ayetleri arasındaki ayet grubunun, Hz. Peygamber'in (sas) vahiy esnasında vahyedilen ayetleri unutmamak için dilini kımıldatması olayından bahsettiği iddia edilmektedir. Oysa söz konusu ayetlerin bağlamı dikkate alındığında konu zannedildiği gibi değildir. Zira baştan sona tek bir konudan bahseden bir surenin birkaç ayetini muhteva dışına çıkararak değerlendirmek pek makul görünmemektedir. Bu yüzden sure bütünlüğü içinde söz konusu ayetleri değerlendirmeye çalışalım.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ “Sana vahyedileni unutmamak için tekrarlarlarken hemen anında bellemek için dilini kımıldatma”

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ “Kuşkusuz onu toplamak ve okumak bize aittir”

فَإِذَا قَرَأْتَ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ “O halde biz onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et”

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ “Sonra onu açıklamak da bize aittir”²⁷⁹.

Müfessirlerin büyük çoğunluğu²⁸⁰ tarafından kabul edilen yoruma göre, Yüce Allah (cc) söz konusu ayetlerde, Hz. Peygamber'i (sas) vahiy nasıl alması gerektiği konusunda uyarmaktadır. Örneğin Taberi, İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet nakletmektedir: Hz. Peygamber, (sas) Cebrail kendisine vahiy getirdiğinde nazil olan vahiy hemen ezberlemek için dilini ve dudaklarını kımıldatıyor, bu da onu sıkıntıya sokuyor ve bu sıkıntı yüzünde beliriyordu. Bunun üzerine Yüce Allah, (cc) “Dilini kımıldatıp durma...” ayetlerini indirdi.

²⁷⁹ Kıyamet 75/16-19.

²⁸⁰ Taberi, 11/236-238, Zemahşeri, 4/648-649, Mûkatil b. Süleyman, 3/322-323.

Sûyutî, *el-İtkan* adlı eserinde söz konusu ayetlerle ilgili şu ifadelere yer verir: Kıyamet suresi baştan sona kıyamet ahvalinden bahsederken, arada vahyin inzaliyle irtibatlandırılan bu ayetlerin gelmesi bazı râfizilerin bu ayetleri sureden çıkarmalarına sebep olmuştur.²⁸¹

Râzi ise söz konusu ayetlerin tefsirini yaparken şöyle bir yorum aktarmaktadır: Allah'ın, (cc) “*Dilini aceleyle kımıldatma*” hitabı Hz. Peygamber’e (sas) yapılmış bir hitap değil, aksine bu, *يُنَبِّئُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ* “*O gün insana yaptıkları ve erteledikleri haber verilir*”²⁸² ifadesindeki insana yapılmış bir hitaptır. Dolayısıyla bu, o insana, amellerinin kötü olduğu haber verildiğinde söylenmiş bir sözdür. Zira ona amel defteri gösterilerek kitabını oku, bugün hesap sorucu olarak nefsin sana yeter denilecek. O da, o günün dehşetinden kekelemeye başladığında “*Dilini aceleyle kımıldatma*” denilecek. Nitekim Yüce Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

“*Biz her insanın kuşunu*” *وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عَقِبِهِ* *وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا* (yapıp ettiklerini, amel defterini) kendi boynuna doladık, kıyamet gününde onun için açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız”

“*Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter deriz*”²⁸³.

Tabersi, Ebu'l-Kasım el-Belhî'den şu yorumu aktarmaktadır: buradaki hitap o gün amelleriyle yüzleşen insana yapılmaktadır. İnsan amel defterini açıp okumaya başladığında yapıp ettikleri hata ve günahlardan dolayı dehşete kapılıp kekelemeye başlar. Bunu üzerine Yüce Allah (cc) tarafından “*Dilini aceleyle kımıldatma*” denilerek ikaz edilmektedir.²⁸⁴

Câbiri ise, bazı müfessirlerin söz konusu ayetleri ara cümle (cümle-i muterize) olarak değerlendirmelerini doğru bulmadığını ifade ederek şöyle demektedir: Hz. Peygamber, (sas) inen ayetleri surelere yerleştirirken konu bütünlüğüne dikkat eder ve vahiy kâtiplerine de bu yönde talimat verirdi. Dolayısıyla söz konusu ayetler eğer bu yönde inmiş olsaydı Hz. Peygamber (sas) tarafından konu bütünlüğüne uygun bir sureye yerleştirilirdi.²⁸⁵

Sonuç itibarıyla, ayetlerin öncesinde kıyamet ve kıyamet günü yaşanacak olan durum tasvir edilirken birden sözün değiştirilmesi ve başka bir konuya geçilmesi oldukça uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir. Zira surenin bu bölümünde, yargılayanla yargılanan arasındaki diyaloga yer verilmektedir. Amel defterinin ortaya konmasıyla başlayan bu diyaloga göre, yargılanan kişi amel defterinin içeriğini gördüğünde, mazeretlerini ileri sürerek özür dilemekte, fakat ne mazeretleri ne de özrü kabul edilmektedir. Üstelik acele edip de amel defteri ile ilgili olarak yanlış bir şey söylememesi için de ikaz edilmektedir. Bu durum, mahkemede yargılanan bir suçlunun durumuna benzer. Mahkemede ortaya konulan kanıtlardan, haksız olduğunu

²⁸¹ Sûyutî, 2/277.

²⁸² Kıyamet 75/13.

²⁸³ İsra 17/13-14.

²⁸⁴ Tabersi, *Mecmeu'l-Beyan*, Thk. İbrahim Şemsüddin, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts. 10/154.

²⁸⁵ Geniş bilgi için bkz: Öz, s. 113.

anlayan bir suçlu, birtakım mazeretler ileri sürmeye, özür dilemeye ve yalvarmaya başlar. Fakat çok geçmeden susturulur, aleyhinde toplanan kanıtların yeterli olduğu, mahkeme esnasında bunların kendisine açıklandığı hatırlatılarak, hakkındaki karar yüzüne karşı okunur.

2.1.3.2. “Yazıklar Olsun O Namaz Kılanlara” Ayetinin Muhatabı Kim?

Nerede nazil olduğu ile ilgili farklı görüşler bulunan²⁸⁶ Mâun Suresi, yedi ayetten oluşmaktadır. Surenin ilk üç ayetinde müşriklerden, yetimi itip kakan ve yoksula destek olmayı özendirmeyen kimselerden bahsedilirken, dördüncü ayetten itibaren surenin genel muhtevasının dışına çıkılarak namazlarına gereken hassasiyeti göstermeyen kimselerin kınandığı iddia edilmektedir. Delil olarak da surenin 4-7. ayetleri kullanılmaktadır. Burada farklı görüşlerin odak noktasını oluşturan ifade, dördüncü ayetteki “musallin” ifadesidir. Zira müfessirlerin çoğu tarafından “namaz kılanlar” şeklinde yorumlanmıştır. Kanaatimizce böyle yorumlanmasının sebebi, salât kelimesinin Kur’an’ı Kerim’de en çok namaz anlamında kullanılıyor olmasındandır. Farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olan diğer bir ifade ise “veyl” ifadesidir. İddia edildiği gibi burada namazlarına gereken özeni göstermeyenler en ha fîf tabiriyle “yazıklar olsun” denilerek kınanmaktadır. Oysa “veyl” kelimesinin Kur’an’ı Kerim’deki kullanımlarına baktığımızda, kusurlu namaz kılan birinin böyle kınanması kabul edilebilir bir şey değildir. Şimdi söz konusu ayetlerin metnini vererek tüm bu iddiaların doğruluğunu anlamaya çalışalım.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki”

الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ “Onlar namazlarını ciddiye almazlar”

الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ “Onlar namazlarıyla gösteriş yaparlar”

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ “Ufacık bir şeyi bile ödünç vermezler”²⁸⁷

Daha önce sürenin nerede nazil olduğuyla ilgili farklı görüşlerin olduğunu ifade etmiştik. Bazı müfessirler surenin tamamının bir defada ve Mekke’de, bazıları da dördüncü ayete kadar olan kısmının Mekke’de, ondan sonraki kısmının ise Medine’de indiğini ifade etmektedirler. Müfessirler arasındaki bu ihtilafların sebebi “salât” ve “musallin” ifadelerine namaz ve namaz kılanlar anlamları verilmesi sebebiyle olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü mezkûr ifadelerin yer aldığı ayetlerin Medine döneminde nazil olması ihtimali daha yüksektir. Ancak bu yaklaşımın sure bütünlüğünü göz ardı ettiği ve her bir ayeti atomize ederek pek de doğru bir yaklaşım sergilemediği söylenebilir.²⁸⁸

Burada dikkat çekmek istediğimiz konu “salât” ve “musallin” ifadelerinin ne anlama geldiği hususudur. Müfessirlerin çoğu, “Onlar namazlarıyla gösteriş yaparlar” ayetini delil göstererek “musallin” ifadesiyle, namazlarıyla gösteriş yapan münafıkların kastedildiğini ifade

²⁸⁶ İbn Abbas, s. 660, Suyûti, 1/25,

²⁸⁷ Mâun 107/4-7.

²⁸⁸ Öz, s. 123.

etmektedirler. Ancak gerek siyer ve gerekse hadis kaynaklarında Mekke döneminde münafıkların varlığından bahsedilmemektedir. Güçlünün yanında durmayı hayat felsefesi haline getirmiş olan münafıklar, maddi menfaatlerin olduğu zamanda ortaya çıkarlar. Medine’de Müslümanların güç kazanıp devlet haline gelmiş olduklarını düşünürsek münafıkların ortaya çıkması ancak Medine’de mümkün görünmektedir.

Diğer bir ifade olan “veyl” kelimesi sözlükte, başa gelen keder, bela, kötülük demektir.²⁸⁹ Örneğin, hak ettiği bir belaya düşen kimse için *yazıklar olsun ona, vay haline* denir.²⁹⁰ Kur’an’ı Kerim’deki kullanımlarına baktığımızda ise şu anlamlarla karşılaşırız: Allah’ın (cc) kitabını tahrif eden,²⁹¹ layık olmayan sıfatları O’na yakıştıran,²⁹² Allah’ı (cc) zikretmediği için kalbi katılaştıran,²⁹³ dindarlarla alay eden²⁹⁴ ve yolsuzluk yapan²⁹⁵ kişiler için kullanılan bu kelime, daha çok inkârcılar, müşrikler ve zalimler için söz konusu edildiği görülmektedir. Dolayısıyla tamamen inkârcılar ve zalimler için kullanılan bu ifade, Allah’a (cc) ve ahirete bütünüyle inandığı halde sırf ibadet ederken gereken hassasiyeti gösterememiş biri için kullanılmış olması kabul edilemez. Zira ibadetlerinde eksiklikler olsa da bir Müslümana en hafif tabirle “yazıklar olsun” denebileceğini düşünmüyoruz.

Bu ayette kınananlar Müslümanlar değildir; şeytana veya putlara yaslanan ve içi boş bazı hareketleri ibadet sayan Mekke müşrikleridir. Onların bu hareketleri zaten dini yalanlamanın, yetimi itip kakmanın ve yetimi gözetmeye önyak olmamanın sonucu olarak zikredilmektedir ki, bu özellikler samimi Müslümanda bulunmaz. Bunlar şirkin ve inkârın sonucu olan bozuk inanç ve davranışlardır.²⁹⁶

Sonuç itibarıyla tüm bunları dikkate aldığımızda “musallin” ifadesinden kastedilenlerin Mekke müşrikleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Enfal suresinde وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ “Onların Kâbe yanındaki salâtları ıslık çalmak ve el çırpırmaktan başka bir şey değildir”²⁹⁷ ayetinde ifade edildiği gibi buradaki “musallin” de bu işi yapan müşriklerdir. Onlar bu anlamsız davranışları ibadet diye yapıyorlar ve bunu da hem Müslümanların ibadetlerini gürültüyle engellemek için hem de biz de ibadet yapıyoruz diye gösteriş yapmak için yapıyorlardı.

2.1.4. Kur’an’ın Bütünlüğü Gözetilmeden Yapılan Yorumlar

Kur’an’ı Kerim’i incelediğimizde çoğu surenin birbirinden farklı konular ihtiva ettiğini, aynı konunun farklı surelerde parça parça işlendiğini görürüz. Ayetler için de durum aynıdır. Bazen bir ayet Kur’an’ı Kerim’de farklı yerlerde birkaç defa aynen geçerken, bazen de

²⁸⁹ Erkan, “veyl md.”, s. 1257.

²⁹⁰ Erkan, “veyl md.”, s. 1257.

²⁹¹ Bakara 2/79.

²⁹² Enbiya 21/18.

²⁹³ Zümer 39/22.

²⁹⁴ Hümeze 104/1.

²⁹⁵ Muttaffifin 83/1.

²⁹⁶ Mehmet Okuyan, *Beyanatu’l-Furkan*, İstanbul: Kıraat yayınları, 20014, 2/253.

²⁹⁷ Enfal 8/35.

ayetlerin başı aynı, sonları farklı konulardan bahsetmektedir. Dolayısıyla herhangi bir konuyla alakalı bir ayeti tefsir ederken, Kur'an'ı Kerim'in tamamını dikkate almamız gerekir. Aksi takdirde çeşitli surelerde farklı şekillerde ele alınan bir konu, tek bir suredeki anlamıyla değerlendirilirse muhtemelen yanlış bir sonuca ulaşılabacaktır. Bu yüzden ayetleri bir bütün olarak değerlendirmek ve ona göre bir sonuca ulaşmak gerekmektedir.

Konuyla ilgili Bakara suresinin 191 ve 217. ayetlerini örnek olarak verebiliriz. Söz konusu ayetlerde üzerinde duracağımız kısım ise “*Fitne öldürmekten daha şiddetlidir*” kısmıdır. Burada “*fitne*” Türkçedeki anlamıyla anlaşılmakta ve insanların arasını bozmak, birbirine düşürmek, kargaşa çıkarmak, ölümden daha büyük bir suç olarak değerlendirilmektedir. Oysa söz konusu ayetlerin sıyak-sıbakına baktığımızda böyle bir bağlamda geçmediğini görmekteyiz. Şimdi ilgili ayetlere bir göz atalım.

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَآخِرُجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُفَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ *“Onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın. O fitne, öldürmeden daha şiddetlidir. Yalnız Mescid-i Haram’ın yanında onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Fakat sizi öldürmeye kalkışarlarsa, hemen onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.”*²⁹⁸

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَئِيرٌ وَأُولَئِكَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ *“Sana haram aydan ve o ayda savaşmaktan soruyorlar. De ki: o ayda savaşmak, büyük bir günahdır. Bununla beraber Allah yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, insanları, Mescid-i Haram’dan menetmek ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük bir günahdır ve fitne, öldürmekten daha büyük bir vebaldir. Onlar, güçleri yeterse, sizi dininizden döndürmek için sizinle savaşmaktan hiçbir zaman geri durmazlar. Sizden de her kim, dininden döner ve kâfir olarak can verirse artık onların bütün amelleri, dünyada ve ahirette boşa gitmiştir. İşte onlar, cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır.”*²⁹⁹

Kur'an-ı Kerim’de değişik formlarıyla pek çok yerde geçen fitne kelimesi, bulunduğu yere göre farklı anlamlar ifade eder. Örneğin, çoğunlukla deneme/ımtihan anlamında,³⁰⁰ bazen belâ/musibet anlamında,³⁰¹ birkaç yerde saptırma, şaşırtma ve inkâr anlamında,³⁰² bir yerde delilik, cinnet anlamında,³⁰³ üç yerde azap/ceza anlamında,³⁰⁴ bazen savaşma, öldürme anlamında,³⁰⁵ bazende baskı, işkence ve zulüm anlamında kullanılmaktadır.³⁰⁶

²⁹⁸ Bakara 2/191.

²⁹⁹ Bakara 2/217.

³⁰⁰ Enfal 8/28, Tevbe 9/126, İsra 17/60, Taha 20/40.

³⁰¹ Hacc 22/11, Maide 5/41, Nur 24/63.

³⁰² Maide 5/41-49, Saffat 37/162, İsra 17/73.

³⁰³ Kalem 68/6.

³⁰⁴ Enfal 8/25, Zâriyat 56/13-14.

³⁰⁵ Nisa 4/91, Ahzap 33/14.

³⁰⁶ Bakara 2/191-217, Nisa 4/101, Enfal 8/39, Yunus 10/83.

Fitne kelimesi Bakara 191 ve 217. ayetlerde baskı, işkence ve zulüm anlamında kullanılmaktadır. Genellikle müfessirler bu kelimeye ilk olarak küfür/şirk anlamını vermektedirler. İkinci olarak ise fitnenin baskı zulüm ve işkence anlamı zikredilmektedir.³⁰⁷ Bu durumda çeviride hangi mananın tercih edilmelidir? Böyle bir durumda ayetlerin bağlam ve nüzul sebeplerine bakmamız gerekir.

Ahmet öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam* adı eserinde Bakara 217. ayetin nüzul sebebiyle ilgili şöyle bir rivayet nakleder: Hz. Peygamber, (sas) Abdullah b. Cahş komutasında bir gruba, Mekke ile Taif arasındaki Nahle bölgesine gitmelerini ve orada müşrikler hakkında bilgi toplamalarını emreder. Bu grup ile o bölgeden geçen müşriklere ait bir kervan arasında, savaşın yasak olduğu haram aylarda çatışma çıkar. Müslümanlar, Amr b. el-Hadremi adındaki müşriği öldürürler, ayrıca iki kişiyi esir alırlar ve elde ettikleri ganimetlerle birlikte Medine'ye dönerler. Hz. Peygamber (sas) onlara savaşmayı emretmediği halde bu olay gerçekleşir. Bunun üzerine müşrikler, "Muhammed haram aylarda savaşmayı helal kıldı" şeklinde aleyhte propaganda yapmaya başlarlar.³⁰⁸ Sonuç olarak söz konusu ayet haram aylarda savaşmanın büyük bir günah olduğunu bildirir. Ayrıca insanları Allah (cc) yolundan alıkoymanın, baskı ve zulüm ile sindirmenin, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmanın ve Müslümanları asıl yurtlarından çıkarmanın da büyük günah olduğunu ilan eder.

Sonuç olarak: yukarıda zikrettiğimiz nüzul sebebi, söz konusu ayetlerde geçen fitneden maksadın, baskı, işkence ve zulüm olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkçeye yalın halde aktarılarak "fitne çıkarmak adam öldürmekten daha kötüdür" gibi ifadeler mantiken de yanlıştır. Çünkü çıkarılan fitnenin verebileceği en kötü sonuç ölümdür. Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha kötüdür denildiğinde, bir şeyin öncülü, varabileceği en kötü sonuçtan daha zararlı görülmüş olur ki, bu da mantiken mümkün değildir.³⁰⁹

SONUÇ

İnsanlığa rehber olarak gönderilmiş olan Kur'an'ı Kerim'in asıl amacı, anlaşılması ve hayata tatbik edilmesidir. Bu amacın gerçekleşmesi de Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasına bağlıdır. Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması iç bütünlüğünde aranmalıdır. Kur'an-ı Kerim kendi içinde bütünlüğü olan bir kitaptır. Ancak bu bütünlük, insanların yazdığı kitaplar gibi, konularına göre tasnif edilmiş, bir bütünlük değildir. Kur'an-ı Kerim, genel muhteva açısından

³⁰⁷ Bkz. Taberi, 2/191, 194, 347; Kurtubi, 2/351, 354; ibn Kesir, 1/227-228.

³⁰⁸ Öz, s. 130.

³⁰⁹ Emrullah İşler, *Fitne Katilden Beter mi*, İslamiyet Dergisi, c. 2, sayı: 2, s. 150.

birçok konuyu içermesine rağmen, bazen kısa bir surede genel olarak bir konu işlenirken bazen de uzun bir surede önemli bir konu ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir. Bu yüzden her sure ya da ayet grupları bazen konu bütünlüğüne sahipken bazen de birden fazla konu işlendiği için ana konuyu tespit etmek zor olabilmektedir. Bu durumda daha doğru yoruma ulaşmak için Kur'an-ı Kerim'in bağlamına; iç ve dış bağlamına ve ayetler arasındaki irtibata bakmamız gerekmektedir.

Ayrıca Esbâb-ı nüzûl, surelerin Mekkî ya da Medenî oluşu, Kur'an-ı Kerim'in icazı gibi özelliklerde bu bağlamın içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Tüm bu çabaların amacı daha doğru, daha tutarlı bir yoruma ulaşmaktır. Her Sure ya da ayetler arasında var olan irtibatı tespit etmek mümkün olmasa da çoğu zaman bu irtibatı görmek mümkündür. Diğer yandan, surelerin kendi aralarında hiçbir bağlantının olmadığını söylemek de doğru değildir. Çünkü bazı sureler arasında anlaşılır düzeyde bağlantı noktaları var iken, bazı sureler arasında bu tür bir bağ kurmak zor olmalıdır. Ancak kısa sureler arasında müfessirlerimizin tespit ettiği ciddi bağlantılar söz konusudur. Aynı zamanda kısa sureler, her biri kendi içerisinde konusal bir bütünlük arz etmektedir. Bu yüzden bu tür surelerin içerisinden bir veya birkaç ayet alıp, surede işlenen konuyla alakasız bir şekilde, sırf kelimelerin literal anlamlarını esas alarak başka bir konuya delil olarak kullanmak, doğru değildir. Bu sureleri kendi iç bütünlüğü içinde anlamak gerekmektedir.

Kur'an'ın Bütünlüğü kısmında da ifade ettiğimiz gibi, ayetlerin bütünlüğünü bir pasaj içinde aramak gerekir. O pasajın içinden bir ya da birkaç ayet çekip çıkardığımızda ana fikri kaçırmış oluruz. Nitekim bu ayetlerin o pasaj içinde işlemiş olduğu belli bir konu vardır. Bu yöntem Kur'an-ı Kerim'in bütünü için geçerlidir. Esas olan bağlama sadık kalmak ve verilmek istenen mesaja ulaşmaktır. Bağlamı göz ardı ederek ifadelerin sadece kelime anlamlarını esas alan anlayışlarda çeşitli problemlere sebep olmaktadır. Bütün dillerde olduğu gibi, Arapça da tarihi süreç içinde gelişmiş, kelimelerde anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam kayması olarak ifade edilen semantik manalar ortaya çıkmıştır. Bu gelişimi göz ardı ederek yapılan yorumlar, birçok sorunu da beraberinde getirmektedir

Kur'an-ı Kerim'in sıbak ve siyakında anlatmaya çalıştığımız konu, Kur'an-ı Kerim'in bu yönüyle alakalıdır. Bu konuda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, kelimelerin semantik tahlillerini yapmak ve her bir kelimenin bulunduğu bağlamda hangi anlamda kullanıldığını tespit etmek için inzal dönemindeki kullanımlarına bakarak mana vermektir.

KAYNAKÇA

Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 21. Basım, 2011.

Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul: Şule Yayınları, 2020.

Akdemir, Salih vd. *Tefsir Metinleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2018.

- Akarsu, Bedi. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1957.
- Ateş, Ahmed. *İslam Ansiklopedisi*, 2. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1979.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: 3. Cilt, 2005.
- Akpınar, Ali. *Mushafa Abdestsiz Dokunma Meselesi*, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/1, 2011.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.
- Bağcıvan, Mehmet. *Kur'an Yorumunda Bağlamın Sınırlayıcılığı*, Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Bilgiz, Musa. *Ayetler ve Sureler Arası Münasebet*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2006.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l Buhari*, Thk. Muhammed Fuad Abdulkaki, Kahire: Dârul-Hadis, 2006.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Kur'an'a Giriş*, Trc. Muhammed Coşkun, İstanbul: Mana Yayınları, 2011.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*, TDV. Yayınları, Ankara: 1938.
- Cündioğlu, Dücane. “*Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*”, 1. Kur'an Haftası Sempozyumu (3-5 Şubat 1995), Ankara: Fecr Yayınları, 1995.
- Cessas, Ahmed b. Ali EbûBekir-Râzi *Ahkamu'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Sadık, Darû İhyaû Turasi'l-Arabî, Beyrut: 1992.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Sarf-Nahif Edatlar*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Doğan, Mehmet. *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1989.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İfav. Yayınları, 2022.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İfav. Yayınları, 2022.
- Daşdemir, İsmet. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Ebussuud, Muhammed b. Muhammed. *İrşadu'l-Akli's-Selim İla Mezaya'l Kur'an'ı Kerim*, Beyrut: ts.
- Erkan, Arif. *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006.
- Gökkır, Necmettin. *Tefsir Usulünde Lafız-Mana İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi*, Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü, İstanbul: İlim Yayıma Vakfı, 2009.

Haliloğlu, Hasan, *İcî Tefsiri'nin Tahkikli Neşri, Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-Tenvîr*, İcî, Ebû'l-Fadl Adudüddîn Abdurrahman, İstanbul: Ravza Yayın ve Matbaacılık, 2002.

Haliloğlu, Hasan. *Kur'an-ı Kerim'de Talâk – Boşama Hükümleri*, Ankara: Sonçağ Akademi, 2020.

İsfahânî, Râğıb. *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, Thk. Safvan Adnan, ed-Dâvûdî, Beyrut: Daru's-Şamiye, 1412.

İşler, Emrullah. *Fitne Katilden Beter mi*, İslamiyet Dergisi, c. 2, sayı: 2.

İbn Manzûr, Ebû'l Fazl Cemaleddin. *Lisânü'l- Arab*, Thk. Abdullah Ali el-Kebir vd. kahire: Dâru'l-maarif, ts.

İslamoğlu, Mustafa. *Kur'an'ı Anlama Yöntemi*, İstanbul: Düşün Yayınları, 2014.

İbn Abbas, Abdullah. *Tenviru'l-Mikbas min tefsiri İbn Abbas*, Derleyen, Muhammed b. Yakup el-Fîruzabadî, Lübnan: Daru'l-Kütübî! l-İlmiyye, 2011.

İbnu'l-Cevzi, Cemaleddin Ebu'Ferec Abdurrahman b. Ali *Zadü'l-Mesir fî İlmi't-Tefsir*, Thk. Abdurrezzak el-Mehdi, Beyrut: Daru'Kütübü'l-Arabî, 2001.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'an*, Thk. Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, Dâru't-Turas, 2007.

Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Edebi Tasvir*, Çev. Kamil M. Çenter, İstanbul: Arslan Yayınları, 1997.

Karadavi, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*, Trc. Bünyamin Erul, Nida Yayınları, istanbul, 2013, s.9.

Kırca, Celal. *Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 2, 2014.

Karaman, Hayrettin, Çağırıcı M. Vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ. *Tefhimu'l-Kur'an*, Trc. Muhammed Han Kayani, vd., İstanbul: İnsan Yayınları, 3/121.

Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Thk. Ahmed Ferit, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut: 2003.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Okul Sözlüğü*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2013.

Müslim b. Haccac Ebu'l Hasan el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim* Thk, M. Fuad Abdulkaki, Beyrut: Dâru İhyait-Türasil-Arabî, ts.

Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddin Muhammed B. Ebû Bekr b. Abdilkadir er-Râzî. *Muhtârû's-Sıhah*, Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut, 1999, s. 157.

Okuyan, Mehmet. *Beyanatu'l-Furkan*, İstanbul: Kıraat yayımları, 20014.

Öz, Ahmet. *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 2016.

Pak, Zekeriya. *Tefsir Üsûlu*, Ankara: Bilay. Yayınları, 2020.

Selvi, Dilaver. *Tasavvufu Anlamanın Yolu*, www. nasihatler.com/semerkand-dergisi, erişim: 17.03.2024.

Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'an ve Bağlam*, İstanbul: Şule Yayınları, 2008.

Sancak, Yusuf. *Arap Dili Temelinde Söz Anlam İlişkisi*, İstanbul: Akif Yayınevi, 2008.

Sâbunî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir*, 1, 124, Daru's-Sâbunî/ el Mektebetü't-Tevfikiye, 10. Baskı, 2012.

Suyûtî, Celaledin Abdurrahman. *el-İkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed b. Ali, Kahire: Daru'l-Hadis 2006.

Taberi, Muhammed b. Cerir. *Camiu'l-Beyan an Te'vili ay'il Kur'an*, Thk. İslam Mansur Abdulhamid, vd. Kahire: Dâru'l-hadis, 2010.

Tiyek, Fatih. *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Talhî, Raddetullah b. Radde b. Dayfullah. *Delâletü's-siyâk*, Doktora Tezi, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1418/1997.

Taberi, Muhammed b. Cerir. *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mühuk*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut: 1988, 3/102.

Tabersi, Ebu Ali el-Fazl b. Hasanb. Fazl. *Mecmeu'l-Beyan*, Thk. İbrahim Şemsüddin, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts. 10/154.

Ünver, Mustafa. *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara: Sidre Yayınları, 1996.

Vâhidî, Ali b. Ahmed. *Esbabu'n-Nüzul*, Thk. Muhammed Abdulkadir Şahin, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Kur'an'ı Kerim Meali*, İstanbul: Pusula Yayınları, 2006.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, ts. 2/1094.

Zerkânî, Muhammed Abdu'l Azim. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, b.y, Matba'atü Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâhü, ts. 1, 106.

Zemehşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer. *el-Keşşaf an Hakâiki Ğavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavîli fî Vücûhi't-Tevil*, Thk. Muhammed Abdusselâm Şahin, Beyrut: 1995.

Zeynuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir, *Muhtâru's-Sıhah*, Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut, 1999.

